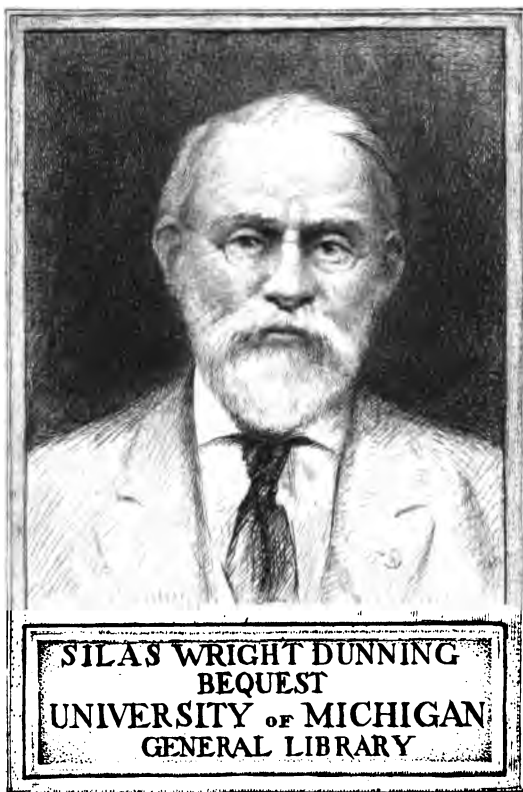
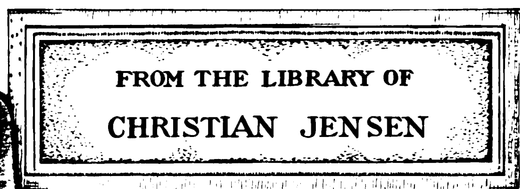

60

Erik Skram.

HINSIDES GRÆNSEN.

ERINDRINGER FRA SØNDERJYLLAND.

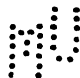
KJØBENHAVN.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

1888.

Efterfølgende Skildringer har været optaget i Pragtværket **Danmark**, udgivet af M. Galschiøt, og fremkommer nu særskilt i Følge Opfordringer fra forskellige Sider.

Naar man nærmer sig til Sønderborg med Dampskib sydost fra, hvor Vejen gaar fra Fyn og Sjælland, har man Dybbøls lavt hvælvede Banke ret foran sig. Den ser i Afstand nøgen og blank ud; det kommer af, at Bygninger, Hegn og Træer i Krigens Tid er blevet fjærnede af det danske Militær, og at senere Prøjserne har fortsat dermed, da de befæstede Banken. Kun to Ting rager op over Kammens flade Bue, det er Dybbøl Mølle til højre og det prøjsiske Sejrsmærke til venstre. Det sidste er at se til som et forfinet gotisk Kirkespir og minder alt ved sit Ydre om, at her er Jorden Tyskland underdanig.

Det blev den for treogtyve Aar siden efter Krigen i 1864.

Jeg var tilfældig, omtrent i Fredslutningens Dage, om Efteraaret ogsaa om Bord paa en Damper i dette Farvand, men da paa Vejen fra Sønderborg tilbage til Sjælland. Jeg var ung og ikke helt helbredet efter nogle Saar, jeg havde faaet under Kampen paa Als. Det, der sysselsatte mine Tanker mest, var, at en Færgemand i Sønderborg Havn havde prejet Styrmanden om Bord hos os paa Plattysk og faaet Svar i samme Maal. Jeg undrede mig over, at Fortyskningen kunde gaa saa hurtig for sig, og var

langt fra at billige, at vor Styrmand havde svaret i det Sprog, der var blevet budt ham. Endnu vajede det danske Flag jo hos os.

Saa kom jeg hjem. Paa alle Jærnbanestationer var der søndagsglade Mennesker og en Mængde Soldater med skinnende Knapper og ny Uniformer; ikke en talte om det, mit Sind var fuldt af. Jeg fik et daarligt Indtryk af mine Landsmænd. De mange pæne Soldater ærgrede mig; jeg havde en Forestilling om, at de alle burde have set ud som de, jeg kom fra paa Avgustenborg Lasaret.

Man holder jo ikke altid fast ved sine Indtryk fra sytten Aars Alderen. Jeg har ikke gjort det. Men derfor vil jeg ikke sige, at jeg siden da bestandig har beundret det Danmark, der sætter sin Kraft ind paa at have Folk med skinnende Knapper — at bevare.

— Færgemanden i Sønderborg Havn var for tidlig paa Færde med det tyske. Da jeg over en Snes Aar efter kom igen paa en Flensborger-Damper og under prøjsisk Flag, raabtes der paa Dansk til os fra Land, og ikke en af Besætningen havde undervejs — det jeg hørte — mælet et tysk eller plattysk Ord. Fortyskningen syntes ikke at være gaaet saa hurtig for sig, som jeg frygtede. Det bekræftede sig i Land. Uagtet Sønderborgs Indbyggere for en stor Del er tilfredse med den ny Tingenes Tilstand, skal man have ondt ved uden for de indvandredes Kreds at støde paa tysktalende, og inde paa Øen forstaar nu som før ikke en af hundrede Tysk. Og som paa Als gaar det i det øvrige Sønderjylland nord for Flensborg Fjord i Øst og den inddigede Marsk i Vest. De indvandrede har været nødt til at lægge sig efter Landets Sprog. Man kan rejse Maaneder igennem i Nordslesvig uden nogen Sinde at be-

høve Tysk til Hjælp. Gendarmerne paa Landet siger „goddaw“ til en, og paa lignende Vis forholder det sig med de civile Bestillingsmænd. Kun de højere Funktionærer og Toldere lægger gærne det døve Øre til, naar det trækker op til en Forhandling paa Dansk, men de forstaar det, og kniber det, kan de i Regelen ogsaa tale det.

Nogen Kraft maa der være i det lille Folk, der i en Sprogkamp som den, det tyske Rige byder sine underkuede Lande, i tyve Aar og mere næppe har veget saa megen Plads, som et Par tusend Embedsmænd og underordnede kan besætte. — Nordslesvigerne har ikke været ene om denne Kamp, de har haft det danske Rige bag sig, men det er dem, der har døjet Lidelserne. De har haft det daglige Slid og den evige Pine, og de har det endnu, og de holder ud.

Det er Umagen værd at lære denne Del af Nationen at kende.

Als.

I.

Jeg kom til Als med en Bihensigt. Jeg vilde finde det Sted igen, hvor jeg i 1864 var bleven saaret.

Stedet fandt jeg. Det var ved et Gærde paa en af Markerne øst for Kær By, og det var kun i ringe Grad forandret fra den Gang. Et Hul i Hegnet var stoppet, og der grode Havre, hvor der før stod Kløver, men ellers var

alt det samme. Alligevel maatte jeg have sat mig med lukkede Øjne, om jeg ret levende skulde have genkaldt mig hin Dags Indtryk; det høje Korn ødelagde Stedets Udseende for mig, og jeg var ikke alene. Min Ledsager kom med Spørgsmaal, og saa stod der henne i et Hjørne af Marken Ejeren af Grunden, en Hjemmetysker. Han holdt ikke af, at vi gik her og rodede paa hans Ejendom for disse gamle Historiers Skyld.

Saa var ogsaa den Tjørnehæk kappet, hvor vi hin 29. Juni første Gang brød igennem, da der blev blæst „Gaa paa". Jeg vilde gærne have set den igen. Den skilte for min Erindring mellem to Tilstande, jeg havde iagttaget hos mig selv — mellem Forestilling og Virkelighed kunde jeg sige. Jeg havde ikke mærket Frygt paa den ene Side Hækken, paa den anden Side skulde jeg lære denne Følelse at kende.

Vi løb lige mod Kuglerne. Det var paa en aaben Græsmark, og bag det modstaaende Hegn laa et overlegent Antal Prøjsere og rettede deres Hurtigild imod os. Det var første Gang jeg var i Ilden, og det var ikke behageligt. Jeg følte en stærk Beklemmelse, men alligevel var der egentlig ikke noget i Vejen med mig, min Frygt kom mig lige som ikke ved —.

Vi var i den gryende Dag blevet skræmte ud af Barakkerne, søvndrukne og tunge endnu efter noget Punsch, vi om Aftenen havde drukket. Der lød stærk Kanonild fra Kysten, og jeg kunde ikke finde min Ladestok — den var bleven brugt ved Punschebollen —, og medens jeg inde i Barakken rodede omkring i Halmen efter den og hørte paa Skuddene, var min syttenaars Stolthed over at være

Fædrelandsforsvarer betydelig ringere, end jeg havde anet, at den kunde blive.

Men denne Stemning varede ikke længe. Alt var saa festlig krigersk udenfor. Man kunde fra Lejrpladsen se nogle Bavner brænde i det klare Morgenlys, Kanonskuddene dundrede løs, Officererne var ivrige, der blev skuldret for Kaptejnen, saa ladede vi Geværerne og afmarscherede kompagnivis til Allarmpladsen. Der stod allerede Regimentets første Bataljon opstillet med Ryggen til lidt Skov og saa ud som bare Mod og Styrke, og kort efter rykkede vi med min Sektion i Spidsen i Ilmarsch nord efter. Det gjaldt for min Forestilling om, at vi ikke maatte komme for sent til at se Prøjserne trække sig tilbage fra et mislykket Angreb paa Stillingen ved Arnkilsøre — denne udmærkede Stilling, som jeg fra Forposttjenesten under Vaabenhvilen kendte ud og ind, og hvor vi alle, naar undtages netop Overkommandoen, ventede et Angreb.

Brigadekommandøren til Hest med sin Adjudant og Ordonnanser kom os i Møde fra en lille Vej bag en Gaard i Ulkebøl. Den Gang anede jeg ikke, at han kom ude fra Ilden. Han var pertentlig og afmaalt som altid og skulde vistnok ligne de Meza. Han holdt Neglen trykket mod et Sted i Kortet, som han havde i Haanden, og jeg hørte Slutningen af, hvad han sagde til Kaptejnen, der førte vor Bataljon: „Vil De gaa frem her“. Jeg fik det forfløjne Indtryk, at vor Kaptejn ikke havde set, hvor det var, han skulde gaa frem, men undsaa sig for at spørge.

Saa gik det videre nord paa. Løjtnanten ved min Deling, som sammen med Kompagnikommandøren gik i Spidsen for Kolonnen, vendte sig imod os: „Skal vi ikke ha' en Sang, Folk?“ Jo, Folkene stemte i, og jeg sang i

Dagens Anledning med. Ellers plejede jeg for min Aspirantværdigheds og mine falske Toners Skyld at forholde mig tavs. Men saa gik det med et op for mig, at der maatte være noget galt paa Færde. Kanonilden var ganske vist omtrent hørt op, men Officererne saa overvejende betænkelige ud. Var det en Maade at rykke frem til Sejr paa? — — Da kom ved et Sving ef Vejen det flygtende Fæstningsartilleri fra Skanserne ved Alssund imod os. De gik i Orden og under Kommando, men Disciplin var der ikke blandt dem. Da de rykkede forbi os paa Landevejen, raabte de: „Hvad Fanden vil I? — Fjerde Regiment er taget, femte er sprængt, om lidt er Prøjserne her! — Stik I bare af igen! — Vi gaar til Kajnæs!"

Et vældigt Stød for Brystet vilde ikke have gjort et mere dumpt og afskyligt Indtryk paa mig. Jeg følte en rasende Forbitrelse mod disse Mennesker, der raabte, som om de var i godt Humør, og havde vi i det Øjeblik faaet Befaling til at skyde dem ned, havde jeg uden Betænkning lagt an og trykket af. Men ikke en af deres eller vore Officerer sagde et Muk, og vi kom forholdsvis hurtig forbi hinanden paa Vejen.

Saaledes stod det altsaa til! Als var ved at blive taget af Prøjserne. — Men hvor var dette muligt?

Jeg gik i en Døs. Folkene havde holdt inde med Sangen. Saa kom der en Ordonnans ridende op igennem Kolonnen. Der blev bag fra raabt: „Ordonnans, Ordannans!" og Soldaterne veg ud til begge Sider for Dragonen, som i skarpt Trav kom frem midt ad Vejen. Det saa svært feltmæssigt ud, og jeg fik paa en Maade mit Humør igen. Det forekom mig, at Folkene gik langsommere nu end før, og jeg skyndte paa dem. Bag ved havde de paa

ny stemt i med: „... Og den har Tysken haanet og traadt den under Fod...“, og det ærgrede mig, at ingen hos os gav Tonen an til atter at synge.

Saa saa vi et Stykke foran os en Soldat sidde paa Marksiden af den højre Vejgrøft — Vejens tætte Hegn var her paa en lang Strækning fjærnet —, han var leret og snavset og saa i høj Grad udmattet ud. Vor Bataljonschef raabte ham an, han rejste sig og stillede sig ret paa Vejen, medens han svarede paa de Spørgsmaal, der blev gjort ham. Men pludselig tog Kaptejnen paa Hesten sig i det: „Hvordan Satan er De kommen her?“ brølede han, „De er jo ikke saaret og har forladt Deres Afdeling! Vil De øjeblikkelig følge med!“ Manden blev som ramt af et Slag og sank ned paa begge Knæ. „Jeg kan ikke, jeg kan ikke“, skreg han og saa sig forvildet om. Forreste Sektion fik Ordre til at tage ham med. Han slog om sig som et Dyr. „Lad mig slippe“, hvæsede han. Tungen lallede, og Øjnene saa ingenting. Han trillede fra os. Der var ikke Tale om, at vi kunde bringe ham frem, hvis vi da selv skulde rykke hurtig videre som hidtil. Han gled over i næste Sektion, og endnu et Hold af Kompagniet fik Tag i ham, saa hørte vi ikke mere hans Vræl. Han var bleven sparket ned i Grøften, og der laa han plat paa Ansigtet, som om han var død. Jeg tror, at vi alle mere eller mindre havde en Slags Medlidenhed med ham; han dude tydelig nok ikke til at være Soldat.

Kort efter mødte vi et Vogntog med saarede. Jeg husker, at jeg særlig fæstede min Opmærksomhed ved en Soldat, der sad over Ende paa Agebrættet hos Kudsken i Modsætning til de fleste andre, som laa i Halmen bag i de lange Høstvogne. Han var ligbleg og holdt med en

forskræmt og forpint Mine med højre Haand fast om sin forbundne venstre, der vistnok manglede en Finger eller to. Jeg fandt ham latterlig. Han var jo meget bedre faren end næsten alle Kammeraterne, hvoraf man kunde skimte saa en saa en anden med svære Lemlæstelser. Paa en af Vognene sivede der Blod ud ved Hjulet, og en Soldat saa jeg, der havde faaet Kæben knust. Ved Siden af ham sad der en taalmodig Fyr med opskaaren Uniformsfrakke og en Forbinding ved Skulderen; sit Gevær holdt han i højre Arm, og Tornystret laa ved hans Fødder. — I det hele mindede dette Vogntog om, at vi havde Læger med, der hjalp, hvor de kunde, naar en var bleven spoleret. Jeg tror ikke, at Synet af saarede — i alt Fald af forbundne — som Regel gør et særlig stærkt Indtryk paa Rekruter.

Vi begyndte nu at høre Geværild temmelig nær skraat foran os til venstre, men den tykke Hæk paa denne Side Vejen hindrede os fra at se, hvad der foregik. Kaptejnen, som førte Bataljonen, havde alt i nogen Tid jævnlig haft Svinkeærinder sammen med sin Adjudant ind paa den anden Side af Hegnet, og det morede mig at iagttage, hvorledes Hest og Rytter kunde forsvinde gennem det tætte Løvværk for pludselig at komme til Syne længere oppe ad Vejen. En enkelt Kugle for nu og da fløjtende hen over Kolonnen eller slog med et Puf ned i Marken til højre for os, og Folkene begyndte at faa et andet Udseende end deres sædvanlige. De bar Hovedet opret, gik lidt mere spredt, end de plejede, rørte frit paa sig og talte ikke indbyrdes. De saa ud, som om de hver for sig tænkte paa alvorlige Ting. Der var noget selvstændigt ved dem, og det forekom mig, at der over den Halv-

deling, jeg kommanderte, ikke længer var den Enhed, som jeg i mit korte Soldaterliv havde vænnet mig til at betragte som en Selvfølge. Aldrig før i det Øjeblik var den Tanke opstaaet hos mig, at det ved en eller anden Lejlighed kunde falde Folkene ind ikke at lystre, naar jeg til Eks. kommanderte „højre om“; nu gik de der og saa ud som Mennesker, der hver for sig kun fandt sig i at følge med en Stund endnu. Det var ikke opmuntrende. Jeg havde paa Grund af min Ungdom og Uerfarenhed hidtil været en særdeles barsk Underofficer — jeg levede i stadig Skræk for, at nogen skulde faa min Alder at vide eller komme paa Spor efter, at jeg borgerlig talt kun var en undløben Skoledreng —, og lige over for det Indtryk, jeg nu modtog af Folkenes uforskammet „civile“ Udseende, kunde jeg i mit stille Sind ikke finde anden Udvej end Beslutningen om, hvis fornødent var, at optræde med endnu større Barskhed.

Der blev dog ikke Brug for dette Middel.

Vi var komne til et lille Krat til venstre for Vejen. Her svingede vi ind paa Marken, og ved en Bagomopmarsch til højre fik Kompagniet Front imod Nord og Nordvest. De andre Kompagnier gik videre over Markerne mod Vest, og min Deling rykkede ind i Skoven. Skydningen var nu tæt ved og blev snart overordentlig voldsom. Vi saa fremdeles ingenting. Der kom ikke faa Kugler ind til os, de knækkede Kviste af Træerne, slog mod Stammerne og gik med et Svup ned i den fugtige Bund. Al Træghed var som blæst bort af Delingen, og medens jeg nysgerrig og vigtig gik fra Rode til Rode langs Kæden, der stod bag Træerne, følte jeg en Slags højtideligt Velvære ved endelig at opleve et Slag. Det undrede mig, at

Folkene gad være saa omhyggelige med at dække sig, og jeg maa have sagt noget i den Anledning, thi en af de gamle, der havde gjort hele Felttoget med, vendte sig om imod mig og sagde: „Aspiranten kender nu ikke saa nøje til det, men det er en svær Skydning af Fodfolk, og tager de om lidt fat paa Skoven, kan her lige godt blive slemt at være. Kuglerne gaar saa avet om her inde“.

Vi fik imidlertid ikke prøvet dette. Vor Løjtnant, der havde været uden for Krattet til venstre for at faa Klarhed over Stillingen, trak os ud paa Marken bag et Gærde, hvis næsten mandshøje, vel en Alen tykke Tjørnehæk, fremdeles skjulte alt foran os. Det forekom mig, at vi allerede da havde mistet Forbindelsen med Kompagniet, jeg kunde i alt Fald ikke øjne andet end min egen Deling, men de høje Hegn hindrede ogsaa overalt Udsigten. Enhver Mark er paa Als indesluttet paa alle fire Sider af Jorddiger og levende Hegn. Vi havde kun staaet i kort Tid bag Tjørnehækken, da vi hørte Bataljonens Signal: „Gaa paa!“ Løjtnanten hævede den Stok, han altid gik med i Haanden, og raabte: „Saa frem Folk!“ og til min Forbavselse saa jeg Folkene springe op, og med Tornystrene vendte imod Tjørnene trykke sig igennem Hækken. Jeg havde dannet mig en Forestilling om, at vi maatte bane os Vej med Sablerne. Overraskelsen gjorde, at jeg nær var bleven bag ved, men det lykkedes mig dog at være blandt de første, der sprang ned paa Marken paa den anden Side af Gærdet, og i Hækken sad der af mig kun tilbage en Tobakspibe, som i Udrykningens Skynding var bleven fæstet ved en af Knapperne i Uniformen.

En vældig Kugleregn modtog os. Jeg havde samme Fornemmelse, som da jeg som en nøgen og sammen-

skrumpen lille Dreng sad paa min Faders Arm og skulde springe ud paa det dybe Vand. Det stemmede fra neden op for Brystet og tog Vejret fra en. Men hvor ubehageligt det end var, vidste jeg jo, at det skulde gøres, og en rask Dreng klynkede ikke. Akkurat saaledes gik det mig nu, Tingen var modbydelig, men den skulde gøres, og ikke et Menneske maatte ane, at jeg ikke befandt mig vel. Jeg vendte mig, medens vi stormede frem, og saa efter, om alle Folkene var med, og en Efternøler fik et Tilraab, som i en Fart bragte ham frem blandt de andre. Men der var et, som jeg ikke kunde hjælpe paa, og som plagede mig overordentlig. Det var de nervøse Buk og Ryk, jeg maatte gøre med Hovedet, hver Gang en Kugle fløj umiddelbart forbi mit Øre. Og det var uafbrudt, ofte flere Gange i Sekundet. Svip, svip — duk, duk! Det var til at blive gal over. Jeg skammede mig og kunde ikke lade være: svip, svip — duk, duk! Jeg skævede til de andre for at se, om de gjorde ligesaa, og til min Ærgrelse forekom det mig, at jeg var ene om dette. Jeg har dog næppe været det, disse nervøse Trækninger ved den umaadelig hurtige Lyd af en nær Kugle er vistnok almindelige for alle Begyndere i Krigshaandværket.

Men vi løb med de fuldt pakkede Tornystre paa Ryggen og kom ikke langt. Folkene kastede sig i en Fordybning, der gik tværs over Marken, og medens vi laa der, hørte vi Resten af vort eget og de andre Kompagnier storme Gærderne ude til venstre for os. Det skete med et Brag og en Hurraraaben, som jeg misundte dem, hos os gik alt saa stilfærdigt til. Det maatte være lettere at gaa paa, naar man raabte af sine Lungers Kraft. Men saa skulde vi jo rigtignok helst have været flere, end vi

var. Foruden min egen Deling saa jeg kun en tilsvarende Styrke af attende Regiment lidt foran os paa venstre Fløj. De havde bidt sig fast ved et Gærde og fulgte ikke med, da vi senere gik dem forbi imod det næste Hegn. Vi laa vistnok kun stille i et Par Minutter, saa løftede Løjtnanten atter Stokken: „Op igen!“ raabte han, og vi løb frem til Hegnet, som Prøjserne nu havde forladt.

Under alt dette havde vi ikke løsnet et Skud, og vi gjorde det fremdeles ikke fra vor ny Stilling. Vi blev beskudte fra de modstaaende Hegn, men det var umuligt at se noget til Fjenden, og jeg plagedes af Begærlighed efter at faa Kig om saa blot paa en eneste prøjsisk Soldat.

Henne i attende Regiments Deling laa de og skød. En Soldat havde anbragt Knæet paa sin døde Sidekammerat for at faa bedre Sigte, og jeg saa flere døde eller saarede ligge langs Hegnet. En Aspirant, hvis Ansigt jeg kendte fra København, kom løbende med dragen Sabel hen imod os: „Naa det var godt, I kom!“ raabte han forpustet, „vi er i Klemme!“ Han ærgrede mig, fordi han ingen Tornyster havde paa Ryggen og kunde optræde som Officer, jeg vidste jo, at jeg paa Skolen havde været flinkere end han, men imidlertid hilste jeg fornøjet paa ham ved at svinge mit Gevær over Hovedet, og gjorde mig samtidig forgæves Umage for at huske, hvad han hed. Han skyndte sig bort igen og var nær faldet over en af vore, der havde stukket Benene temmelig langt bag ud, medens han med Ansigtet begravet i Huen laa dybt optaget af at faa Ild paa sin Pibe. Han havde draget den frem, da vi stod bag Tjørnene, men var da bleven afbrudt, nu syntes han, at han burde benytte Øjeblikket.

Jeg stod sammen med Løjtnanten bag Folkene, der laa ved Gærdet, og øvede mig i at lade være at dukke med Hovedet for Kuglerne, da vi bag os saa Regimentets Stabshornist paa sin svære jydske Hest bryde gennem samme Tjørnehæk, hvor vi var komne frem; kort efter var han paa Siden af os. Han spurgte efter Bataljonschefen, og medens han holdt stille og fik de Oplysninger, vi kunde give, faldt Kuglerne særlig livlig om os. Sagen var, at han paa sin Hest ragede op over Hegnet og med sit store Ansigt dannede en velkommen Skive for Prøjserne. De laa i næppe hundrede Alens Afstand. Vi raadede ham at ride ud til venstre, og Raadet fulgte han paa den Maade, at han blev i Ildlinjen og red langs de Gærder, hvor vor Kæde var, overalt naturligvis fulgt af en tæt Kugleregn; bestandig var han nemlig synlig over Hegnene. Han kom uskadt fra denne Bedrift og blev senere for sit Forhold under Kampen hædret med Danebrogskorset.

Paa ny gik det fremad. For mig dannede det sig efterhaanden til en Slags fiks Ide, at vi maatte gaa paa saa længe, indtil vi fik fat i de dumme Prøjsere, der skød paa os, men ikke paa nogen Maade vilde vise sig. Jeg havde ikke den klare Forestilling, at de laa netop bag det Gærde, vi saa foran os, muligvis gemte de sig et eller andet Sted til højre eller til venstre, jeg vidste ikke nøje og gik paa i Blinde. Men det var en drøj Tur. Vi var komne ind i en Rugmark, hvor Straaene naaede os til Skuldrene, og vi kunde kun komme frem Fod for Fod. Her blev vi stærkt spredte, og Kugleregnen tog til. Uafladelig svippede Kuglerne Aksene af Straaene lige for Næsen af en, og de mange Smæld i Ørerne kom saa hyppig som Hagl paa en

Paraply under en Byge, syntes jeg. Jeg var vis paa, at jeg maatte blive ramt. Men det var en forunderlig, mig uvedkommende Forestilling. Det var en Nødvendighed, der havde faaet fat i mig, jeg havde indladt mig paa en Dumhed — jeg kunde jo være bleven hjemme —, men siden jeg nu en Gang var kommen i Krig, saa skulde jeg ogsaa vise, at jeg var Mand for at gaa Turen igennem til det sidste. Det sidste var en Kugle i Panden, jeg var saa vis derpaa, som om jeg allerede havde den.

Men under alt dette var jeg meget koldblodig. Jeg tænkte paa Bondens Korn, som vi traadte ned, paa at vor Kæde vistnok trak for stærkt til venstre, paa at det var langt sværere, end jeg havde drømt om, at føre en Deling i Slag, paa at det jo var umuligt at foretage sig noget fornuftigt, før vi kom ud af dette afskylige Korn, paa at jeg maatte tage mig i Agt for mit eget Gevær, hvis Hane var spændt. I den Anledning holdt jeg Geværet højt løftet over Hovedet, og har naturligvis derved henledet Prøjsernes Opmærksomhed paa mig. Det var en Dumhed, men det faldt mig overhovedet ikke ind, at jeg kunde foretage mig noget som helst til Formindskelse eller til Forøgelse af den Fare, hvori jeg var stedt. Men mest af alt tænkte jeg paa, hvor Pokker mon de Prøjsere er, som skyder saa voldsomt.

Jeg var ikke det mindste forbitret. Der var ikke Spor af Kampstemning i mig. Skulde jeg sige, om der var begaaet en Fejl i den Maade, hvorpaa vi var blevne førte i Ilden, vilde jeg fremhæve, at der burde være givet os Lejlighed til at skyde os ind paa Prøjserne. Vi skulde have faaet Humøret bragt op ved at plaffe løs paa de Mennesker, der skød paa os. I Stedet derfor gik vi som stilfærdige

Faar frem og bød os selv til Skive for en Del Folk, der hver for sig jo var i deres gode Ret, naar de søgte at skyde os ned. Min Iver for at finde Prøjserne kom af Videbegærlighed, jeg vilde begribe, hvorfor vi gik paa netop her og ikke et andet Sted, og jeg havde ikke den mindste Længsel efter at komme paa Livet af disse Mennesker for at gøre dem Fortræd. Da jeg noget senere pludselig fik Øje paa en Bunke Prøjsere bag Hegnet, vi løb imod, var mit første Indtryk en behagelig Overraskelse, under alle Omstændigheder en Oplivelse; nu vidste jeg da, hvor vi skulde hen. Og saa interesserte det mig, at de bar runde Felthuer og Kappen tværs over Brystet, og jeg lagde straks Mærke til, at de ikke var belemrede med Tornystre.

Der var en, der skreg ved Siden af mig i Kornet. „Ambulance!“ raabte han, da han faldt. „A ha“, tænkte jeg, „det er det, man skal raabe, naar man bliver saaret“.

Saa var vi ude af Kornet, og en aaben Græsmark bredte sig foran os. Jeg løb frem og saa, at Løjtnanten var tæt ved Siden af mig, han svingede med Stokken ned mod dem paa venstre Fløj og syntes formodentlig som jeg, at Delingen var bleven alt for spredt. Saa vendte jeg Ansigtet imod Gærdet nær foran, hvor Krudtrøgen hang, og styrtede i det samme med et højt Brøl til Jorden. „Ambulance!“ skreg jeg saa stærkt, jeg kunde. Det forekom mig, at mit venstre Ben var skudt af, jeg havde følt en øjeblikkelig ulidelig Smerte der.

Mit Gevær havde jeg kastet foran mig, og jeg ved, at jeg i det urimelig korte Øjeblik tænkte paa at vende det i Faldet med Mundingen mod Fjenden. Jeg laa paa Maven. Saa drejede jeg mig forsigtig og kiggede ned imod det manglende Ben. Det blaa Benklædehylster var der i alt

Fald, men Indholdet kunde jo derfor godt være ødelagt. — Jeg blev umaadelig flov. Mit Saar var forholdsvis ubetydeligt: et — rigtignok dybt — Strejfskud paa Inderlaaret. I en Fart var jeg oppe. Det gjaldt om at genoprette, hvad jeg havde sat til af Anseelse; Løjtnanten og de andre maatte have hørt mit forskrækkede Raab. Jeg følte mig fuldstændig befriet for enhver Ængstelse, der var for mig nu kun et at gøre: at være foran de andre og føre min Halvdeling, saa at alle maatte kunne indse, at den Benovelse, jeg havde lidt under, kun var forbigaaende.

Geværet havde jeg i højre Haand og var vel i en tredive Skridts Afstand fra Gærdet, da jeg noget til højre gennem en Aabning i Hegnet, hvor der var traadt en Overgang, saa en talrig Samling af prøjsiske Soldater. „Hurra! her er de!" raabte jeg og slog op med venstre Haand for at kalde Folkene sammen ned imod dette Punkt, der dunkelt forekom mig at maatte være bedst egnet til at blive stormet. I samme Nu havde jeg en Kugle igennem venstre Haand. Jeg følte ingen Smerte derved, kun et haardt Smæk. Det faldt mig ikke ind at ænse Saaret, og jeg ved heller ikke, hvad jeg i den Anledning skulde have gjort. Saa nær vi nu var hinanden, var det ikke let at slippe bort. Men jeg bar mig dumt ad som Fører. I Stedet for at gaa lige ind paa det Stykke af Gærdet, som jeg havde foran mig, og bag hvilket der ingen Prøjsere var — de laa i et Hjørne, som dannedes af det Gærde, vi saa, og et lodret mod dette løbende Tværgærde —, for at vi nogenlunde dækkede kunde samle os og i Flanken udføre Bajonetangrebet med hele vor Styrke, fik jeg de Folk, der var umiddelbart om mig, til at følge med skraat ned imod Aabningen i Gærdet. Vi var vel en halv Snes Mand,

der paa denne Maade stormede løs paa et Halvkompagni Prøjsere, bevæbnede med Bagladevaaben. Det var Vanvid. Men min Undskyldning laa i, dels at jeg ikke saa, hvor mange vi havde imod os, og ikke vidste, hvor mange eller hvor faa der fulgte med, da jeg løb, og dels i min uhyre Uerfarenhed. Jeg vidste ikke bedre, end at man i Felten gjorde som ved Fælledøvelserne: løb paa, indtil der blev blæst holdt.

Jeg husker, som det var i Gaar, den varme og ramme Lugt fra Mundingerne af de lige afskudte Bøsser, som pegede imod os, da vi var ved Overgangen i Gærdet og i et Par Alens Afstand saa en Række ophidsede Ansigter under runde Huer bag Gærdet. De brølede og skød uafbrudt deromme paa den anden Side, og det gik som i et Lyn op for mig, hvor ubesindig jeg havde baaret mig ad. Ikke en Gang kunde jeg skyde mit Gevær af med min saarede Haand, jeg var fuldstændig værgeløs, og skulde altsaa dø nu. Men jeg var i Farten kommen et Par Skridt op paa Gærdet. En stor prøjsisk Soldat stod rede til at tage imod mig, han huggede Geværet frem, jeg trode, at han vilde stikke mig med Bajonetten, og i Angest drejede jeg mig til venstre og vilde springe tilbage. Men jeg tumlede omkuld med en forsmædelig Smerte i Hjærtekulen, der tog Vejret fra mig. Jeg havde faaet en Kugle fra Siden op igennem Underlivet. For mig stod det, som om jeg var bleven ramt midt foran paa Patrontasken, der sad over Spændet i mit Bælte. Jeg tror ikke, at jeg et Sekund tabte Bevidstheden, men det sortnede for mine Øjne, og jeg kunde en kort Stund ikke røre mig.

Saa hørte jeg, at der blev hugget med Kolber paa noget haardt og raabt Pardon. Jeg løftede Hovedet. Der

laa vel en seks, syv danske umiddelbart op til Gærdet, et Par var kun saarede, det var dem, der raabte Pardon. Prøjserne syntes stærkt forbitrede. Jeg saa Kolber blive svungne i Luften, og en iblandt de tyske Soldater raabte: „Wir sind Räuber, wir geben kein Pardon!“ Jeg rejste mig med Besvær, jeg vilde ikke godvillig lade mig slaa for Panden. Saa sprang vistnok den samme Soldat, som havde skudt mig, op paa Gærdet, bøjede sig ned imod mig og trak mig ikke uvenskabelig over til sig. Der laa jeg mellem Prøjserne, og nu saa jeg først, at Blodet piblede frem af min Uniform fra et Hul under Brystet og fra et andet ved Hoften. Min gennemskudte venstre Haand var allerede temmelig uformelig, Benet blødte stærkt, og i Faldet maa jeg have slaaet mit Ansigt, ogsaa fra det kom der Blod. I det hele maa jeg vistnok have afgivet et temmelig ynkeligt Skue. Der kom en Officer hen imod mig, og med megen Anstand trak jeg min lange Aspirantsabel, som jeg overleverede ham. Han var yderst venlig. „Armer Kammerat“, sagde kan og kaldte paa en Underofficer, som skulde give mig Vin at drikke af en Feltflaske. Men jeg tænkte paa mine Huller i Kroppen og lod blot, som om jeg drak, det kunde umulig være godt at bringe Vin ned til disse Saar. Saa befride Underofficeren og en Soldat mig for Tornystret og løsnede Uniformen; en Taske, jeg bar over Skulderen, og en Feltkikkert blev ogsaa taget bort, skønt jeg gjorde et svagt Forsøg paa at beholde begge Dele. Der laa Breve i Tasken, som jeg nødig vilde miste, og Kikkerten havde Affektionsværdi. Det var dog sikkert ikke Plyndring, der gik for sig, man vilde blot befri mig for alt, hvad der kunde tynge.

Hele Tiden var der en forunderlig Raaben og Uro blandt Prøjserne, Mandskabet skiftede uophørlig Plads, kun Officererne forholdt sig rolig, men de saa til Gengæld ogsaa ud, som om det hele ikke vedkom dem. Han, der havde taget min Sabel, laa paa Knæ tæt ved mig sammen med en anden og skar med sin Lommekniv Guldport'd'epeerne af et Par danske Officerssabler, alt imedens de snakkede om, at han kunde sælge Guldet i Hamborg. Jeg kunde ikke faa Øjnene fra disse to danske Officerssabler; det forekom mig saa overvældende, at han havde to.

Alt i alt følte jeg betydelig Medlidenhed med mig selv. Den Omstændighed, at jeg var saa ung, forekom mig navnlig rørende, men for øvrigt laa jeg og ræsonnerede ret fornuftig over, at det ikke var rimeligt, at jeg skulde dø. Trods de svære Saar befandt jeg mig jo ganske vel.

Pludselig opstod der et endnu værre Spektakel mellem Prøjserne end hidtil. De raabte og truede med Ansigterne vendte ind imod Kløvermarken, ved hvis Yderkant vi befandt os. Anledningen var en enlig dansk Soldat, som bag Prøjsernes Stilling med sit Gevær i Hvil kom spaserende tværs over Marken. Jeg kunde se, at hans Hensigt var at slutte sig til en Gruppe danske Fanger, som uden Vaaben stod i den fjærneste Krog af Marken, bevogtet af en lille Kommando Prøjsere, og at han ikke drømte om, at det var hans Gevær, som voldte Raseriet mellem de Folk, jeg var iblandt. Fyren saa dog ikke farlig ud, og det endte ogsaa med, at der ikke blev skudt paa ham, hvad flere havde været nær ved. Men en af de værste Brølere kom pludselig hen til mig, og med den ondeste Mine, jeg ved at have set, satte han mig Bajonetten for Brystet og raabte ind i Ansigtet paa mig: „Sind Sie ein Schleswiger?“ Jeg

overvejede ganske rolig, at hvis jeg svarede nej, overensstemmende med Sandheden, kunde det være galt, og at hvis jeg svarede ja, kunde det ogsaa være galt; jeg sagde derfor ingenting, og Officeren med de to danske Sabler rakte hurtig den Haand ud, hvori han holdt Lommekniven, og sagde: „Können Sie ihn liegen lassen, er ist ja verwundet". At jeg havde faaet Bajonetten i mig, hvis jeg havde svaret galt, nærer jeg ikke ringeste Tvivl om, men det hele Optrin gjorde for øvrigt ikke noget særdeles stærkt Indtryk paa mig. Nærmest forekom Mandens Optræden mig aldeles urimelig, og saa undrede det mig, at der mellem de menige Prøjsere kunde være saa stærke Lidenskaber for eller imod Slesvigerne.

Nu begyndte de danske Kugler at falde ret tæt i Prøjsernes højre Flanke, og med megen Raaben kastede hele Styrken sig over bag Tværgærdet. Den industrielle Officer forandrede ikke synderlig paa sin Stilling; han saa hen til mig, rystede paa Hovedet og smilede: „Die Dänen schiesen immer zu hoch", sagde han. Men da han mærkede nogen Uro paa mig — jeg begyndte virkelig at blive angst for at rammes af en af vore egne Kugler —, gav han en ung Soldat Ordre til at føre mig bort.

Jeg kunde uden synderlig Vanskelighed rejse mig op og gaa støttet af Soldaten, og vi gik da over den frodige Kløvermark, hvorfra Fangerne nu var fjærnede, og hvor der stod noget Ungkvæg tøjret. Et smukt, brunt Dyr laa ihjelskudt i sit Tøjr. Min Følgesvend var et elskværdigt ungt Menneske. Der var noget blidt i hans Maade at hjælpe mig paa. Jeg antager, at det var en af de einjährigen, hans Tale lød dannet, og hans Organ var kønt. Det var et begejstret Menneske. Han snakkede til mig om,

hvor skønt det var at gaa i Krig for den underkuedes Ret. „Unser Bruderstamm“ kom flere Gange igen, „unsere armen Brüder“. Jeg blev ivrig og vilde staa stille et Øjeblik for at finde et Par kraftige Gloser, som skulde jage hans Begejstring bort, men det tyske Sprog overvældede mig som før Kuglerne; havde han ikke holdt paa mig, var jeg falden over Ende. Han lo stilfærdig og opmuntrende. „Vi skal ikke tale mere om det“, sagde han, „men blot se at finde et Sted, hvor De kan være i Sikkerhed, saa maa jeg tilbage — „meine Fahne und meine Pflicht ruft mich“.

Vi kom igennem et Led. Der laa ved Gærdet en død Prøjser og lidt derfra igen et Par Stykker. Det gjorde mig formelig godt at se, at de dog ogsaa havde mistet Folk. Hidtil syntes jeg, at det var gaaet saaledes til, at uagtet det var dem, der angreb, var det os, der løb paa og lod os skyde ned. Saa dukkede der pludselig nogle snigende Fyre frem i prøjsisk Uniform. De kom op af en Grøft og holdt Geværerne i forsigtig Skraastilling frem foran sig. Deres Tasker, som de bar foran paa Maven, var bovnende fulde. Det var aabenbart militære Ligrøvere, jeg der saa. Min tyske Ven stod stille og gav sig til at skælde dem ud, de luskede videre, og det var ikke til at tage fejl af, at de holdt sig borte fra de Steder, hvor der var øjensynlig Livsfare.

Et Stykke endnu gik den unge Soldat med mig. Saa anbragte han mig i en Grøft ved en Markvej. Inden han forlod mig, skrev han sit Navn paa et Stykke Papir, som han rev ud af sin Lommebog, og stak det i min Lomme. Des værre maa det vistnok hurtig være gledet ud igen. Da jeg et Par Dage efter paa Lasaretet lod lede efter Sedlen, var den der ikke. Jeg fik aldrig læst Navnet paa

denne brave Prøjser, der staar for min Erindring med et særegent Behag.

Men da han var gaaet, og jeg havde ligget en lille Stund alene, blev jeg pludselig bange. Sæt, at jeg forblødte mig! Det vilde være det værste endnu af alt. Det andet kunde jeg finde mig i. Tre Saar var ganske vist meget, men det var jo tildels min egen Dumheds Skyld, men ligge her og krepere, alene fordi disse elendige Prøjsere ikke havde deres Sager i Orden og ikke sendte Ambulancerne frem i Tide — nej, det var ikke til at holde ud.

Jeg rejste mig og stavrede afsted i en Slags Vildelse, jeg vilde finde en Læge. Frakken hang løst om mig, Benklæderne laa ved Haserne, og rundt om mig bølgede i den lette Sommervind en blodig rød, gjennemblødt Skjorte. Pludselig stødte jeg paa en Gruppe prøjsiske Officerer, der bevægede sig forsigtig frem i Terrænet. Det var vistnok en General med sin Stab, de var alle til Fods. Jeg blev en Del skamfuld over den Tilstand, hvori jeg viste mig for dem, men spurgte imidlertid barsk den nærmeste, hvor der var en Ambulance etableret. Han værdigede mig ikke et Ord. — „Skandale!“ tænkte jeg ved mig selv. „Naar man ser rigtig til, har de naturligvis ikke en Gang Læger med eller Folk til at samle de saarede op. Det skal være denne udmærket indrettede prøjsiske Hær! — Skandale!“ Og i et Slags fortvivlet Raseri tumlede jeg endnu en kort Stund omkring. — Saa fandt jeg en dansk saaret af femte Regiment, som laa ved et Gærde med Tornystret under Hovedet. Hos ham blev jeg. Han rakte mig en Skjorte fra sit Tornyster, som jeg kunde svøbe om Underlivet og derved forsøge at standse Blodet. Det trøstede mig. Jeg lagde mig om paa den anden Side af ham og brugte lige-

ledes hans Tornyster til Hovedgærde. Saa laa vi der og smaasnakkede med hinanden.

Han var skudt i Benet og mente, at han mistede det, Kuglen sad i Knæet. Jeg fandt, at han var værre tilredt end jeg; der sad jo ikke Kugler fast i mig. Men han mente, at med saadanne Huller i Maven gik man det næppe igennem. Aa, naar blot den Ambulance kunde komme, skulde jeg nok klare mig; det eneste, jeg var bange for, var Forblødningen. Og saa fandt jeg paa at sætte min Signalfløjte for Munden og pibe for om muligt at hidkalde Folk. „Lad være med det“, sagde den sindige Bonde. „De finder os nok alligevel“.

Jeg spurgte ham, om han kunde begribe, hvorledes det var gaaet til, at Prøjserne kunde være her midt inde paa Øen. Om der da ingen havde været til at tage imod dem oppe ved Arnkilsøre? Han kunde lige saa lidt forklare Tingen som jeg. „Det er forfærdelig sørgeligt“. — „Ja, det er det“, sagde han. Saa var vi tavse. Solen skinnede mildt, Kampen hørte vi ikke længer noget til, og Lærkerne sang, som om de aldrig var blevne forstyrrede i deres Glæde over Dagens Skønhed. Havde jeg ligget saaret her, medens Kammeraterne var under Fremrykning, tror jeg, at jeg i Grunden vilde have været ret vel til Mode. Jeg følte ingen Smerter, kun en tiltagende Stivhed i Kroppen, og jeg vilde ikke have været angest for, at vore egne skulde lade mig ligge for længe. Men nu pinte Frygten for min egen Skæbne mig — skønt mindre nu, da jeg havde faaet Skjorten om de to værste af Hullerne —, og saa forfulgte Billedet af de fremtrængende Prøjsere mig. Jeg vendte atter og atter tilbage til Forestillingen om, at dette var uforklarligt og en Skændsel uden Lige. Stillingen ved Arn-

kilsøre var god. Vor Bataljon skulde have været der paa Forpost denne Morgen, var Prøjserne ikke komne.

Hvor længe vi laa, ved jeg ikke nøje. Vi blev samlede op af to prøjsiske Ambulancebærere, der var omhyggelige og nemme paa Hænderne. De svøbte Bind om Saarene og bar saa først mig — Manden af femte Regiment gjorde Mine til, at de skulde tage mig før ham, og jeg syntes, at jeg var fejg, fordi jeg fandt mig deri — ind i et lille Hus, der vistnok maa have ligget i Nordenden af Kær. Det havde kun to Stuer, og hvert Møbel var flyttet ud. Paa Gulvet var der bredt et tykt Lag Halm, og efter at jeg var bleven lagt i den inderste Stue, var der ikke Plads til flere der. Jeg hørte senere, hvorledes efterhaanden ogsaa den anden Stue blev fyldt. Da Ambulancesoldaterne kom med mig paa Baaren, stod Konen, som hørte til Huset, udenfor med et forskrækket Barn ved Siden, som holdt hende i Skørterne. Hun saa forgræmmet ud og var højt frugtsommelig. Lidt efter, at jeg var bleven lagt til rette i Halmen, kom hun ind til mig og knælede ned med en Skaal Mælk for at give mig at drikke. Paa denne Maade havde hun formodentlig budt alle sine Gæster velkomne den Dag.

Det var lutter danske saarede, som fyldte de to Stuer, og man hørte ikke en Lyd — vi talte ikke sammen og sov den meste Tid —, før der om Aftenen blev baaret en Aspirant ind, jeg kendte. Han havde faaet sit ene Ben knust ved Knæet og led store Smerter. Fra ham hørte man undertiden en undertrykt Jamren.

Saa blev han og jeg, da det var nær ved Nat, sammen kørte til Avgustenborg Lasaret i en af de udmærkede prøjsiske Ambulancevogne, hvori man ligger som i en Seng. Han var vis paa, han skulde dø, og han døde da ogsaa

tredje Dagen efter i Sengen ved Siden af mig. Men da var jeg alt vistnok uden for Fare.

II.

Fra mit Lasaretliv har jeg mange gode Minder. Jeg ved, at de danske saarede som Patienter for deres Taalmodigheds Skyld var mere afholdte af de prøjsiske Læger og de barmhjærtige Søstre, end disses egne Landsmænd var det. Det gav Tonen paa Lasaretet en for os Fanger behagelig Vending. Vi havde det saa godt, som man paa et militært Sygehus kan have det, og bedre end, om vi havde ligget under den noget smaalig strænge danske Kommando. Nonnerne var hyggelige Plejersker, og der var en god Aand hos de tyske Sundhedstroppers Underofficerer og Menige. For en Del blev vi imidlertid betjente af den fangne danske Lasaretbesætning, der var mere villig end strængt taget duelig. Vore Fornøjelser bestod i at ryge Tobak, læse Romaner og Rejsebeskrivelser og modtage Visiter. Af disse sidste foretrak vi alle som en Damernes. De var til alt Held ogsaa de flittigste til at komme. Den Gang var der endnu ikke faa danske Familjer i Flækken Avgustenborg.

Hovedbegivenheden for mit Vedkommende var en lille Operation, som befride mig for det Patronhylster af Pap, der var fulgt med Kuglen paa dens hidsige Fart igennem mit Underliv. Hylsteret plejer at falde af umiddelbart uden for Mundingen af Geværløbet, og derfor var dette Fund i min Bughule enestaaende og fik vor livlige westfalske Stabsarzt til at gøre Dansetrin paa Gulvet, hvilket jeg op-

fattede som en Hæder. „Sie sind doch furchtbar nahe gewesen. Ich war in der Meinung, es wäre mürbe Knochen“. Og dermed fik jeg Patronhylsteret overleveret tillige med nogle Benfliser, der var slaaet af Hoftekammen og fundet i samme Svulst, hvor Hylsteret havde ført et Par Maaneders stille Tilværelse.

Efter dette varede det ikke længe, før jeg kunde være oven Senge. Og da Kornet var kommet af Markerne, kunde jeg begynde at gaa smaa Ture i Slotsparken, der strækker sig langs den inderste Vig af Avgustenborg Fjord.

Jeg kender ikke noget mere melankolsk Sted end denne forvildede Park ved Avgustenborg Slot. Jeg husker, at da Glæden over paa ny at kunne indaande frisk Luft og være under Træer ikke længer jog alle andre Forestillinger paa Flugt — og dette Velbehag havde jeg allerede følt, inden jeg endnu kunde gaa, i det jeg da var bleven ført paa Baare ud i Luften —, faldt Stedets særegne Forladthed over mig med et Tryk paa Sindet, som jeg ikke kunde beherske. Det var ikke Fantasier, som skyldtes min langsomme Bedringstid; jeg følte omtrent den samme Uhygge, da jeg mere end tyve Aar efter atter var paa dette Sted og genfandt Parken næsten uforandret, som den havde været i 1864. Træer, Gange, Græs, alt havde aabenbart faaet Lov til at skøtte sig selv i en Række af Aar. Jeg var jo opvokset med Forestillingen om, at fra Avgustenborg var det onde kommet over Danmark, og naar jeg nu saa den øde Græsmark, som strakte sig umiddelbart fra Stotsfaçadens hvide Fod, uden saa meget som at lade Plads aaben til en traadt Sti langs Bygningen, langt bort til den tætte Skovbevoksning, kunde jeg i denne Vanrøgt ikke se andet end en Slags Forbandelse, der hvilede over

Stedet. Slottet var i April 1848 blevet forladt af Hertugen, da de danske Soldater kom til Øen, og siden havde ikke et Menneske bekymret sig om at holde Parken vedlige efter dens Bestemmelse. Ikke et Bed, ikke en pyntende Busk end sige en Blomsterplante fandtes i det aabne Parti foran Slottet, og af de grusbelagte Gange var kun en lille Sidesti tilbage, som endte ved en halvt hemmelig Indgangsdør bag om det sydlige Hjørne.

Ad denne Dør kom man netop til det Værelse i Slottets Stuelejlighed, hvortil jeg efter nogle Ugers Forløb blev flyttet. Det var alt da optaget af to temmeltg haardt saarede danske Officerer, men der var Plads nok, Stuen var rummelig, den havde været Kristian den ottendes Sovekammer. Det hed sig, at det var i den Anledning, at den dulgte Dør — det var et Vindue, der var blevet fordybet til Gulvet — var bleven anbragt. Monarken holdt af at kunne modtage besøgende, som ikke kom ad Hovedindgangene eller om Dagen.

I sin Velmagtstid, da det hertugelige Hof spaserede her, og da Staldfolkene fra det anselige Væddeløbsstutteri i Sommeraftenernes Dæmring smuttede i det dybe af Skoven med Køkkenpersonalets kortærmede Piger, har Parken været smuk, Skov paa den ene Led og et lyst, ret muntert Anlæg paa den anden, og langs begge Avgustenborgfjordens smalle Nor i stilfærdig Puslen. Ude fra Enden af Skoven saa man saa mellem Træerne over den brede Del af Fjorden til den kornlyse Kær Halvø med sine Trægrupper og indgærdede Agre.

Slottet set fra Parken er et stift og utilgængeligt, hundredaarigt, kalkhvidt Stormandssæde, der kan gøre Indtryk ved sin anselige Masse og lange Façade, men som nu

næppe mange vil kalde smukt. Det er Aanden fra Charlottenlund og Bernstorf, der hviler over det, men er Forholdene end i det enkelte gode nok, er der ved Bygningen som Helhed et ubetinget livløst Præg. Ind imod den store Gaardsplads med tilstødende Ridebane tager Slottet sig bedre ud, det samler sig her med betydelig mere Liv i Formerne om den brede Indgangstrappe. Og de vidtløftige Kavaller- og Tjenerskabsfløje danner en Verden for sig, som ingenlunde gør et kedeligt Indtryk, hvor hvide end Murene er og indholdsløse enhver Indfatning af Vinduer og Døre.

Et Slotskapel i kølig Renæssancestil støder til Slottets nordre Fløj og synes at præke en Lære om, at har Magten og Herligheden her paa Jorden været forbeholdt de store, saa skal det gaa ikke mindre regelret til i Himlen, hvor først Hertugen og Hofsinderne og saa muligvis nogle andre skal blive indladte. I Parken ligger et lille Palæ, der er blevet bygget til Enkesæde.

Alle disse Herligheder og adskillige til i Form af store Jordegodser og Gaarde afstod Hertug Kristian Karl Frederik Avgust til den danske Konge den 30. December 1852 mod en Sum af 6 Millioner Kroner. Det er en Trøst for den Slags Folk, at slaar deres Planer fejl, skal det dog gaa til med mærkelige Kunster, om de kommer paa bar Bakke. En Hertug slipper altid bedre gennem Verden end en slet og ret Proprietarius.

Overalt, hvor jeg for et Par Aar siden kom paa Als, traf jeg blandt de indfødte mest velstaaende og muntre Folk.

Jeg talte ganske vist ogsaa med saadanne, som ikke havde mere end fra Haanden og i Munden, men efter den

Maade, hvorpaa jeg rejste — paa Gæsteri —, maatte de blive i Mindretal.

Der var en Kusk paa et offentligt Køretøj, „Fohrværk“, som det kaldes paa Als. Det var en tavs Fyr, og han var misfornøjet med sin Stilling; de Heste, man gav ham for Vognen, var for daarlige. Var det ikke for Avispakkens Skyld, som han daglig besørgede til Abonnenterne langs Vejen, og hvis Indhold han gratis kunde nyde, havde han for længst søgt sig en anden Plads. Der var „Berlingske Tidende“ til en Præst, og „Dybbøl-Posten“ og „Flensborg Avis“ til forskellige. Da jeg satte mig op hos ham en tidlig Morgenstund i smukt Sommervejr, delte vi Avispakken imellem os og talte saa ikke yderligere sammen en god Mils Vej eller saa. Jeg fremkom da med en Ytring, hvoraf han kunde skønne, at jeg var fra Kongeriget. „Er De fra Kolding?“ spurgte han. — „Nej, jeg er fra København“. Det lod til at gøre Indtryk paa ham. Han tildelte Hestene nogle — højst nødvendige — Rap og sagde længe ikke noget, men gav mig uopfordret Tændstikker til min Cigar, og jeg kunde mærke, at vi var kommet i et venskabeligere Forhold end før. Saa talte jeg om Hestene, og da var det, at jeg fik de ovennævnte Oplysninger; det vil sige, Halvdelen deraf maatte jeg selv slutte mig til. Vi blev ved med vor langsomme Passiar. Han var født i Sundeved og havde som Dreng i Krigens Tid hørt paa de indkvarterede Prøjsere; derfra kunde han lidt Tysk. Han snakkede om Regimentet paa Øen; det kunde være ordentligt nok, men det var ikke retfærdigt. Han havde for Resten ikke noget at klage over, han var bleven kasseret paa Sessionen, men Postbudene var Spioner, og de, der i sin Tid havde valgt at være danske Undersaatter, kunde ikke

røre sig til nogen Ting. Herredsfogden passede paa dem, og det var blevet saadan nu, at de ikke en Gang turde gaa til Brylluper og Barselgilder, det kunde komme op, at de havde sunget gale Viser. Og saa maatte de være med, naar Prøjserne holdt Gilder.

Vi standsede et Kvarters Tid ved en af Vejens mange Kroer og var inde og drak en Kop Kaffe sammen. Værten havde begyndt med at tale Tysk til mig, og da vi igen var paa Vognen, spurgte jeg, om denne Vært da var tysksindet. Nej, det var han nu egentlig ikke, men han havde formodentlig tænkt, at jeg var Embedsmand. Det havde han selv trot. Om da Emdedsmændene talte Dansk? Aa ja, mange af dem. — Hvad jeg for Resten mente om det tyske Rige? Spørgsmaalet kom efter en lang Tavshed, og da han spurgte, maatte jeg uvilkaarlig tænke paa Avispakken. Han havde sine Tanker i udmærket Orden. Tyskland var ikke noget fast sammensat Rige, sagde han med Blikket rettet langt frem foran Hestene, og det havde mægtige Fjender, en Dag maatte det gaa i Stykker. Jeg turde ikke benægte Muligheden heraf, om end jeg antog, at Splittelsen ikke var nær forestaaende. — „Saa bliver vi danske paa ny“, sagde han og vendte sig helt om imod mig med et varmt Smil.

Jeg har ikke siden kunnet glemme dette Smil. Mine Erindringer om Besøget paa Als former sig i en Kreds derom. Det aabenbarede tydeligere, end Forklaringer kunde gøre det, Stemningen der paa Øen. Alt kunde man tale om, alvorlig og lystig kunde man være —, bag det alt sammen dæmrede de Tanker, som lyste i min faamælte Kusks stille Smil.

III.

Als er en skøn Blanding af østjysk og ødansk Natur. Øen er rigere end Sjælland og blødere end Jylland. Den er bølgende fin med svære Agre og store Skove, og overalt er der de levende Hegns uendelige Mylr. Den er farverig, frodig, frisk og hyggelig. Kører man en klar Sommerdag paa en af Vejene, der fører midt ind paa Øen, hvor den er højest, har man ved Foden af hver Bakke bestandig det samme straalende Billede foran sig: et Stykke blaa Himmel over den hvide Vej indrammet af de grønne, svulmende Hække. Kommer der saa paa Vejen op imod Horisonten en Ko, et Køretøj, en enkelt vejfarende eller Rytter, er der en Virkning i Figurerne, som det ellers ikke er let at finde i det aabne danske Landskab. I det hele har man paa Als altid afsluttede Billeder for sig, Vidder eller Sletter kendes ikke; paa den anden Side er man ikke lukket inde af de høje Hegn, længere end i Øjeblikke da. For hver Smule Udsigt man faar, har man Østersøens og Alssunds mere eller mindre fri Flader at lade Blikket glide ud i.

Den smukkeste Del af Als turde være Egnen op imod den store Nordskov, hvor det gamle Herresæde „Østerholm“ fordum laa. Inde i det dybeste af Skovtykningen findes endnu en overgrot Borgplads, der vel har baaret et rivaliserende Junkersæde, som ved en eller anden Lejlighed er blevet lagt øde i en Kamp med Østerholmerne. Det var, saa vidt jeg ved, Østerholm, den Thomas Stur ejede, der var Amtmand til Sønderborg og Nordborg, medens Kristian den anden sad fængslet paa Sønderborg Slot. Da Kongen slap ud af sit Fængsel, var Stur bleven

gammel og skaldet, og det fortælles, at Kongen ved at se ham, haanlig sagde: „Det har været en slem Storm, Thomas, der har blæst Haaret af dit Hoved“, hvortil den bidske Ridder svarede: „Det var en værre Storm, Kristian, der blæste Kronen af dit“. Er Historien sand, viser den, at Alsingerne da som nu havde Svar paa rede Haand. Her oppe uden om Skoven, der i henved halvanden Mils Længde og en halv Kvartmils Bredde strækker sig langs Østkysten og dækker mellem 12 og 1300 Tønder Land, findes nogle af de frugtbareste Jorder paa Als, og Stedet er et lille Paradis. Selve Skoven giver det højeste Udbytte, Bøgeskov kan give, og den hygger om Agre og Enge og Grupper af Træer, Gaarde og Haver i rig Mangfoldighed. Jordsmonnet hæver og sænker sig i stille Velvære uden Pral og uden den langstrakte Tarvelighed, der her og der kan gøre den danske Natur kedsommelig.

Beboerne af disse Strækninger har som i det hele Folkene i Nørreherred fra gammel Tid Ord for at være af et mildere Sind end de i Sønderherred, der som Fæstebønder under Hertugen af Avgustenborg fik det stridbare, der kunde være ved dem, udviklet i en Mængde Retssager og private Tvistigheder. Rundt om Nordskoven er Haverne ved Bøndergaardene som Regel større end de syd for Egen Mølle — det er den, der danner Skellet mellem Syd og Nord paa Als —, til Gengæld synes det, som om Sønderherrederne har været hurtigere til at bygge stort og solidt. Man ser ikke saa lidt Bindingsværk i Øens nordlige Sogne. Det er betegnende, at Bønderne paa Als kalder deres Haver „Abildgaarde“ til Forskel fra Benævnelsen „æ Kalgar“ (Kaalgaarden) i hele det øvrige Sønderjylland. Haverne i Landsbyerne bestaar nemlig overalt paa Als af gamle Frugt-

træplantninger, der fylder Pladsen op imellem de omfangsrige Gaarde og dukker hele Byen i sin rolige, grønne Farve. Umiddelbart foran Stuelængen ud til Vejen kan der ligge en lille Blomsterhave, „æ Krudgar“ (Krautgarten), med Bede indfattede af Lavendler, men stundum er Gaardene her som i Sundeved byggede med Stuehuset trukket tilbage fra Vejen, hvortil de paa begge Sider frit liggende Stald- og Ladelænger saa støder med Gavlene, hvorved Gaardspladsen kommer til at ligge mellem Stuehuset og Vejen. „Krudgaren“ skjuler sig da omme bag Beboelseshuset. Blomster ser man derfor i Regelen ikke mange af; de er faret fra Jorden, der skulde fostre dem, op paa Bønderkonernes Kapper. Der sidder de i falmet Tøjmajestæt og er saa grimme, som de vel nogenlunde kan være.

Det hedder sig, at Alsingerne er hengivne til Dans, og at de ligesom Frænderne i Sundeved hænger stærkt ved Stavnen. Heri har dog de sidste Tider gjort en stor Forandring. Hverken danses der nu som i de Dage, da man lod Fiolen sørge, og dog kom godt fra det, eller er man nu synderlig utilbøjelig til at sælge for om muligt at komme under Forhold, hvor man hygger sig bedre. Naturligvis er det gaaet paa Als som overalt ellers imellem danske Bønder og vel de fleste Steder i Verden, at den sidste halve og hele Menneskealder har jaget en stor Mængde før i Aarhundreder bevarede Sædvaner og Synsmaader paa Flugt. Af faste Bondeskikke er der nu ikke saa overvættes mange tilbage, og navnlig er det gaaet ud over Gilderne og deres Form. Den „glade“ Alsinger tør sig nu meget mere adstadig, end da de gamle var unge, og det lyder undertiden som Æventyr, naar det berettes, hvad der endnu i Mands Minde er gaaet for sig.

Blot en saa uskyldig Ting som, at de unge Søndag Aften pyntede samledes paa Bygaden for at „smirre Skilling“ (slaa Klink) eller lege i to Partier imod hinanden, eller for at slaa en Passiar af og saa syngende i „Bunterad“ følge hverandre hjem, kan slet ikke gaa mere. Det „Gadeløberi“ og „Gadesjov“ passer sig ikke og vil nu kun blive drevet af Tjenestefolkene i Smug eller af de uskikkelige, hvis det overhovedet finder Sted. Og hvad vilde mon de ærbare Bondekoner paa Als sige, om det nu skulde komme dem for Øre, at der et Sted paa Øen var blevet holdt „æ Kvinnbassel“ i Stil med det, deres Bedstemødre var med til i den Alder, da de alt havde faaet de Børn, de skulde have? De kom sammen hos Barselkvinden, nogle Dage efter at Barnet var født, og lod sig der beværte rigelig med Kaffe og smaa Glas Brændevin. Naar de saa skulde hjem, var de gærne fra Sans og Samling — det hørte sig til —, og i stort Følge satte de Byen paa den anden Ende. De raabte og skreg, og enhver, de mødte, maatte danse efter deres Pibe. Var det et Køretøj, blev Kusken revet ned fra sit Sæde, og de tog saa Vognen i Besiddelse for at køre omkring som gale Mennesker; var det en enkelt Mandsperson, fik han enten Bank eller maatte ind i deres hujende Rækker, og netop paa Als har man en Historie om, at de ophidsede Koner fra et saadant Gilde nær havde druknet en Præst med hans Frue ved at jage Hestene med den lukkede Vogn, hvori Ægteparret sad, ud i Gadekæret. Disse Udskejelser efter „Kvinnbasseler“ var kendt over hele Sønderjylland, og man fandt, at de hørte lige saa fuldt med til Skik og Brug som Løjerne andet Steds Fastelavns Mandag. Forefaldt der en særlig kaad eller ravgal Streg, kunde man ryste paa Hovedet og gentage det gamle Ord:

„Ven di Kvinnfolk fær nower i æ Hoi, saa vær di aalle tompe“, men om at sætte en Stopper for Spektaklerne var der ikke Tale. Saa hen imod vore Dage hører Tingen forholdsvis pludselig op af sig selv. Længst skal denne Skik have holdt sig paa Als.

Man har paa Øen hist og her en Indretning bevaret fra gamle Dage, som ogsaa findes i Sundeved, men som, saa vidt jeg ved, ellers ikke kendes i Sønderjylland, nemlig at en Landsby holder sin Smed (undertiden ogsaa Hjulmanden) paa „Kald“. Han faar Hus og Jord til tre, fire Køer frit overleveret, desuden alt Raamateriale, og Bønderne dyrker Jorden for ham. Til Gengæld maa han udføre sit Arbejde uden at modtage Betaling og tilmed give et Gilde om Aaret. Saa har Boelsmændene (Gaardmændene) endnu deres Forsamlinger paa Vittusdag (15. Juni) og Mortensdag (11. November), hvor de vælger „Borgmester“ og drøfter Bylagets særlige Anliggender angaaende Vejvæsenet og smaa økonomiske Sager. Men ellers er vistnok det kommunale Liv ordnet paa moderne Vis med en Kommuneforstander i Spidsen, ham, der tidligere blev kaldet „Sandemand“ og nød betydelig Anseelse. Man er gennemgaaende tilfreds med den Ordning af det borgerlige og religiøse Liv, Liv, Tyskerne har indført, den indeholder, hvad Retsplejen og Skattevæsenet angaar, betydelige Fremskridt fra Tilstandene under det danske Herredømme — der er t. Eks. gennemført en hel ny Matrikulering i Sønderjylland, som har afløst de i allerhøjeste Grad indviklede og forvirrede Skatteansættelser fra den kongelige og hertugelige Tid —, og var der ikke den tunge Soldaterpligt og den tyske Propaganda snart sagt i alle Forhold og saa Embedsmandsvilkaarligheden, der har hundrede Smutveje for hver Frihed

paa Papiret, vilde den danske Stat i mange Henseender være daarlig stillet, naar det gjaldt om at byde Vilkaar for det daglige Liv, som skulde være bedre end dem, Sønderjyderne nu lever under.

Det vilde være en Fejltagelse, hvis man antog, at det stærke nationale Liv, som nu kan spores i Nordslesvig, er en gammel Arv i Landet. Det hidrører hos de fleste fra Ulykkerne i 64. Tidligere var de danske Sønderjyder ganske vist danske, det faldt af sig selv, Kongen af Danmark var Landsfaderen, men først af alt var man Slesviger. Da Sangen „Schleswig-Holstein merumschlungen“ kom op, bredte den sig langt imod Nord og blev sungen i god Tro af mangen brav dansk Sønderjyde, fordi han opfattede den som et Udtryk for Landsdelspatriotismen, og først da Oprøret brød ud, blev man i Nordslesvig klar over, hvad Schleswigholsteinismen førte i sit Skjold. Løsrives fra Danmark vilde man ikke, men endnu var det ikke mange, der ønskede at gaa op i Kongeriget. Der var hos den almindelige Mand i Sønderjylland ikke Længsel efter de danske Brødre, og det var først og fremmest den slesvigske Befolkning selv, der ikke ønskede en Deling af Landet efter Sproggrænsen. Efter Treaarskrigen saa vel som før denne saa man i Hertugdømmet ned paa Kongerigets Beboere — „Pottejyderne“ —, og man var ilde stemt imod de fleste af de danske Embedsmænd, der ny i Tingene bar sig ad, som var de komne til et erobret Land. Den Misstemning, der den Dag i Dag kan gøre sig gældende mellem Sjællændere og Jyder, er Spøg imod den virkelige Uvilje, som kunde herske mellem Sønderjyder og Nørrejyder.

Det laa først af alt i de forskellige Vilkaar, hvorunder man levede; Sønderjyderne havde det bedre end de „nørr“

fra. Der var kun Fæstebønder i den hertugelige Del af Landet, overalt i den langt større kongelige Del sad der paa Gaardene fri Bønder, som ved den særegne Stavnsarvegang og ved det indbringende Kvægopdræt var betydelig forud i Velstand for de korndyrkende nørrejyske Bønder. Den almindelige Kultur var større syd for Kongeaaen end nord for. „Mangen Proprietær i Jylland kører paa simplere Befordring end en slesvigsk Bonde", siger den dygtige Iagttager, Præsten Aagaard, i en Skildring fra 1815, og fremdeles: „den velhavende Gaardmand i Jylland kan gaa til Købstaden med Træsko paa, her ser man Betlere stryge omkring med Støvler paa Benene" o. s. v., Smaatræk, der peger paa det Forhold, der blev om muligt mere paafaldende siden, at den slesvigske Bonde var en selvsikker og uafhængig Bonde i Staten, paa samme Tid som den kongerigske Bonde endnu regnede sig selv til Almuen. I Sønderjylland havde Navnet „Bonde" for et Par Menneskealdere og mere siden paa ny faaet en Anseelse, som Betegnelsen næppe nok til Dato har vundet i det egentlige Danmark, og de store Bønder i Sønderjylland begynder først nu hist og her paa Ølandet at kalde sig „Proprietærer". Men det betragtes da ogsaa af de øvrige som en Udartelse. Man er stolt af sit Bondenavn i Slesvig, som Odelsbønderne er det i Norge. Forestillingen om de slesvigske Bønders Overlegenhed har været saa indgrot i Nørrejylland, at da der for nogle Aar siden drog et Tog paa et Par tusend sønderjydske Landboere efter Indbydelse paa Gæsteri til Vestjylland, var der der mangen solid Gaardmand, som var betænkelig ved Sagen: hvorledes skulde han komme ud af at beværte saa „storagtige" Folk? Det gik godt, for Slesvigerne var ikke storagtige mere, naar

de saa Danebrog og hørte Fædrelandssangene. Men der maatte for manges Vedkommende dette Møde til, for at de for Alvor kunde være overbeviste om, at Bønderne nord fra og syd fra kunde mødes i Følelsen af at staa paa lige Fod og med samme Haab til Fremtiden.

Kort sagt, den almindelige Samfølelse mellem Sønderjyder og Nørrejyder er ikke ældre end den sidste store Nationalulykke i Danmark, og en væsentlig Grund til, at den nu er bleven saa stærk, som den virkelig er, ligger i Kongerigets Opblomstring siden Krigen. Kulturen kommer ikke mere syd fra. Hvad den slesvigske Bonde i de sidste femten til tyve Aar har lært af nyt paa sin Bedrifts Omraade, har han faaet fra Danmark og ikke fra det Rige, hvormed han er bleven sammenkoblet. „Pottejyden“ er ikke mere Pottejyde, han er Landbrugskandidat, Mejerist, Staldfodrer og Svineopdrætter; det er ikke saa fint nu mere, som det var i gamle Dage, at være tysk, og det er ikke saa forkomment heller at være dansk.

Saa gaar der en Bevægelse ned igennem Sønderjylland, som maaske er det stærkeste af alle de paaviselige aandelige Baand, der nu knytter Befolkningen nord og syd for Kongeaaen sammen, det er en religiøs. Grundtvigianerne har skabt et Liv i Danskheden blandt en Del af Sønderjyllands Bønder, som selv den varmest troende Nationalpolitiker ikke kunde drømme om. Men netop denne særegne Form for det sønderjydske Aandsliv ser man ikke meget af paa Als. Alsingerne er positive Folk, deres Fantasi kommer ikke let i Bevægelse; de forstaar, hvad en vel behandlet Brakmark vil sige, mindre tydelig synes dem Fortællingerne om Mimers Brønd og Odins Ravne.

Der er Tilbøjelighed til Aristokratisme blandt Bønderne og de større Landejendomsbesiddere paa Als. Man finder de samme konservative Synsmaader hos Størstedelen af Østlandets Beboere, og i dette Luftlag trives ikke ny Ting paa Kirkens Omraade. Man holder af det gamle, hvad de religiøse Læresætninger angaar, og skal der ske Forandring, er man vel fornøjet med, at den gaar i orthodoks Retning. Samtidig har Menighederne faaet større administrativ Myndighed end før. Der holdes store Distriktsforsamlinger med Præsterne og læge Udsendinge fra Sognene, hvor de kirkelige Anliggender drøftes, og det morer da de velhavende Boelsmænd og Proprietærer, der møder ved disse Synoder i Sønderborg, at tvinge en udelukkende dansk Forhandling igennem. Det lykkes jævnlig at slutte Møderne, uden at der er blevet hørt et tysk Ord.

De mange Nybygninger paa Landet befordrer Udviklingen i aristokratisk Retning, i det der nu overalt indrettes særlige Folkestuer uden for Familjens Lejlighed, saa at det gamle Samliv mellem Bonden og hans Folk er i Færd med at skifte Karakter. Hertil bidrager ogsaa, at det i Aarene efter Krigen har været endnu vanskeligere, end det alt tidligere var, at faa indfødte Tjenestefolk. Slesvigerne har aldrig haft Lyst til tjene. Den ældste Søn paa en Gaard var som Arving til Jorden altid hjemme, og de yngre Sønner, der kun arvede en Part af Bygningernes og den rørlige Formues Værdi, tog sjælden ud i Tjeneste, hellere slog de sig paa Handelen eller blev som Medhjælpere ved Stavnen, og fra Husmandsklassen, de saakaldte Kaadnere og Inderster, der i Sønderjylland er forholdsvis lidet talrig, fik man langt fra tilstrækkelig Forsyning. Det var derfor allerede inden 1864 almindeligt,

at Bønderne og Proprietærerne for ikke at tale om Godsejerne i Slesvig hentede deres Tjenestefolk uden for Provinsen, og den Gang da i Reglen fra Nørrejylland. Men nu, da den største Del af det unge Mandskab i tyve Aar har holdt paa med at udvandre, og der i samme Tid bestandig er blevet lagt danske Tjenestefolk Hindringer i Vejen fra Avtoriteternes Side, har man baade paa Als og andre Steder i Sønderjylland i langt højere Grad end før maattet forsyne sig med fremmede Tjenestefolk, som siden Foreningen med Tyskland mest er kommet fra Posen og Brandenburg. Det synes, som om man er bedst fornøjet med Polakkerne, og disse forelsker sig til Gengæld stundum saa helt og holdent i det danske, fede Land, at de slaar sig ned der for bestandig og danner en Underklasse af Befolkningen, som man paa Gaardene kun staar i et temmelig udvortes Forhold til. Der er ganske vist begyndt en Forandring i dette, i det de unge Karle nu meget mere end i de nærmest forudgaaede Aar bliver i Landet, gaar den onde Soldatertid igennem og saa for øvrigt lever videre paa de danske Overleveringer, men det skaffer af de anførte Grunde alligevel ikke Tjenestefolk nok. Der er kommet en skrappere Kommandotone frem paa Landet i det østlige Sønderjylland end i det egentlige Danmark. En ældre fynsk Tjenestekarl paa Als, jeg en Dag havde en Samtale med, kritiserte dette Forhold stærkt, og han var i det hele af den Mening, at det stod temmelig daarlig til med den aandelige Udvikling der paa Øen. Han sagde rent ud, at de Alsinger-Bønder var dummere end de paa Fyen; de var nødte til at bruge flere stærke Ord i Omgangen med underordnede. Jeg tror, at han har Uret. Der er gode Hoveder nok mellem

Bønderne paa Als, men de har smaa Herremandstilbøjeligheder og som sagt kun ringe Smag for hele den Forestillingskreds, der gør de mere let bevægelige Fynboer til behagelige Folk at tjene under.

Oppe i Nordenden af Als lever en gammel Bonde, som, da den sidste Verdensudstilling holdtes i Paris, rejste dertil og opholdt sig der i tre Uger. Han kunde ikke et Ord Fransk, men han havde forinden sin Afrejse studeret et Kort over Paris saa nøje, at han overalt i Byen kunde finde Vej, og hvor det kneb, lod han sig vejlede af Gadenavnene. Han kendte af Rejsebøger og Beskrivelser Forholdene saa godt, at han endog vidste, hvilke Farver de forskellige Omnibus- og Sporvejslinjer førte i deres Lygter. Jeg nævner dette, fordi det kun er et Eksempel af mange, der er kommet mig for Øre, paa Alsingernes Evne til at klare sig i vanskelige Tilfælde og paa deres Udholdenhed, hvor det gælder om at naa det Maal, de har sat sig. I den danske Tid, der tillige jo endnu var Sejlskibsflaadens gyldne Dage, var der fra Sønderborg og de nærliggende Byer Aabenraa og Flensborg en ret betydelig Fragtfart med store Skibe paa Kina, Ostindien og Amerika. Det er aabenbart dette, der har bevirket, at et forholdsvis betydeligt Antal bondefødte Folk fra Als og Sundeved den Gang tog sig paa at søge Lykken i disse fjærne Egne, og mange af disse Folk er komne godt fra Vovestykket. Saa her saa der hører man paa Als og paa den anden Side Alssund om Folk, der har rige Slægtninge i Asien og Amerika. En enkelt Gang vender de ogsaa tilbage med Formuen, de har tjent. Jeg har været Gæst i en saadan Rigmands landlig elegante Hjem og iagttaget, hvor be-

hagelig Blandingen mellem Alsingerens jævne Munterhed og Gentlemanens verdenserfarne Ro kan blive.

Den alsingske Type er den almindelig danske; jævnt store, lidt tunge, blonde Mennesker med brede Ansigter, snarere stygge end kønne. Kvinderne ser ikke godt ud i deres uklædelige Købstadspynt, og det forekommer mig, at straks man kommer over i Sundeved er de nettere. Det kan nu nok være, at dette sidste Indtryk skriver sig fra, at jeg under mine Udflugter igennem Landet der ofte saa unge Kvinder ved Høstarbejde paa Markerne, medens jeg paa Als ikke saa nogen i Virksomhnd under aaben Himmel. Kvindfolk paa Landet hos os skal man se med Solhat og Rive eller Malkespand i Haanden, den huslige Dont klæder dem ikke, og endnu mindre Søndagsstadsen. Det er ikke saa underligt, at vore Malere i gamle Dage, da man søgte „det skønne“, opgav Ævret hjemme og drog til Italien, hvor Mænd og Kvinder er lige smukke ude og inde, søgn og hellig.

Imidlertid har jeg fra Als Erindringen om en Halvboelsmands Hustru, der en Søndag Aften stod i Døren til Stuehuset med sit Strikketøj i Hænderne, lænet til Stolpen, medens vi til Vogns holdt stille i Gaarden og talte med Manden. Hun var smuk med sin blegbrune Hud, sine røde Læber og sit mørke Haar kun halvt dækket af en lille Kappe; Øjnene var dybe og forstandige. Og som hun tavs stod der, var hun paa en egen Maade medvidende i alt, hvad Manden sagde og gik ind paa; det drejede sig om en Tjeneste, han skulde gøre os. Billedet var hyggeligt og lagde en Fred over Stedet, som blev større endnu, da hun gik frem til Vognen og rakte os Haanden til Farvel. Saa venlig, syntes jeg, var jeg aldrig bleven

taget i Haanden. Mine Ledsagere var to Bønder fra Omegnen, og de gik villig ind paa, at Konen var køn og behagelig, men ellers var det den Pris, hun fik for Smørret, som mest stak dem i Øjnene. Hun og Manden havde været svært sørgmodige, da de for et halvt Aar siden mistede deres to Børn under en Mæslingeepidemi; men nu var det overstaaet, og de kunde jo faa mange Børn endnu, inden der var Tale om for dem at gaa paa Aftægt.

Det er en almindelig Antagelse, at der i Sønderjylland er et særlig godt Forhold mellem Forældre og Børn. De unge nyder stor Frihed, der bliver taget meget Hensyn til dem, til Gengæld er de omhyggelige for Forældrene, og det hører til Sjældenhederne, at der opstaar Strid i Anledning af det i Kongeriget hyppig saa pinefulde Aftægtsforhold. Der skal være ikke faa Eksempler paa, at den ældste Søn og Arving til Gaarden undlader at gifte sig, saa længe Moderen er i Live, for ikke at bringe en ny kvindelig Myndighed ind i Huset, før Pladsen er fri, og jeg har personlig erfaret, at et Par ingenlunde unge og dertil særlig dygtige Sønner gik ind paa at leve i et trykkende Afhængighedsforhold til en gammel og jævnt henuvidende Fader, blot fordi han endnu var en rørig Mand, der ikke paa nogen Maade kunde tænke sig at sknlle nedlægge Kommandoen. Paa den anden Side har jeg ganske vist ogsaa hørt Historier om en og anden sønderjysk Storbonde, som forbød sine Døtre at se mildt til andre end dem, han netop havde udset til Svigersønner. Saa hændte det, at et behjærtet Pigebarn varede Faderen ad, og da det ikke hjalp, flygtede fra Gaarden og giftede sig med den, hun havde kær. Det har sin Interesse at have set et saadant selvhjulpet Ægteskab mange Aar efter, at Be-

givenheden foregik, og der fundet Forstaaelsen dybere og Lykken bedre grundfæstet end i de fleste borgerlig pænt indgaaede Forbindelser. Det turde nemlig være Regelen, at et saadant ungt Kvindemod ikke høster synderlig Løn her i Verden.

IV.

Als er som sagt ikke blot smuk ved „Nordskoven", den er det ogsaa ved Nordborg, og den er smuk ved Sønderborg og ude paa Østkysten, hvor de halvhundrede Fod høje Brinker falder brat af mod Vandet, gærne klædte af en Smule Skov paa Toppen — som ved Mommark, hvor den store Færgegaard og Kro er bleven omdannet til et hyggeligt Badehotel —, og den er smuk nede imod Syd ved „Sønderskoven" og omkring Høruphav, der ogsaa er blevet Badested, og ude paa Kær Halvø over for Sundeved med Skovene omkring Rønhave og oppe paa Arnkilsøre, kort sagt, man kan næppe komme noget Sted paa den 4 Mil lange og $2^1/_4$ Mil brede Ø uden at befinde sig i Omgivelser der er egnede til at gøre en vel til Mode. Som Forholdene imidlertid er, gaar det paa Als som overalt i Sønderjylland, hvor der er godt at være; der lægger sig en Byrde over Sindet paa besøgende fra Kongeriget, som der skal længere Vane til at bære uden bestandig at mærke den, end et Ferieophold kan give.

— Det gamle Sønderborg Slot tager sig tungt og anseligt ud, som det ligger med sin brunrøde Firkant ved Indløbet til Alssund i Syd. Der er ikke den mindste arkitektoniske Pryd ved Slottet nu, da det har mistet sine

middelalderlige Ringmure og Hjørnetaarne, hvoraf der dog endnu ses et enkelt Spor, og det ligner mest af alt en svær Kaserne, et Tøjhus eller sligt. Det er bygget i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, og det nævnes første Gang i et Dokument fra 1256. Her var det, at vor Ven fra Bardommens Dage, Drost Peder Hoseøl, en Tid lang holdtes fangen af den træske Hertug Valdemar af Slesvig, og her holdt Valdemar Atterdag i Juni 1340 Bryllup med sin sønderjyske Dronning Helvig, men fremfor alt var det her, at Kristian eller Kristiern den anden sad fangen fra Avgust 1532 til Februar 1549. Han var en Tid indespærret i Slottets sydostlige Taarn med et Par Værelser til sin Raadighed, men havde i Regelen og under alle Omstændigheder efter 1544 Frihed til at gaa omkring i Sønderborg By. Fra Kristian den tredjes Enke Dorothea kom Sønderborg Slot til Sønnen, Hertug Hans den yngre, og fra denne Hertug, der var saa venlig at berige Verden med 23 smaa Hertuger og Hertuginder, stammer de forskellige „sønderborgske“ Linjer af det oldenborgske Hus. Fra en af disse Linjer hidrører igen den yngre „glücksborgske“, der ved Kristian den niendes Tronbestigelse den 15. November 1863 blev kongelig i Danmark. Der er for os danske altsaa mange Grunde til at se med Opmærksomhed paa det gamle Slot. Det er ikke opmuntrende, naar ens Øjne ved en saadan Lejlighed møder Synet af en Vrimmel prøjsiske Uniformer i den lange Række Vinduer ud imod Vandet. Slottet bruges nu som umiddelbart før 1864 til Kaserne og militært Oplagshus. Ydermurene og nogle Hvælvinger er saa svære, at Bygningen for en Snes Aar siden næsten kunde kaldes bombefast; den fik ogsaa mere end en Granat i Livet under Prøjsernes sidste Bom-

bardement af Sønderborg, og det uagtet Lasaretflaget viftede fra Taget; men det skadede ikke Bygningen synderlig.

Sønderborg By tager sig udmærket ud fra Vandet og ovre fra Sundevedsiden. Langs Alssunds temmelig høje Kyst strækker en lille Forstad sig mod Nord, bygget med Husene i to Rækker over hinanden, saaledes at alle Gavlene vender imod Kysten. Med sine Smaahuse, de røde Tage og de mange Baade dels paa Land dels i Vandet minder denne Del af Byen om en norsk Fiskeplads, kun at Højden naturligvis er for ringe, Omgivelserne for smilende og Kirken, der troner oven over det hele, for stor. Bankerne uden om Byen bærer en Del maleriske Vindmøller, og paa den højeste, grønne Bakke imod Nord ligger i klodset Firkant et stort Batteri, som for Resten nu ikke synes beregnet paa at skulle gøre Nytte mere, saa lidt som den sammenhængende Forskansning, der for nogle Aar siden blev lagt tæt rundt om Byen. Saa vel disse Volde som Batterierne ovre paa Dybbøl faar Lov til at skytte sig selv, alle Kanoner er fjærnede, og kunde det prøjsiske Krigsministerium faa et antageligt Bud paa den Plads, Fæstningsværkerne indtager, vilde disse vel blive helt nedlagte. Selve Byen bestaar hovedsagelig af en lang Gade fra Øst til Vest, der, naar den nærmer sig Vandet, deler sig i et Delta uden om det fra Dansketiden ny, lille Raadhus, hvorfra Gadearmene bugter sig ned imod Havnepladsens og Slotsbeplantningens brede Aabning. Byen havde i gamle Dage Skibsbyggeri og som tidligere nævnt Fragtfart paa de lange Veje, nu er dens Betydning vistnok udelukkende lokal. Man har forsøgt at fikse sig op med en af de Badeanstalter, der lige som ved en Epidemi er slaaet ud paa snart sagt alle mulige og umulige Steder

langs Slesvigs Kyst, men denne synes unægtelig at høre til en af de mest umulige, hvis det da ikke skulde være den prøjsiske Patriotisme, der vil virke som Trækplaster. Fra Badepladsen syd for Byen ser man over til „das Denkmal“ paa Dybbøl Banke, og til dette valfartes der stadig fra hele Nordtyskland.

Byens Kirkegaard ligger bag den lille Forstad ved Kysten, højt og kønt og for Omgivelserne usundt, som Kirkegaardene har for Skik ved de danske Strande. Her er fuldt af smukke Krigergrave fra Aarene 1848-50 og 1864. Alle bærer de rige Beplantninger og Kors og Stene med Indskriften: „Faldne for Fædrelandet“. Længst blev jeg staaende ved et Sandstensmindesmærke, rejst af Frederik den syvende over „Danske, Svenske og Nordmænd, faldne i Kampen for Danmarks Sag i Aaret 1848“, hvorpaa følgende Digt stod at læse:

Den dyre Brodervagt
er dobbelt vorden,
og Kærlighedens Magt
er set i Norden.
Hav Tak hver Broder kær.
Med Sorg og Smærte
begrov vi eder her
og i vort Hjærte.

Og en Mængde Drømme fra Barndomsaarene sneg sig sørgmodig igennem mit Hjærte, hvor Takken laa begravet.

Det er ondt at gaa paa disse Kirkegaarde i Sønderjylland. Man lider ved alt dette Blod, som er spildt, ved denne Frodighed af dyre Haab, der er kastet hen til Historien. Ikke et Lig mellem de tusende ligger her til bedste for Danmarks Fremtid. Omsonst har alle de tapre Mennesker gjort deres Gærning.

Sønderjyden elsker sine Kirkegaarde, han fører altid Gæsterne derhen. Han henter Fortrøstning fra Gravene og gode Minder: som disse Folk stred for hans Sag, vil han gøre det om, naar Fordringen rettes til ham. Og han tager Del i Udsmykningen af Gravene — en Gerning, som Kvinderne overalt i Landet trofast røgter — og strider med de prøjsiske Myndigheder om Retten til at hæfte hvide og røde Baand ved Kransene. Han føler ikke det Sting i Brystet af Sorg og Forkuelse, som rammer os fra Kongeriget; han synes ikke at kende det Ord: forgæves.

Bedre, ligesom mildere, virker de mangfoldige Grave uden for Kirkegaardene rundt om paa Kær Halvø og i Sundeved, hvor der er blevet kæmpet om hver Fodsbred Jord. Ret som det er, støder man paa et Kors ved et Dige eller inde i en Have, midt i Landevejshegnets Overflod, i Brynet af en Skov, eller man ser i en lille Afstand fra Vejen paa Marken en større indhegnet Gravplads med en Hængeask, en stor Sten og et Dække af Vedbend, altid i frisk og pyntelig Stand. Det er Kampdagenes enkelte Begivenheder, som da stiger frem for ens Minde og vokser sig fast der; man husker, hvor bravt der er blevet kæmpet. Slet gik det sidst, men det var ikke Soldaternes Skyld, ikke Hærens i det hele. Der var de fleste Steder stillet den en umulig Opgave.

Nu og da finder man ogsaa en prøjsisk Grav her ude ved Vejene og paa Markerne; men der er ikke mange af dem. Det har ikke været Befolkningen om at gøre at fredlyse de Pletter, hvor de fandt fjendtlige Lig. Og Prøjserne selv samlede deres Døde i Bunke og fik dem i Jorden, saa hurtig det blot kunde lade sig gøre. De havde Sejrens Frugter at plukke; helst undgik de at frem-

hæve, at det dog havde kostet dem nogle Ofre. Ved en af Vejene nordlig paa Kær Halvø, et Sted mellem Kær Vig og Rønhave, staar der i Diget en Sten og et Kors over en prøjsisk Hauptmann med et, saa vidt jeg erindrer, polsk klingende Navn. Stedet, hvor han faldt, tænker jeg mig, at en bedrøvet Hustru har fundet ved at spørge sig frem, og saa har hun efterlignet de danskes Skik og for gode Ord eller Penge erhvervet sig Ret til at have et Mindesmærke over Manden netop der, hvor man har fortalt hende, at han segnede med en sidste Hilsen til hende.

Deres store Fællesgrave paa Kirkegaardene har Prøjsserne dog efterhaanden faaet udstyret paa en saadan Maade, at de ikke falder igennem over for de danske. I Regelen anvender de en Masse Jærn til Indhegning og Udsmykning af Gravene, medens der ved vore næsten udelukkende bruges Sten og Plantevækst. Paa en af Kirkegaardene i Sundeved er der en udmærket smuk prøjsisk Grav, en Stenhøj, overskygget og dækket af Hængepile, og med en vældig, bidsk Ørn af Jærn, der værner med udspilede Vinger om Graven. Stundum har der ogsaa gjort sig ridderlige Følelser gældende ved disse Grave. Ude paa Arnkilsøre har Tyskerne rejst et stort Trækors for 22 danske faldne. Det bærer Indskriften: „Hier ruhen 22 tapfre Dänen“. Senere har saa en mindre ridderlig stemt Person overstreget Ordet „tapfre“ med en Mængde Blyantsmærker. — En prøjsisk Officersgrav har Indskriften: „Ruhe zanft! Du ruhest in deutscher Erde, für die du kämpfend fielst“. Kan Menneskene ikke anføre, hvad der er sandt, staar Digtningen til deres Raadighed.

Paa Arnkilsøre nede ved Kysten midt for Skoven findes Mindesmærket om Overgangen til Als den 29. Juni.

Det er en mindre Udgave af det paa Dybbøl — man kan se det ene fra det andet —, og i mine Øjne virker disse rigt udarbejdede gotiske Sandstensfantasier hæslig i Landskabet. Om de vilde passe paa en aaben Plads mellem Bygninger af mere eller mindre gammeltysk Oprindelse som Brøndudsmykninger eller lignende, ved jeg ikke, men sikkert er det, at denne skøre, højtstræbende Sirlighed med Spidser og Rosetter midt ude i det bredt svulmende Sletteland tager sig ud som forkerte Sætstykker paa en Scene, som bragte man Udstyret fra „Tannhäuser“ ind i „Elverhøj“. Tyskerne kan gøre, hvad de vil, hjemme i vort Land bliver de ikke, alene fordi de har haft Magt til at besætte det.

Hvad Enkelthederne ved disse Mindesmærker angaar, er det nok at anføre, at der naturligvis er en Mængde prøjsiske Uniformer paa dem i fri Figurer og Relief. Paa Dybbøl-Mærket er der tillige danske, i det Stormen der er anskueliggjort i et Relief med fire Stormere og to Forsvarere. Af Angriberne er den forreste segnet med Fanen i Haanden foran de to danske, hvoraf den ene støtter Foden paa en styrtet Kanon og hugger med en Sabel og skal være Officer, medens en anden skyder sin Bøsse af i Ansigtet paa de tre, der følger efter Manden med Fanen. De to af disse er Soldater med fældede Bagladevaaben, den tredje en Officer, der kaldende vender sig tilbage. Under den tyske Officer staar Navnet v. Rawn, under den danske Anker. Han er fremstillet som en skægløs Yngling, hvilket som bekendt ikke ganske svarede til Virkeligheden.

Landskabet oppe ved Arnkilsøre er henrivende smukt. Sundet er her omtrent 1000 Alen bredt, og paa begge Sider af Vandet har man baade fri Kyst og anselig Skov. Der ligger ved Skoven paa Sundevedsiden et hyggeligt

Beværtningssted med en lille Have — der ligger to; det er nemlig saa Skik i Sønderjylland, at hvor som helst der i en Landsby eller ved en Jærnbanestation eller blot ved et lille Udskibningssted eller en Samling af Huse bliver anlagt en Kro, kommer der øjeblikkelig en til og jævnlig en tredje, det er nu her kun den ene, som har Plads umiddelbart ved Vandet —, og der holdt jeg af at sidde. Underligt nok havde Minderne, der knytter sig til Stedet, ikke den Magt over mig som paa Dybbøl, hvor de dog var af en langt mindre bitter Art. Her var det nemlig, at Prøjsernes Hovedstyrke samlede sig hin Nat, da Overgangen gik for sig. Her satte de fra, og her var det, at Officererne pryglede løs paa det tredje Hold af Mandskabet, der ikke vilde gaa i Baadene, fordi „Rolf Krake" imidlertid var kommen frem fra Avgustenborg Fjord og nu laa og skød langs op ad Sundet og ind mod Batterierne paa Land. Men her var det fremdeles ogsaa, at General v. Goeben svingede med Haanden i Luften og raabte: „Jetzt haben wir Alsen!" da han saa „Rolf Krake" efter næppe en halv Times Skydning vende og styre bort. Man havde nemlig glemt at meddele Føreren af Skibet, at under et Overgangsforsøg skulde han blive liggende der med sit Panserbatteri, indtil det blev skudt i Stumper og Stykker og gik til Bunds, hvad der for øvrigt ingen Fare var for, da Kuglerne ikke bed paa det, for imidlertid kunde vi faa Tid paa Als til at vinde en Sejr og fange 3-4000 Prøjsere. Man havde glemt at sige ham det, og „Rolf Krake" gik sin Vej. Prøjserne vrimlede da som i Parade over til Als; de 4000, som vi med vore 8-10000 Mand vel kunde have magtet, blev til 20000, og vi mistede Øen.

Lad mig endnu kun fra Als med et Par Ord mindes min udmærkede Vært fra en af de Dage, da jeg sidst turede omkring paa Kær Halvø. Han var Smed, en sejg og stærk Mand og livlig som den lille Hammer i Smedjen. Hans Sprog var saa rav-alsisk, at jeg i Begyndelsen havde ondt ved at forstaa ham. Det maa man være forberedt paa, at man kan træffe Alsinger, som taler et endnu vanskeligere Maal end Havgassen i Vestjylland og Kronjyden omkring Viborg. Nu og da høres en fortysket Glose, og i en Fart kan man faa Indtryk af, at der her er en Paavirkning at spore fra det plattyske Angel paa den anden Side det brede Vand i Syd; men det er en Fejltagelse. Sproget er jysk, og det er kun enkelte forløbne tyske Udtryk, som har sat sig fast ude paa Landet, rimeligvis ved de avgustenborgske Hertugtraditioner. De Folk yndede jo at bruge Plattyskere i deres Tjeneste. Smeden var en varmtfølende og forstandig Mand med en Udtryksmaade saa fast, som var Tankerne det Stof, han til daglig hamrede i. Han talte hurtig, og hvert Ord havde Vægt; bondefødt og bondeopdragen som han var, og med en Læsning, der var for intet at regne, var han klar som en forfaren Tænker. Men han indlod sig ganske vist ogsaa kun en eneste Gang paa at tale om Ting, som han ikke forstod, det var, da han gentog, hvad snart sagt alle siger paa Als: at det var ved Forræderi vi tabte Øen. Ellers var det kun om hjemlige Forhold, om dansk og tysk og om Oplevelserne under sidste Krig, vi talte. Han viste mig ude i Abildgaarden det Sted, hvor han i 1864 havde haft en Grube at ty ned i med hele Husstanden, naar Beskydningen af Landsbyen fra Sundeved blev for stærk. Hans Hus var mærkeligt nok ikke blevet skudt i Brand,

rundt om var fjorten, femten gode Ejendomme gaaet op i Luer. Fra sit Tilflugtssted havde han hin 29. Juni første Gang set prøjsiske Soldater, da en lille Forspids paa to Mand kom listende over Havediget. Kort efter buldrede Kampen løs et Par hundrede Alen fra hans Have, og der var det, at de blanke Vaaben kom til Anvendelse.

Han havde taget Del i Turen til Vestjylland. Da han med de andre Deltagere fra Als og Sundeved paa Dampskib var kommen til Kolding, havde de mødt en Damper i Fjorden, der var gaaet ud for at modtage dem og byde dem til et Maaltid, inden de drog videre med Jærnbanen vest paa, og da han saa de mange Flag paa Damperen med Danebrog foran og øverst og agterst og hørte Musiken fra det danske Skib, havde han maattet holde sig fast ved noget opstaaende, Taarerne vare komne for pludselig og uvant over ham. — „Det var hele Tiden, som om vi Sønderjyder skulde være noget andet end andre Mennesker“, sagde han med lidt Ironi. „Men for det Besøg er vi taknemmelige“.. De sidste Ord føjede ban til, som spigrede han dem fast over Indgangen til sit Hus.

Sundeved.

Sundeved ligner Als som en yngre Broder den anden. Her er om muligt endnu grønnere og frodigere. Skovene er ikke saa store, men de ligger tættere, og de levende Hegns Ynde overvælder en. Tyve Slags Pil og Hassel, El, Tjørn, Roser, Siren og Brombær bugner ind over Vejene, der stundum er saa smalle, at to Vogne

umulig kan komme forbi hinanden. I Nøddetiden kan man under Forbifarten plukke sig Favnen fuld af de lækreste Nødder, og mange Steder har man milelangt Indtryk af at køre i en umaadelig stor, gammeldags Præstegaardshave. Naar Solen staar højt, kan der ganske vist være luende varmt nede i disse mellem den tætte Trævækst gemte Veje, men Morgen og Eftermiddag er her prægtig Skygge. Fuglelivet i Buskene, de mange vingede Insekter og Lysets Spil paa de blanke eller matte Blade er en vedvarende Underholdning paa Vejene, og kommer man saa til de aabne Udkigssteder, virker Landskabet som skønne Overraskelser. Jeg foretrækker det nordostlige Hjørne af Sundeved, men jeg drister mig paa ingen Maade til at afgøre, hvor Landet er smukkest. De fleste vil formodentlig prise Egnen ved Nybøl Nor, andre vil fremhæve det høje Broager paa den sydlige Halvø, der dannes ved Vemmingbunds og Nybøl Nors Indskæringer o. s. v. Her er Steder nok at vælge imellem.

Det er ikke blot nede ved Kysten af Alssund, at der er smukt mod Nordost i Sundeved. Jeg tænker paa hele Egnen, den er lun og venlig og straalende frodig overalt. Her er en Vrimmel af smaa, sluttede Landskaber paa ikke meget over et eller et Par tusend Alen ud til Siderne. De er som udvalgte Prøver paa, hvor indtagende dansk Natur kan blive, naar den er mest sig selv: lidt Eng, lidt Mark, lidt Skov, mange Heste, en god Del Kvæg, der græsser, og saa nogle Folk, der ikke forhaster sig. Jeg har set nede i Angel en ung Pige, som, da hun var færdig med at sætte lidt eftergemt Hø paa en Eng i Stak, paa Hjemvejen brugte sin Rive som Springstok og i lange Sæt sprang over de mange Grøfter, alt medens hun havde

en Hoben muntre Ting at raabe til en ældre Mand, der havde været med paa Engen. Et saadant Billede vil man ikke have let ved at komme over i Sundeved. Her springer man ikke afsted. Man røgter sin Dont, det kan gaa flinkt fra Haanden, men til og fra og under sin Gerning fornægter man aldrig et sindigt Væsen. Det er i den Grad Grundloven for al sømmelig Adfærd, at støder man en enkelt Gang paa noget, der ikke kan kaldes Sindighed mellem Bønderne her, bør man se sig for, om man ogsaa er i godt Selskab. Jeg har rejst en halv Dags Tid med en særdeles livlig Mand fra Sundeved, han brugte mange og stærke Ord og slog ud med Armene, men han levede ogsaa af at bedrage Købstadfolk ved Hestehandeler.

Der er nogle smalle Engdrag oppe ved Sotrup, nord for Nydam Mose, hvor al Hjemlandets stille Skønhed synes mig at hvile over Græssets Grønhed, over de lave Agerhøjder, paa begge Sider indrammede af tykke Hegn, over Dalførets Bugtning, over den lille Bæk, som blinker i Morgenlyset, over Varmen her nede, hvor ingen Vind blæser, og hvor slanke, gule Frøer sætter afsted i lange Hop mellem de vaade Græsstraa, over Ungkvæget, som dumt og nysgerrigt trisser om ved Udkanterne, og over de to unge Piger, som med valmuerøde Hovedtøjer i den stærke Sol kommer gaaende paa Stien, der fører til Mosen mod Syd. Her kunde Uvenner daarlig skændes. Man maatte vente, til man var kommen over Diget ind paa Mosen eller op paa Markerne, og bedst egentlig, til man var naaet helt uden for Sundeved. Det har dog ikke været nogen adlydt Lov i Landet, at man skulde holde Fred. Man har bl. a. haft med den gridske Hertug Hans den yngre nede fra Sønderborg at gøre, der fandt paa at

grave en Kanal igennem Egnen for at føre Vandet fra Snogbæk til Sandbjærg Slots- og Møllesø; det gik ikke af uden Rivninger, som rimeligt var. Og efter Venders, Holsteneres og kongerigske Folks Besøg har man haft Svenskere, Brandenburgere og Polakker i gamle Dage, og i den nyere Tid de fire Krigsaar. Sundeved har saa langt fra været det fredelige Tilflugtssted, som Naturen har indrettet det til, at Egnen tvært imod er den, der maaske har drukket mest Blod af alle Egne i Danmark.

I Nydam Mose var det, at de længe enestaaende Fund af klinkbyggede Fartøjer fra Oldtiden gik for sig 1863. Mosen, der strækker sig i nordvestlig Retning som en Fortsættelse af den siden 1579 fra Sundet skilte Sø ved Sandbjærg, hvor Baggesen har sværmet, har oprindelig været en Vig fra Alssund. Nydam Eng eller Mose er omtrent 1400 Alen lang og henved 200 Alen bred, og Vandstanden har i Oldtiden været 6 til 9 Fod. Længe havde man ved Tørvegravning fundet Oldsager, som dog ingen forstod at skatte; kun Landsbysmeden i Sotrup havde erklæret, at Jærnet, som han omdannede til Knive, var af fortrinlig Beskaffenhed, da man ved tilfældige Omstændigheder, der berettes forskellig, blev opmærksom paa dette Findested, og særlig i 1863 foretog omfattende Gravninger. Den 18. Avgust opdagede man den 75 Fod lange og midtskibs 10 Fod brede Egebaad til 28 Aarer, som ved Nyaarstid 1864 blev opstillet i Flensborg Oldsamling, og den 27. Oktober fandt man en noget mindre Fyrretræsbaad, der dog, saa vidt jeg ved, ikke senere er naat ind i nogen Samling. Dens Planker var ligesom Egebaadens ved Sømnitternes Forrustning faldet fra hverandre, og de enkelte Stykker blev lagte paa Marken ved Finde-

stedet og dækkede med Tørvejord; men Krigen kom, inden der kunde gøres noget for at føre Fundet bort, og senere er det blevet spredt.

Frederik den syvende var til Stede ved denne sidste Udgravning. Hans Komme var meldt, og Avtoriteterne havde haft travlt med at belave sig paa at tage imod ham, naar han, som de formodede, fra Lyksborg vilde komme paa „Falken“ til Landingsstedet nord for „Storskoven“ ved Sotrup. Han narrede dem, i det han gik i Land ved Nybøl, hvorhen han over Land havde sendt sine Vogne, og uforvarende indtraf han saa med Grevinden tidlig paa Dagen ved Mosen, hvor der ikke fandtes en eneste Uniform til at byde ham velkommen. Det morede ham. Han lod Skolelæreren i Sotrup skaffe ham en Lænestol, der blev sat paa nogle Brædder i Engen, hvor Arbejdet skulde gaa for sig, og saa gav han Folkene Anvisning paa at grave. Da Amtmænd og Professorer og Overførstere og Præster og andre fine Folk endelig kom til Stedet, fandt de Kongen i ypperligt Humør ved sin tredje eller fjerde Pibe. Rundt om ham laa den sorte Tørvejord og ikke faa Sager af Jærn og Træ, som var dragne frem for Dagens Lys, og da der nu begyndte at komme Spor af Fyrrebaaden til Syne, var Kongen ikke til at faa bort fra Stedet. Han lod sig give nogle Kakes og blev siddende til langt ud paa Dagen, medens de uniformerede bag hans Ryg vred Hænderne af Kulde, Utaalmodighed og Sult. Det var den sidste Udgravning, Kongen var med til. Som bekendt døde han et Par Uger efter paa Lyksborg.

Nydamfundene var noget fremragende mærkeligt. Indtil man i Norge ved Sandefjord fandt et endnu større Fartøj fra Vikingetiden, var de enestaaende. „De er“, siger

Engelhardt i sin Beretning fra 1865, „blandt det vigtigste, af hvad der hidtil er fundet; de giver os et nyt Blik paa den ældre Jærnalders Fremkomst her i Landet; de opklarer meget om nordiske Skibes Form og Indretning, som hidtil kun var ufuldstændig kendt af uforstaaelige eller dog uforstaaede skriftlige Efterretninger og Mindesmærker", og vist er det, at det hører med til den nationale Sorgs Bitterhed, at Nydamfundene nu er i deres Værge, som har taget Mosen og det hele. Det er ikke dem, der er nærmest til at faa Frugten af den Videnskab, som her var begyndt.

Tæt ved Nydam Mose har jeg haft en lang Samtale med en Mand, som brød sig Pokker om Kongen af Danmark eller Kejser Wilhelm eller Fransoserne: Han var ganske vist fuld om Formiddagen, men han var Aftægtsmand og havde Lov til at være det. Han havde været Dragon i Aarhus og havde saaledes set noget af Verden, og det var ham klart, at det var lige et og et, hvem der regerede, enten en i København eller en i Berlin. Pengene skulde de nok faa ud af Folk, og var de først betalte, kunde de for ham gaa, hvorhen de vilde. De store kom altid ud af det med hverandre, de drak Champagne og havde deres Fornøjelser, hvad enten det hed sig, at de havde vundet eller tabt, og saa indsaa han ikke, hvorfor de smaa skulde se sig gale paa hinanden. Enhver kunde jo være god for sig, enten han var Fransos eller Polak eller Dansk eller Prøjser. Forunderligt nok var Manden fast overtydet om, at jeg var prøjsisk Embedsmand eller Doktor eller saadant noget, og naar jeg sagde, at jeg var fra København, kneb han blot det ene Øje til og gentog, at enhver jo kunde være god for sig, enten han var fra

Berlin eller Frankrig. Det er den eneste Kosmopolit jeg har truffet i Sønderjylland, men han indrømmede selv, at han først var begyndt paa Filosofien, efter at han havde overladt Sønnen sit Halvboel, og da hans dybere Kendskab til Flasken vistnok skrev sig fra samme Lejlighed, ligger der maaske mindre Vægt paa hans Mening, der for øvrigt ikke var uden Logik.

Uagtet der findes en overhændig Mængde Kroer i Sønderjylland, og det ikke hører til god Tone at køre eller gaa en Kro forbi, med hvilken man har om end blot en flygtig Forbindelse, uden at kigge indenfor og nyde et eller andet, synes der ikke at være saa megen Drikfældighed her som i Kongeriget. Saa vidt jeg har kunnet iagttage, griber man ved selskabelige Lejligheder senere og mindre hyppig til Brændevinskaraffen og Punschen, end man gør det i det øvrige Jylland, men der er ganske vist stor Forskel heri paa de forskellige Egne. Der drikkes ret tappert i det rige Østland og helt ude mod Vest; men i den mere nøgterne midterste Del af Landet kan man let finde Slægter, der overhovedet aldrig har Brændevin i Huset. Undertiden kan man dog her komme paa Steder, hvor Kaffepunschens syrlig-beske Lugt hænger ved hver Mands Skæg og ikke er til at drive ud af Stuerne selv ved Anvendelse af nok saa ond Tobak. For den Fristelse at faa virkelig dansk Akvavit staar imidlertid kun faa Sønderjyder. Det har ogsaa en langt renere Smag end det tyske fuselholdige Stads, og saa er det fra Danmark.

Paa Broagerland sad vi en Aften hos en ugift „Bonde“ — det kaldte han sig selv, og Stuelængen paa hans Gaard adskilte sig ganske vist ikke fra dem i den øvrige Landsby, men i Kongeriget vilde man aldrig være faldet paa at bruge

Navnet Bonde om denne stilfærdig fine Mand — og drak ved Aftensmaaltidet af den danske Kraft det, der i Thy anses for at være uomgængelig nødvendigt for en Mand, der da ikke lider af en uhelbredelig Sygdom, og det er ikke lidt. Der var en Gæst foruden mig, han var kommen paa en Visit fra en nærliggende Landsby, en ældre Skolelærer, der var snaksom, og det vi nød, gjorde ham ikke mindre meddelsom. En Kande varm Punsch blev senere sat ind til os. Jeg var ny den Gang i Sønderjylland, og jeg sad i en Forundring over den Samtale, vi førte; den blev hængende i Luften. Det var ligesom ikke muligt at komme til fast Bund noget Sted. Vi var livlige nok, der blev talt om Landboforhold, om Skolevæsen, om gamle og ny Tilstande der paa Eguen, om det danske Landvæsens stærke Udvikliug, om nogle ny Forsøg paa Mosekultur i Holsten o. s. v. Jeg forholdt mig spørgende og interesseret, men der var ikke Hygge ved noget, af hvad der blev sagt. Da Skolelæreren saa var gaaet, sagde min Vært med et lille Smil: „Han var tysksindet“, og jeg havde Forklaring nok paa, hvad der var sket. Manden var kommen i en bestemt Hensigt, han vilde se Gaardens Roemark, og Høflighed bød ham blive, men han havde været nødt til at dreje og vende sig i Samtalen, saa at der ikke faldt et positivt Ord om det, der ellers altid tales om med fremmede fra Danmark. — De spredte tysksindede Danske paa Landet i Sønderjylland har det i selskabelig Henseende ikke morsomt. De behandles med den samme Ro, som Jyderne overhovedet behandler alt, men man indlader sig ikke med dem. Det er Folk, der har brudt „Laget“, de faar klare sig, som de bedst kan, alene. Paa en stor Gaard nordlig gik en fattig Arbejdsmand ved

Kreaturerne. Han havde været en rig Bonde en Gang, men han fandt nogle Aar efter 64 paa at ville være Ven med de herskende, og saa vendte alle i Byen sig fra ham. Han solgte sin Gaard, og i et Nabosogn byggede han en pragtfuld Kro med Købmandshandel og gode Varer. Ikke en Bonde vilde standse med sin Vogn hos ham, ikke en Kvinde vilde købe saa meget som en Ende Traad i Butiken. Saa gik han fallit og havde nu sit Underhold hos den, der i hans Velmagtsdage vel havde staaet ham haardest imod.

Den højt liggende Broagerby er ualmindelig stor af en Landsby at være. Foruden de mange Gaarde og Huse, hvor Bønder og Inderster bor, er der Bygninger til Købmænd og Haandværkere, flere Skoler, syv (7) Kroer, tror jeg, et Tinghus, Herredsfogedbolig, et Par Præstegaarde og en Kirke, hvis anselige, tvillingspirede Taarn kan ses viden om og er vigtigt som Sømærke. Fra dette Taarn og fra Kirkegaarden, der naturligvis er lagt paa det højete Sted i Byen, er der en Udsigt, som i Rigdom vistnok er uden Mage i Sønderjylland. Milevidt bugner og gnistrer det af grønt imod en og straaler af gule Agre, og i bølgende Overgange ligger de store Skove, en Mangfoldighed af Gaarde og Markernes Brak rundt om. Mod Vest strækker en lang, skinnende rød Bræmme sig om et blaat Vand; det er de mangfoldige Teglværker ved Nybøl Nor, og i Synskredsen mod Syd og Øst dæmrer bag Flensborg Fjordens og Østersøens ligesom i deres egen Hvidhed sprængte Vande de blaalige Skove i Angel og ovre paa Als. Mod Nord ser man dybt ind i Sundeveds uhyre Have, og der peger langt borte et smækkert Spir mod Himlen. Det er Sotrup Kirkes. Det har saa længe

det har levet ført Kamp mod Lynilden, og for hver Gang det er slaaet ned, er det vokset højere og finere op. Kirkerne i Sønderjylland er i Regelen store og bærer som oftest slanke Spir.

Man træffer hyppig numererede Stolestader i Kirkerne, og i det mindste i Sundeved er det saa, at ethvert Boel — uden for Sundeved og Als bruges ikke Betegnelsen „Boel“ om Gaardene — har sit Stade mærket med de ved Hævd vundne Numre. Der har været holdt strængt over Retten til disse Pladser. En Bonde og en Herremand førte Proces om, hvem af dem der skulde have Lov til at høre Præsten præke i Ullerup Kirke fra nogle særlig fordelagtige Pladser. Nu vilde det maaske næppe gaa saa vidt; men Sædvanen byder dog endnu, at hver Mand holder sig til de en Gang udsete Steder i Kirken.

De mange Teglværker er ejendommelige for det sydlige Sundeved. Langs Flensborg Fjord, ved Egernsund og inde ved Nybøl Nor ligger de Side om Side saa tæt, at man ikke kan skælne det ene Værk fra det andet. Der er vel endnu en tredive Stykker af dem, men deres mest glimrende Tid er forbi, om end de kort efter Krigen i 1864 har været lavere nede, end de er for Øjeblikket. Det er her de berømte røde „Flensborg Sten“ fabrikeres. De udførtes tidligere mest til København og Norge — der gik ogsaa en Del til Vestindien —, nu har de maattet søge deres Marked syd paa, og det har taget Tid og kostet Falliter, inden denne Handel er kommen i Gang. Det smalle Indløb til Noret ved Egernsund, hvor Trækfærgen gaar over, skiller paa dette Sted Landskabet Sundeved fra det øvrige Sønderjylland.

Landet om Flensborg Fjord.

Tæt uden for Sundeved i Sydvest ligger Graasten med sine tætte Skove, sit hvide Slot i en pragtfuld Park, og nu siden de sidste Aar umiddelbart ved den Vig af Nybøl Nor, der beskyller Stedet, det store, ret smukke, gotiske Badehotel, som er ved at forandre den stille Flække til et søgt Sommeropholdssted for tyske Uldmænd og fladfodede Skønheder fra Holsten og syd efter. Her er lidt indelukket, men saare hyggeligt og kønt, og sparer Myggene en, vil man kunne tilbringe mangen drømmerig Time ved det skovgemte, fredelige Indvand. Det befares adskillige Gange om Dagen af smaa Dampere fra og til Flensborg, og nægtes kan det ikke, at hver den, der skyr at spore den tyske Kolonisation af Slesvig, bør holde sig borte herfra. Den livlige Forbindelse med Flensborg og Anlægget af Badehotellet har lige som gydt tysk Olje over den jyske Sprogbølge, der stødt og stærkt ruller langs hele Flensborg Fjords Nordkyst og vil vedblive dermed, saa langt vi kan se frem, uhindret af de enkelte glatte Pletter, Germanerne faar anbragt. Men det er jo ikke alle, der holder af at dumpe ned netop i en af disse Pletter.

Jeg var i Graasten inde i et hyggeligt, gammeldags Hus. Medens jeg ventede i Dagligstuen, og senere, medens jeg talte med Fruen i Huset, hørte jeg fra et stort Rum ved Siden af en klar, ung Kvindestemme synge til Klaverledsagelse om og om igen Hejses Melodi til „Stork, Stork Langeben, hvor var du saa længe?“ Saa faldt der en Afbrydelse fra en Mandsrøst; der lød et Par leende Dame-

stemmer sammen, saa tog den friske Herrestemme fat og sang ligeledes ved Klaveret paa tysk en Schubertsk Melodi til en af Heines Sange. Værelset, de sang i, var aabenbart „Salen“; det lød overordentlig godt. Nu prøvede de imod hinanden Strofer af begge Sangene, afbrød sig og talte sammen, Dansk og Tysk, og lo sorgløst og indtagende muntert, og de kraftige Stemmer tog paa ny fat med Strofer af begge Sangene imod hinanden. Der blev anslaaet befalende Akkorder paa Klaveret, og saa havde de byttet om, Herrestemmen sang den første Strofe af „Stork, Stork Langeben“, og den unge Dame prøvede paa den Schubertske Melodi. Pludselig fejede der saa en lystig Gallopade fra Tangenterne, og de to, der havde sunget, kom i strygende Fart ned ad Gulvet. Jeg havde ikke haft mine Tanker synderlig ved den Samtale, jeg imidlertid førte med den gamle Dame, som mit Ærende gjaldt, og nu kunde jeg ikke styre min Nysgerrighed, jeg maatte spørge om, hvad det var, der gik for sig derinde i Salen. Det var Husets unge Døtre, der lærte en tysk Feriegæst, en Lærer, der havde lejet et Værelse hos dem, danske Sange, mod at han til Gengæld skulde lære dem tyske. Undervisningen foregik aabenbart til gensidig Glæde. — Paa Skamlingsbanken, tæt nord for den nuværende Grænse, har jeg i Pavillonens Fremmedbog stødt paa følgende Udbrud: „Dein denke ich, Geliebte, hier auf Danmarks Marken, wo Tusindfry in Menge blühen. Th. aus Hadersleben“. Det er jo tilladt at haabe, at den Erobring, Tyskland aabenbart var i Færd med at gøre i Graasten, kan gaa op mod den, som er gaaet for sig, eller kunde komme i Stand fra dansk Side med Hr. Th. „aus Hadersleben“.

Saa har jeg i Tønder i et Gæstgiversteds venlige Skænkestue været Vidne til en ung Tyskers forgæves Forsøg paa at give sine Følelser for den tækkelige, lidt forbeholdent kokette Jomfru ved Skænken Udtryk i det danske Sprog. I sin Forlegenhed slog han sig ned hos nogle øldrikkende unge Herrer fra Byen og foreslog en „Skaal for gamle Danmark“, og da det var besørget, fremkom han med en Anmodning til det ærede Selskab om at tale tysk, da han des værre ikke var det danske Sprog mægtig. Der var imidlertid kun en af disse Butiksfolk, der havde saa megen germansk Udvikling, at han kunde føre en Samtale med den fremmede, og det, denne aabenbart havde sat sin Lid til, at det nu skulde lykkes ham at faa draget Jomfruen ind i Samtalen, slog fuldstændig Klik. Hun havde kun et bredt Sønderjydsk til sin Raadighed. Mismodig sad den unge tyske Handelsmand da og gav sig selv det Løfte, at næste Gang han kom der til Byen, skulde han nok have lært saa meget Dansk, at han kunde sige Jomfru Anna det, der laa ham paa Hjærte.

Det er, hvad jeg har iagttaget af Tilnærmelser mellem de to Køn af forskellig Nationalitet i Sønderjylland, naar jeg undtager, at jeg et Par Genge er stødt paa ravdanske, der er gift med tyske Damer.

— Slottet og Godset Graasten har tilhørt Slægten Ahlefeldt, af hvilke en Hr. Karl har Æren for, vistnok i Begyndelsen af det syttende Aarhundrede, at have indført det berømte Graastens-Æble fra Holland. I en senere Tid kom Godset i Hertugen af Avgustenborgs Besiddelse og blev med de andre Avgustenborgske Godser Statsejendom i 1852. Staten solgte senere Godset til en dansk Lehnsgreve; men efter Afstaaelsen af Sønderjylland er det, som

5*

næsten al anden kongerigsk Jordejendom, gaaet over paa tyske Hænder. Det er en Uret, der er vist den danske Sag i Sønderjylland, at saa godt som alle store Gaarde er blevet solgt til Tyskere. I Stedet for at beholde deres sønderjydske Ejendomme og lade dem bestyre af indfødte, har de danske Herremænd skyndt sig med at klare alt fra sig, saa at der nu rundt om i det danske Land er oprettet en Mængde solide Planteskoler for tysk Aandsretning og tysk Sindelag.

Sejladsen op ad Flensborg Fjord er udmærket smuk. Kysterne er paa begge Sider af det næsten en halv Mil brede Vand temmelig høje, og fra Svinget ved Egernsund ind efter er de paa de fleste Steder beklædte med prægtige Bøgeskove. Særlig staar Trævæksten fast og tæt paa den sydlige Bred omkring Flækken Glücksburg eller „Lyksborg", som den blev kaldet, den Gang de Danske bildte sig ind, at der i det fanatisk tyske Angel var Mulighed for en Opelskning — det maatte vel blive en Ophadning — af det danske Sprog. De høje Skove ligner her paafaldende de nordsjællandske, og stødte man ikke uafladelig paa Vejviserpæle med tyske Navne, og mødte man ikke for hver hundrede Skridt fornøjede Tyskere fra Badestedet ved Kysten, kunde man indbilde sig, at man var Danmarks Hjærte nær.

Her var det Frederik den syvende holdt af at færdes til Vogns og til Hest. Han bode paa det ved den sydlige Udkant af Skoven liggende, tre hundred Aar gamle Slot, der er en tæt firfløjet, tre Stokværk høj Bygning med brede, ottekantede Taarne i Hjørnerne. Det ligger ved en

kunstig tilvejebragt, anselig Sø og er overkalket, men vistnok bygget af røde Sten, og blev i sin Tid opført af Hertug Hans den yngre af Sønderborg i Stedet for det af ham nedbrudte Ry Kloster, som han havde faaet ved Delingen med Broderen, Frederik den anden, af Arven efter Farbroderen, Hertug Hans den ældre. Da Klosteret ryddedes, fandt man i Grunden og inde i Hvælvingerne en ret betydelig Mængde Hjærneskaller og Knogler af smaa Børn, som de fromme Munke maa antages at have hjulpet baade ind i og ud af denne Verdens Jammer. Klosterets Abbed Arnfast havde foregaaet dem med et godt Eksempel, i det han 1259 gav Kong Kristoffer Gift i Alterens Sakramente. I det hele har der været en Del at bemærke ved disse Munke; undertiden blev de jagede fra hverandre, stundum fik de Pisk paa biskoppelig Foranstaltning, saa tog man Tiender fra dem, men bestandig kom de til Kræfter igen og samlede sig som Fluer omkring de fede Maaltider i den dybe Skov.

Kong Frederik den syvende døde her, og med hans Lig svandt de sidste danske Overleveringer fra Stedet. Endnu kan man i Flækken støde paa Folk, der forstaar og kan tale Dansk, men Landet rundt om, Skovene, Engene, alt hører Kæmpen til, der syd fra har væltet en Del af sin Krop op over vor Tue.

Selve Indsejlingen til Flensborg i Bunden af Fjorden virker, som kom man til en stor By. Omgivelserne ser ret storslaaede ud. Skovene oppe til højre ved „Kobbermøllen“ ligger indhyllede i svære Røgmasser fra Fabriksskorstenene der, og op ad de høje Bakker nede til venstre i Syd har Byen lagt Bygninger, som har Fastlandets Masser i sig. I Havnen er der mange Skibe, man glider forbi et anseligt

Jærnskibsværft, og det vidtløftige Billede ligger svøbt i den Dunstkreds af mange Slags, som en større Sammenhobning af menneskelige Boliger altid bringer med sig. Her er overordentlig smukt, næppe nogen By ved den jyske Kyst tager sig saa godt ud ved Indsejlingen som Flensborg.

Byen er tysk. Det nytter ikke, at der er et talrigt dansk Parti i Flensborg; den er alligevel erobret, og har længe været det, af Tyskerne. Man hører næsten kun Plattysk og Højtysk selv blandt Danmarks ivrige Tilhængere. Ganske vist kan man omtrent alle Steder i Byen komme igennem med Dansk, men det kunde man for en Del Aar tilbage ogsaa i Hamborg, og det behøver strængt taget ikke at betyde andet, end at man er i en venlig sindet Naboby. Det er en gammel Erfaring, at det i Flensborg har staaet slet til med det danske Sprog. Paa Kristian den andens Tid sagde man om daarlige Bibeloversættelser: „Vi forstaar dem ikke, det er Flensborger Dansk", og det er kun Borgernes Kongetroskab under de sidste Krige, der har kunnet vedligeholde Forestillingen i Kongeriget om, at det danske Land paa Østkysten gik sønden om Flensborg. Det var her, at man i 1862 satte „Isted Løven" over de 1300 faldne Danskes Grav. Som Symbol paa den nationale Sags Sejer var den rykket for langt ned. Ægtere end dette nu forsvundne Mindesmærke fra den rigt beplantede og ualmindelig skønne, store Gravhøj paa Byens højtliggende gamle Kirkegaard tager her i Flensborg et beskednere Mindesmærke sig ud, der bærer følgende Indskrift: „Den Manen der am 9. April 1848 für König und Vaterland ruhmvoll gefallenen tapfern Kriegern gewidmet. — Treu waren sie geschwornen Eiden". Det var (og er til Dels endnu) Forholdet i Flensborg, at man holdt sig til Danmark

for gammelt Venskabs Skyld, ikke fordi Sprog og andre Slægtshensyn bandt.

Men mærkeligt er det, hvor sejg denne Hengivenhed for Danmark endnu er. Paa Kirkegaarden er Kransene den Dag i Dag friske og prydede med røde og hvide Baand, og kommer man i Lag med de gemytlige Borgermænd, som har set Frederik den syvende og Grevinde Danner færdes huldsalige paa Ballerne her i Byen, saa skal man høre glade Ord om svundne Tider. Og de opdrager deres Børn til at tro paa, at alle Plagers Ophør skal komme nord fra. Ved en Fest for et Par Aar siden i Borgerforeningen kom tilfældig en prøjsisk Feldwebel og en Korporal ind i et af Foreningens Lokaler. Et Bestyrelsesmedlem, som trode at have en Patrouille for sig, vilde vise dem bort som uretmæssig indtrængte paa Foreningens Grund; men da de høflig undskyldte sig, og Fejltagelsen opklaredes, bad han dem blive og bød dem en Forfriskning. Kort efter dundrede den forbudte Sang „Den Gang jeg drog afsted“ ud gennem de aabent staaaende Vinduer. En Politibetjent hørte det og gik ind for at advare de dristige Sangere. Han blev noget forbavset ved at opdage, at det var Korporalen og Feldwebelen — saa godt han kunde da —, der sammen med et Par Bønder fra Als paa denne Maade efterkom de kejserlige Myndigheders Bud. Korporalen var en Flensborger, det var Politibetjenten også, man drak altsaa paa Tysk et Glas sammen og paa Dansk et med Bønderne og blev enig om, at det var bedst at holde inde med Sangen, medens Legen var god.

Men det tyske Liv er umiskendeligt paa ethvert Punkt af Byen. — Den tager sig for øvrigt ud, som om den var i Opkomst.

Blot man imidlertid kommer et Par Skridt nord for Flensborg, er man atter i et rent dansk Land. Jeg har staaet her paa en Badehusbro og moret mig over nogle Drenge, som fangede Krabber. Det var to Købmandssønner fra Byen og en Dreng fra Landet. De to sprang fra Plattysk indbyrdes til Dansk med Kammeraten saa let, som de stak med deres Kæppe i Vandet, og da der saa kom en voksen Karl til, blev der kun talt Dansk.

Den mellemslesvigske Slette.

Gaar man paa Jærnbanen fra Flensborg til Tønder, stryger man i Begyndelsen over Halvøen paa et af dennes mindst pyntelige Steder: Hede og flade, træløse Strækninger overalt. Det varer imidlertid ikke længe, før man har store Græssletter for sig, hvor en Mængde broget og stort Kødkvæg gaar sammenkoblet to og to. Det ser rigt ud; den fattige Del af Sletten ligger ogsaa længere nord paa.

Det er her inde paa „den mellemslesvigske Slette“, at den af Pastor Johannes Kok i en Skildring fra 1858 omtalte mærkelige „memoria bestialis“ (Hukommelse for Kvæg) hos Bønderne findes særlig udpræget: „naar de har set et Kreatur en Gang, er de i Stand til at genkende det mellem hundrede andre og kan efter lang Tids Forløb beskrive dets Udseende“. „Kvægmarkederne, af hvilke der holdes en utrolig Mængde i Tønder og Husum, spiller en over-

ordentlig vigtig Rolle i de fleste Bønders Liv og koster dem baade mange Penge og megen Tid, der kunde anvendes fordelagtigere i Hjemmet. Men de er nu en Gang for dem i det mindste, hvad de olympiske Lege var for Grækerne, og Festerne i Jerusalem for Jøderne. Derfor forsømmer en nogenlunde velhavende Mand sjælden noget Marked; selv om han hverken har i Sinde at købe eller sælge". Skildringen passer den Dag i Dag, lige som ogsaa Betegnelsen „stille og alvorlig" om Befolkningen her. Det er en tungere Folkerace end den paa Als og i Sundeved, der bag det sindige Væsen er vel oplagt til Spøg. Men naar den samme Forfatter kalder Bønderne „religiøse", maa det forstaas med nogen Varsomhed. I saa Henseende gør man bedre i at holde sig til de Iagttagelser, Pastor H. F. Feilberg i samme Tidsrum har anstillet over Bønderne fra disse Egne. Han har kun stødt paa „ringe Kirkegang" imellem dem, og siger, at her ikke kan være Tale om „religiøs Opvækkelse". Der hersker en almindelig Tro paa en Gud og paa et Forsyn, og dertil knytter sig en jævnt hen uangribelig Skæbnetro. Ingen undgaar sin Skæbne. De Børn, en Kone skal have, faar hun, og denne beroligende eller, om man vil, forskrækkende Forestilling overføres ogsaa paa de ugifte Piger. „Syndsbevidstheden er ikke stærkt fremtrædende", siger Pastor Feilberg, og derfor er der ikke Frygt for Straf efter Døden. „Han er løkle, han er aløst". „Hon baaj, om de raaj maast blyw godt mæ hind". „Den, der ligger o æ Kjærregaard, ligger godt" o. s. v. Præsten har kun hørt Kristi Navn paa Böndernes Læber i Udraabet: „Jøsses Kristus", og for „den Helligaand synes der i Folkets sædvanlige Tankegang ingen

Plads at være"*). Disse Bemærkninger er tredive Aar gamle, men man vil endnu paa de fleste Steder her inde i Landet kunne overbevise sig om, hvor rigtig den fremragende Sprogforsker har set. Grundtvigianerne, som flere Steder i Midten af Landet har dannet Frimenigheder, har ikke naat saa langt syd paa, og om man end ikke her mellem Tønder og Flensborg er saa ilde stemt imod de tyskfødte Præster som andre Steder — man har i saa Henseende været godt vant fra den ældre Dansketid —, saa er det dog rent undtagelsesvis, at nu en Præst kan optræde som virkelig aandelig Formynder for Menigheden. Man hjælper sig med den Smule Kristendom og Hedenskab, man har arvet fra Fædrene.

Overtroen i sin naiveste Form med Forestillinger om „Underjordser", Trolde, Nis Pugh, Drager, Hekse, Genfærd o. s. v. er naturligvis her som andet Steds ved at forsvinde — ude paa den rigtige Hede skal der dog være betydelige Levninger endnu at spore —, men kommer Talen paa Varsler, „Semperti" (Sympati) eller Spaadomsgave, saa lyser det op i de flestes Blikke: paa det tros der i langt større Omfang og med en helt anderledes personlig Forvisning end paa det, som Præsten præker om. Ikke just i denne Egn, men lidt nordligere, hvor jeg slog mig længere til Ro, har jeg hørt nok af den Slags Ting til at vove den Paastand, at der ikke er en Kvinde og næppe mangen Mand af Bondestand i Sønderjylland, der ikke tror paa Varsler i god gammeldags Betydning af Ordet. Tit faar dette et rørende Udtryk i Fortællingerne om, hvorledes man har

*) H. F. Feilberg: „Fra Heden". Slesvigske Provinsialefterretninger. 4. Bd.

set Danebrog vaje fra Kæmpehøjene, og i Beretningen om flere Personers samtidige Iagttagelse af kæmpende Troppemasser og Slagtummel. Men ogsaa almindelige Varsler, som Forbrand og sligt, har god Trivsel i Befolkningen. Der er i saa Henseende næppe synderlig Forskel paa Folk syd og nord for Kongeaaen.

Jeg er tilbøjelig til at tro, at den sønderjyske Slettebonde i Meninger og Vaner er mere gammeldags end den nørrejyske. Han er vel saa stædig som denne og ikke mindre mistænksom, et ligefremt Svar er en endnu større Sjældenhed her end der, og man har været langsommere med at indføre ny Fremgangsmaader i Gaardenes Drift. Den megen Avislæsning, de mange offentlige Møder, der i Nørrejylland strækker sig til de fleste Kroge af Landet, mangler her nede, og man er derved lige som bleven glemt i den moderne Bevægelse. Aanderne har nogenlunde faaet Lov til at skøtte sig selv. Det gamle Ord: „saa'nt er vi van“, og det og det „passer int for vor Gegend“ spiller endnu fremdeles maaske den vigtigste Rolle ved alle Afgørelser. Der er ikke den Selvbevidsthed over Bonden her inde paa Sletten i Syd, som man finder baade i Øst og Vest og i de frugtbare Egne nordligere i den midterste Del af Landet. I Samkvemmet med de tyske Myndigheder bøjes der hellere af end der ydes positiv Modstand. En Iagttager vil ikke her som saa mange andre Steder i Sønderjylland fristes til at bruge Betegnelsen „stolt“ om den Befolkning, han støder paa. Men en sejg, flittig, tarvelig og nok saa velstaaende Folkerace er det.

Der er en paafaldende Forskel paa Karaktererne i Midtslesvigs haarde Jord og i de fede Marskenge imod Vest. Her ude er Menneskene forholdsvis let bevægelige,

der er ikke Favne ned til deres Taarers Dyb, og de ler for et godt Ord. De bestiller kun en Gang om Aaret for Alvor noget, det er i Høbjærgningens Tid, men saa arbejder de ogsaa det dobbelte af, hvad en Slettebonde byder sig selv, ellers er de lidet energiske, mere lade end foretagsomme, og de stiller ikke faa Fordringer til Vellevnet. Navnlig spiser de udmærket Kød, hvad de ved deres Opdræt af Stude har let ved at skaffe sig. Inde paa Sletten er det Grød og Grød og Saltmad, der vanker; fersk Kød (og Suppe) forekommer kun ved Gilderne. Rolig Selvfølelse læser man endelig i hver Mands Blik ude i Vest.

Der er en Del Praleri paa Østlandet med fint Seletøj, smukke Møbler, Kvindesmykker og rige Stoffer i Klæderne — dog næppe mere end blandt Bønderne i de rigeste Egne af Kongeriget —, det ser man kun lidt af paa den mellemslesvigske Slette og heller ikke hos Vestlandets Bønder; men Boligerne her ude er gode, med høje, oljemalede Værelser, Gardiner, Tæppe paa Bordene, fyldte Blomsterskaale og Oljetryk af Frederik den syvende og af Grundtvig paa Væggene. I en Mangfoldighed af Bondergaarde træffer man i Dagligstuen paa forskellig Maade opstillet nogle smaa Dannebrogsflag til Vægprydelse. Der følger med disse Smaaflag en Stemning af samme Art som den, der i andre Lande hæfter ved den lille Vievandsskaal ved Døren eller Helgenbilledet paa Væggen, kun at disse sidste Ting peger mod endnu fjærnere Idealer, end Sønderjydernes Flag gør det.

— Tønder er de vestlige Sønderjyders Købstad, den eneste, der findes i den danske Del. Det er en lille, til daglig yderst stilfærdig, gammeldags hyggelig By, halvanden Mil fra Vesterhavet ved Vidaa. I fordums Tider skal store

Skibe have kunnet gaa helt op til Byen, hvorfor dens Vaaben ogsaa er et tremastet Skib; nu er denne Herlighed længst forbi. Hvad Tønder kan udrette ved sin Forbindelse med Omverdenen maa ske ved Hjælp af Jærnbanen øst paa; foreløbig i det mindste er den Sidebanens Endepunkt. Den er næst Slesvig den ældste By i Hertugdømmet; dens Privilegier som Købstad er udstedte af Hertug Abel i Ribe 1243. Rundt om Byen strækker sig et smalt Anlæg med lange Alleer, og inden for disse findes der et Bælte af Haver, hvilket pynter svært op i denne træløse Egn. Tønder ligger paa det yderste Affald af det gamle, høje Land, den saakaldte „Gest"; vest for Byen begynder de absolut flade Marskenge, der hører nyere Dannelser til. De fleste af Husene, af hvilke adskillige har et Par hundrede Aar paa Bagen, vender Gavlene til Gaden, og næsten alle stikker de en nysgerrig Karnap frem. Kunde man en lun Maaneskinsnat leje Byen til et Karneval i Holbergsk Stil og sætte Lys i alle Karnaperne, vilde man hurtig finde sig vel hjulpen, men hvad man ellers i Verden skal bruge Tønder til, er ikke let at afgøre, naar man da ikke handler med Køer og Stude. For denne store Handel er Byen et af Midtpunkterne med sine ugentlige Markeder i Foraaret og de første Sommermaaneder. Marskens mange Storke begynder at opføre sig som hjemme her, der er en Mængde Reder paa Tagene. Saa er der en Ejendommelighed ved Tønder, som gør, at man en sommerhed Dag skal være lidt forsigtig med den. Rundt om hele Byens bebyggede Del løber en vidtløftig, bøjet og krummet Gade, der langs den ene Side synes at have alle de Baghuse med Stalde og Udrum, som saadan en lille By kan ligge og samle paa, og til den anden Side, foran de her anlagte Haver, har

store Baase, afdelte med Spiltove. Hver Baas er en Slægts Mødding, hvorhen alt muligt Affald bringes. Formodentlig tømmes Baasene kun en Gang om Aaret, naar Haverne kommer under Spaden — det tør jeg dog ikke sige noget bestemt om —, men vist er det, at der en varm Sommerdag lugter i denne Gade, altsaa umiddelbart ved Byens Mangfoldighed af smaa Haver, som havde man ikke foretaget nogen grundig Udtømning, siden den sidste ødelæggende Vandflod 1634 førte Snavset med adskilligt andet saasom Huse og Mennesker bort med sig. Denne underlige Gade benævnes paa de forskellige Strækninger „Nørre-, Øster-, Sønder- og Vester- bag Staldene“.

Det var efter Sigende her i Tønder, at en Købmand Steenbek fra Dortmund i Holland 1646 begyndte at oplære de vindskibelige unge Piger fra Egnen i Knipleriet. Det bredte sig senere over betydelige Strækninger i og uden for Tønder Amt, og er endnu en vigtig Industri her ude i Vest. I de rigtige Kniplebyer passer Manden Gryden. Nu for Tiden bor Kniplingskøbmændene nok saa meget i Møgeltønder og Højer som i Tønder.

Marsken.

Grænsen mellem det gamle Indland og Marsken løber fra Tønder, i en omtrent retvinklet Spids imod Syd, ud til Højer i Vest, hvor „Gesten“ umiddelbart støder paa Vesterhavet, der har banet sig en bred Vej bag om Øen Sild. Fra Højer fortsætter den bratte Kystlinje sig saa i

en svagt udadgaaende Bue et Par Mil mod Nord op forbi Ballum, hvor Højdestrøget atter trækker sig bort fra Vandet, og mellem Ballum og Grænsen giver Plads til en nordlig Marsk paa en kvart og en halv Mils Bredde og 2¹/₄ Mils Længde. I Kongeriget afbrydes Marsken omtrent en Fjerdingvej ved det udskydende Gammelland omkring Vester Vedsted og faar saa paa ny Rum ud for Ribe til at lægge sig i næsten en Mils Mægtighed. Syd for Højer er Marsken hele Kysten ned gennemsnitlig halvanden Mil bred og overalt beskyttet af et vidtløftigt Digeværk; den nordlige lille Marsk har hverken i Sønderjylland eller i Kongeriget Diger.

Straks man forlader Tønder ad Landevejen mod Vest-Nordvest til Møgeltønder, der paa den flade Gestslette ligger omtrent midtvejs mellem Tønder og Højer, mærker man Havluften, men den egentlige Saltvandskriblen i Nerverne begynder dog først hinsides den nævnte Flække. Med sin anselige Park omkring det grevelige Herresæde Skakkenborg, der omsluttes af Byen i Syd, sine brunrøde Murstensbygninger, sin store Kirke og sin brolagte „Slotsgade“ gør Møgeltønder Indtrykket af solid Velstand. Den ser i det aabne Landskab ud som en Fæstning, der ligger her for at byde den fremtrængende Germanisering Trods, og om man vil, kan man i dens Forbund med det danske Grevskab og i Navnet — „Møgeltønder“ (Store Tønder) i Modsætning til „Lütkentønder“ (Lille Tønder), som Købstaden fordum kaldtes — se en Bekræftelse paa, at den vil løse sin Opgave. De to Stednavne hidrøre for øvrigt vistnok fra de her i gamle Dage liggende Slotte, der ofte forekommer i Omtalen af de danske Kongers Kampe med Vasallerne i Syd. Erik Glipping skal saaledes to Gange med tyve Aars Mellemrum have ladet Borgen

Møgeltønder nedbryde. Senere kom Slottet under Ribe Bispestol, og efter Reformationen pantsatte Kongen det til Ditlev von Ahlefeldt. Nogen Tid efter fik Rantzauerne det i Forlening, og 1661 købte den bekendte Hærfører Hans Schack Godset. Han opførte 1664 den nuværende trefløjede, lidt tunge Hovedbygning, og var nogle Aar efter mellem de første, der blev ophøjet i den da indstiftede Grevestand. Siden er Grevskabet gaaet i Arv fra Fader til Søn. Den nuværende Greve har maattet aftjene sin Værnepligt som Løjtnant i de prøjsiske Ulahner.

Tæt nord for Møgeltønder ligger Landsbyen Gallehus, der er bleven navnkundig ved Fundene af de to berømte Guldhorn 1639 og 1734. Det var om det første Fund, at Oehlenschläger i Forsommeren 1802, kort efter at Hornene var blevet stjaalne fra „Kunstkammeret“ i København, skriver i sit af Samtid og Eftertid lovpriste Digt „Guldhornene“:

Og Fuglene synge.
Dugperler bade
Blomsterblade,
som Vindene gynge.
Og med svævende Fjed
en Mø hendanser
til Marken afsted.
Violer hende kranser.
Hendes Rosenkind brænder,
hun har Liljehænder.
Let som en Hind,
med muntert Sind
hun svæver og smiler.
Og som hun iler.
og paa Elskov grubler —
hun snubler,
og stirrer, og skuer
gyldne Luer,
og rødmer og bæver
og sitrende hæver
med undrende Aand
af sorten Muld
med snehvide Haand
det røde Guld.

Ellers hed Pigebarnet nok Kirstine Svendsdatter og var en fattig Bondepige fra Østerby i Nabosognet Daler. Paa Vejen fra sit Hjem til Tønder stødte hun ved Gallehus sin Fod

paa noget, der ragede op af Jorden, men fæstede ikke sin Opmærksomhed derved, før hun nogle Dage efter atter stødte Foden paa samme Sted. Saa gravede hun med de „snehvide Liljehænder“ et Horn frem, som hun trode var af Messing og nær havde kastet igen, men beholdt, for at Børnene hjemme kunde have det til Morskab. Kort Tid efter tog hun dog en af Hornets udvendige brede Ringe med til Tønder, og da hun der fik at vide, at det var det pure Guld, overleverede hun Amtmanden sit Fund. Han meldte Sagen til Kong Kristian den fjerde, som da var i Glückstadt; Kongen gav Pigen en Belønning og forærte Hornet til sin Søn, Prins Kristian, som lod sætte en Guldskrue i den aabne, smalle Ende og brugte det til Drikkehorn. Det rummede halvtredje Pot, og mærkelig nok fandtes der ingen ved Hove, som kunde stikke Rhinskvinsindholdet ud i et Drag. Der var tapre Mænd nok, som forsøgte det. — Det andet, kortere men vægtigere, fandtes ved Gravning hundrede Aar efter næppe et Kvarter under Jorden nogle Skridt fra det Sted, hvor det første var opdaget. Worsaae henfører disse Guldhorn til Slutningen af det femte eller senest det sjette Aarhundrede, og beregner deres Værdi for Datiden til omtreet 100,000 Kroner i Nutidens Penge. De var henholdsvis 2 Fod og 9 Tommer og 1 Fod og 9 Tommer lange og bestod begge af et glat, indvendigt Horn, over hvilket var skudt og til Dels fastloddet bredere Ringe af finere Guld, forsynede med et stort Antal Figurer og Ornamenter. Man har været meget uenig om disse Horns Bestemmelse, men i Følge Worsaae maa de „antages for at have været benyttede som Blæsehorn, rimeligvis ved Offerfester i et forhen, ogsaa efter et gammelt Sagn i Egnen, nærliggende Gudehus“. „Runeskriften

paa Hornet fra 1734 indeholder i en ældgammel, nordisk Sprogform Navnet paa Forfærdigeren af Hornet, og lader straks formode et nordisk Arbejde" og i Henhold hertil og til den Tydning af de gamle Nordboers hellige Tegn og af Fremstillingerne paa Guldbrakteaterne, som var den geniale Forskers sidste videnskabelige Gerning, mener Worsaae, at det først fundne Horn gengiver „Billeder af Livet i det slangedækkede Helhejm dybt nede i Underverdenen", og at det andet „fremstiller Livet i det stjærneprydede Valhal højt oppe i Himlen", og at begges Fremstillinger som fælles Underlag har „den onde Lokes tre største Ugerninger og deriblandt fornemmelig den fromme og lyse Gud Balders, ved hans List foranledigede Død". Hornene blev som anført stjaalne i 1802, og Gerningsmanden, en Guldsmedesvend, der for øvrigt havde siddet i Tugthuset for Forfærdigelse af falske Bankosedler, indsmeltede Guldet. Heldigvis havde man forinden taget nøjagtige Afbildninger af Hornene. —

— Fra Møgeltønder har man endnu en Mil at køre til Højer. Til venstre over Markerne ser man ud i Marsken. Yderst ligger Digets lave Linje, hvor to smaa mørke Masser drager Blikket til sig. De ligner i Afstand opskyllede Skibsskrog. Det er Sluseopsynsmandens Bolig paa Diget og en rig Marskbondes høje Beboelseshus, der er lagt umiddelbart syd for Slusen. Indenfor i den store „Frederiks Kog" staar paa den lave, grønne Flade i Grupper og enkeltvis Hundreder af store Stude. Men først naar man er kommen gennem Højer og begiver sig ud i „Kogen" og derfra op paa Diget, faar man det rette Indtryk af Marskens umaadelige Vidde og indelukkede Hygge til den ene Side og dens lysende, flade Friskhed ud over Forlandet. Bag

Diget er Bunden fast og vel afgrøftet, her vokser Silkegræsset, og her gaar de mange vældige Kvæghøveder Sommeren over i nydende Ro. Uden for Diget, hvor Springfloden overskyller Landet, er Bunden blød, Græsset kort og trindt, og her kommer kun Høstfolkene, der barberer Græsset af til Roden og fører det op paa Digets Skraaning for at vejre det til Hø.

Marsken er et Land for sig. Lavt og fladt og endeløst grønt, uden et Træ ligger det gemt bag de lange Diger og overvælder en med sin rige Ensformighed. Man kan ikke holde borte fra sine Tanker Mindet om de umaadelige Ødelæggelser af Havet, der her er gaaet for sig, inden Digerne kom. Men nu er her Fred, et yppigt Velvære og en Naturens Overflod, som er større end andre Steder. I de beskyttede Koge æder Kvæget sig et mægtigt Huld til, der kommer igen i Bøndernes Skikkelser og i deres brovtende Stemmer. De er store paa det, disse Marskbønder; om dem ligger fra Vuggen til Graven som et Dige af Penge. De ligner ikke de livlige Bønder i den aabne, nordlige Marsk anderledes, end store Klavs ligner lille Klavs i Fortællingen.

Der tales Dansk her ved Højer og et Stykke syd paa, men Sproget er hæsligt, fostret som det er under Kvægmarkedernes Tummel. Hver Sammenføjning af Ord er sejg og slidt og hvas, som Rebet er det, der er brugt til at nikke Tyre med. — Næppe en af disse Bønder vil ofre en Pfenning af sin Rigdom til det Land, hvorunder de i gamle Dage hørte, og hvis Sprog de taler. Tvært imod sluttede de sig fra første Færd af til Schleswigholsteinismen, da den kom op; og nu er de prøjservenlige. Jeg har en Aften i et lille Hotel i Højer hørt paa et Selskab af Bønder, der drak dyr Vin og støjede, medens de trode, de opførte sig

fint. Tilfældig kom et ældre Anliggende med en dansk Embedsmand paa Tale; man spyttede af Foragt, inden man gav sin Mening Ord.

De mest særegne Forhold i Marsken er dog dem, der findes paa Forlandet. Her er det, at Flod og Ebbe virker, og at den ny Marsk bliver til. I fire og tyve Timer er det to Gange Flod og to Gange Ebbe. Hver Gang Vandet stiger, fører det et sandblandet, fedt Lerdynd med sig, det saakaldte Klæg eller „Slik“, som det under rolige Forhold aflejrer i papirstynde Lag paa de flade Strækninger, det overskyller. Herved vokser omsider Bunden op. Naar den er bleven saa høj, at den mellem Flod og Ebbe ligger nogle Timer tør, indfinder en lille Plante sig paa „Vaden“, en Salturt, der kaldes „Kveller“, og alt, medens Vandet gaar frem og tilbage over dens Hoved, vokser den i Højden og Dybden og sætter stive, fryndsede Sidestængler ud i alle Retninger. Dens Liv er afhængig af dette kommende og gaaende Vand, thi fra det Øjeblik Slikket, der, netop fordi Kvelleren holder paa det, nu afsættes i større Mængde end før, har højnet Bunden saa meget, at Floden ikke længer glider hen over den, dør Kvelleren ud. Ved sine Hundredetusender af Lig sammen med de i Million-Billionervis omkomne Infusionsdyr gøder den Grunden, og snart begynder denne at klæde sig med forskellige Salturter, Bynke og Siv m. m. Ved Ny- og Fuldmaane skyller Springfloden saa hen over dette helt eller delvis plantedækkede Land og afsætter ny Slik, og endelig begynder det korte Græs at vise sig. Det kvæler hurtig al anden Vækst og lægger sig som et utrolig tæt sammensat, tommehøjt Tæppe over den Del af Forlandet, der ikke druknes i de sædvanlige Flodtider. — Dette er det regelmæssige og langsomme

Forløb af Marskens Tiltagen. Men jævnlig afbrydes denne ved Stormfloder og Isgang, og det beror da paa Omstændighederne og de Foranstaltninger, der fra Befolkningens Side er trufne, om disse Begivenheder skal blive til Skade eller til Gavn for Forlandet. Man har nemlig efterhaanden lært at dæmme saaledes op for Flodvandet, at det lægger sit Slik saa nogenlunde, hvor man vil have det, og i større Mængde, end det overladt til sig selv vilde gøre, og strider Stormens og Isgangens Godtykke ikke imod, hænder det ofte, at netop den store Vandmasse bringer et Tillæg til Slikafsondringen, som man ellers maatte vente i Aaringer paa. Omvendt kan naturligvis rivende Strømgang og Bølgeslag i et Døgn ødelægge, hvad Hundreder af Aar har bygget op. I gamle Dage, da man ingen Diger havde, eller de var slet indrettede, aad Vesterhavet som et graadigt Uhyre Landstrækninger paa Sønderjyllands Vestkyst, der i Størrelse langt overgik den nuværende Marsk. Om disse Oversvømmelser er Beretningernes Tal Legio.

Her ved Højer løber Vidaaen ud igennem den store, under Frederik den syvende samtidig med Diget byggede Sluse. Den naar dybt Vand ad en Kanal, der er gravet gennem Forlandet og Vaderne, og i Flodtid kan den befares af Smaaskibe. En Damper besørger herfra de mange Badegæster ud til Sild. Det er i Bademaanederne et broget Syn, naar Damperen kommer eller gaar. Der følger gærne tyve til tredive Vognladninger Badegæster med, og det er selve det pyntede Tyskland, som her giver Møde. Saa skriger Farverne paa det grønne Forland og langs den graa Vej, der skraat ned fra Diget er ført ud til Anlægspladsen, og saa er her et Spektakel, som jager Søfuglene langt bort fra Kanalen. — Naar Støjen saa er ophørt, og

Damperen er gleden bort eller har lagt sig til Ro ved Bulværket, og det sidste Piskesmæld fra de hurtige Vogne lyder dæmpet omme fra Kirken i Højer, hvor Vejen gaar til Tønder, kommer først en saa flere Terner sejlende tilbage gennem Luften. De venter paa Ebben, der skal afdække de umaadelige Vader, hvor den brungraa Klægs Vrimmel af smaa Vanddyr tilbyder et lækkert Maaltid. I Pytterne kan der ogsaa nu og da fiskes en større Mundfuld. Vevre Vadefugle farer derpaa til inde fra Land og piler paa tynde Ben afsted over Klægen for at hente deres Del af Byttet i idelige Nip.

Hvad enten Luften er høj, eller den bliver lav, naar hen ad Aften svagt violetfarvede Skyer lægger sig hen over ens Hoved som et Loft af lette Stoffer, eller der bunker sig tunge Skymasser paa Himlen, fængsler Marskens Udstrakthed den besøgende. Men i Længden trættes anderledes vante Øjne af de altid vandrette Linjer og grønne Flader; man længes efter andre Landskabers mere sammensatte Natur, og det kan være en formelig Lindring efter en Vandring ned langs Frederiks-Kogens Dige at komme tilbage til Højers brunrøde og undersætsige Stenhuse med de laadne Straatage, hvor en Vrimmel af Storke har bygget Rede. Her er der dog nære Former at se paa og ikke lutter Udsigt. Fra Diget øjner man over Vandet i omtrent to Mils Afstand de Dele af Sild, hvor Klitterne er lidt høje, og i det østlige Morgenlys kan Sandet derovre skinne feagtig hvidt. Om Natten lyser ikke mindre end fire Fyr ude fra Øerne.

I Højer var det, at Kaptejn Hammers lille Flaade i begge de slesvigske Krige havde Forbindelse med Land. Hvor tysksindet Byen end er, rummer den dog ogsaa

danskfølende Folk, og det tilmed nogle af de mest varmblodige. Herfra blev der netop spillet de tyske Tropper de groveste Puds, og det Held, der længe fulgte alle Hammers Foretagender, skyldte han for en stor Del dristige Folk fra Højer. Han kendte næsten alle Tyskernes Planer, før de kom til Udførelse, og at han i 1864 til sidst fangedes med hele sin Styrke, hidrørte kun fra en tilfældig Afbrydelse i det Efterretningsvæsen, med gøende Sælhunde og andre Mærkeligheder, som var oprettet mellem ham og Vennerne i Land.

Tæt ved Udkanten af Højer gror i en Have, eller grode i alt Fald for nogle Aar siden, en Samling pragtfulde røde Valmuer med hvide Tegninger, der danner et Kors i Bladene. En tysk Rejsende beundrede de smukke Blomster og spurgte Ejeren, hvor han havde dem fra. „Da Tyskerne drev vore danske Farver ud af Landet, lod Vorherre dem gro op af Jorden til os“, var Svaret, og det blev givet af en Mand, der mere end en Gang havde sat sit Liv i Vove for disse samme Farvers Skyld.

Romø.

Frisernes Land strakte sig i meget gamle Dage op over den ret høje Gestslette nord for Højer til Ballum, men af deres Sprog vil man nu næppe her finde Spor. Sletten er en almindelig, tung, vestjysk Egn, uden Træer og med lidt Hede, Byerne ligge paa den længste Strækning en halv Mil ud til Siderne for Landevejen. Det over et

stort Omraade spredte Ballum har Gaarde og Huse af samme Slags som de i Højer; de tager sig med deres mørke Sten mere vejrfaste ud end de gule eller overkalkede Bygninger længere inde i Landet. Fra den store Kro i den sydlige Del af Ballum foregaar Færgefarten over til Romø, som man ser i en Mils Afstand.

Det er de skiftende Flodtider, der bestemmer, naar Postbaaden gaar, og da jeg var paa Stedet, gik Højtideligheden for sig Klokken halvfem om Morgenen. Man bestiger da ved Kroen en Enspænder-Bræddevogn uden Fjedre og ramler paa den ad en Markvej ned til Kysten. Her ser man omtrent tusende Alen fra Land et Par Baade ligge, og ud til dem fører paa de sidste to, tre hundrnde Alen en Række Koste. Vognen drejes mod Vandet, Hesten træder pjaskende i, og et Øjeblik efter kører man i det lave Hav. Da vi kom til Kostene, rakte Vandet omtrent Bunden af Vognen, og Hesten gik i til Bugen. Jeg fik en Fornemmelse, som skulde vi til at flyde vuggende videre med den skikkelige brune svømmende foran, og jeg skævede mistroisk til Rejsetøjet bag i Vognen, om det ogsaa laa tørt endnu. Det blæste en lind lille Brise, og Vandfladen var kun let kruset; havde vi haft Skvulp omkring os, vilde de stivede Skjorter ikke være komne godt fra Turen. Endelig bordedes Postbaaden, Vandet piblede da ind ved Forsmækken; vi æntrede over, Sagerne langedes ind i Baaden, det unge Menneske, der var min Rejsefælle, halede Klyveren op, Storsejlet sattes til, og afsted gik vi for en sagte Modvind, der gjorde, at vi maatte stryge syd ud af Farvandet, før vi kunde vende og staa nordvest ind imod Havnebyen paa Romøs sydostlige Del. Vor Færgemand, der nok ellers ikke var den rigtige Færgemand, men en Bonde, der af

og til røgtede hans Dont, var lige saa bred, som han var lang, og lige saa venlig, som han var tyk; det var behageligt at have ham for Styret.

Vi havde begivet os paa Vej i Graavejr, men under den voksende Vind kom Solen frem og skinnede paa Romøs nære Sandklitter, der med sine lysegrønne Toppe blødt runder Øens Sydende af, og paa en ung Pige, der med flagrende Hovedklæde gik langs Stranden et godt Stykke fra de enkelte Huse, man her ser øverst paa den temmelig høje Sandskrænt. Den unge Pige blev borte i en Lavning, og kort efter plaskede hun langt borte nøgen i Vandet nær ved Land. Hun sendte Skum til Vejrs, som Solen belyste, og under det opmuntrende Indtryk af, at Renligheden ikke blev forsømt paa denne Ø, gled vi med Baaden fast i Sandet udfor Havneby. Et taalmodigt Køretøj af samme Slags som det, der første Posten ud til Baaden i Ballum, havde allerede i længere Tid ventet halvdruknet paa os i Vandet, det kom nu langsomt pjaskende hen til os, fik Sager og Rejsende langet over, og rokkede saa stille med sin Byrde ind til Land.

Romø bestaar mest af Sandklitter. Kun langs Østkysten, hvor den endnu forholdsvis talrige Befolkning bor i smaa Gaarde og Huse, er der sparet en Strimmel Agerjord, der mod Nord og Syd har faaet en kærkommen Forøgelse i nogle fede Marskstrækninger. Tidligere var saa godt som hver Mand paa Øen om Sommeren i Skibsfart, særlig som Robbefangere med Skibe fra Flensborg, Hamborg, København og Byer i Holland. Ikke faa blev Skibsførere og tjente gode Penge. De blev paa deres gamle Dage hjemme, hvor de byggede sig et lille Hus, som de til Dels gravede en lun Plads til i Sandet, indrettede en Have i Dybden bag

Sandvoldene og sad saa med Konen og Kammeraterue fra de andre smaa Huse og havde det nok saa gemytligt. Det Markarbejde og den Kvægpasning, der var at udføre om Sommeren, besørgede nogle gamle salte Fyre og saa alt, hvad der var af flinkt Kvindkøn paa Øen. Om Vinteren havde man Mændene og Kæresterne hjemme, derfor faldt de fleste Fødsler i Juli og Avgust, og i mange Aar var der her ingen Mand under de halvtres, der havde hørt et spædt Barn skrige. Det var de gode Tider. Ganske vist kunde der undertiden ramme Øen svære Ulykker som i Slutningen af forrige Aarhundrede, da der paa en Gang forgik en Flaade i Grønland med over halvandet hundrede Romøboere, hvoraf kun de tredive vendte tilbage. Men som Regel trivedes Befolkningen godt, De havde kun faa Skatter at betale, og bestandig var der Hyre nok at faa. — Det tyske Regimente kan disse Folk daarlig finde sig i. De slette Tider for Søfarten kom til, og en stor Del af de unge Mænd udvandrede fra Øen, de fleste til Danmark, en Del ogsaa til Amerika. Man har slaaet sig paa Landbruget nu; men Islandsfarten fra København sysselsætter dog endnu en Del Skibsførere fra Romø. Indbyggertallet er sunket fra omtrent 1500 til henved 1100.

Der er ikke nogen egentlig Landevej paa Øen. Man ælter i Sand paa Østlandet langs nogle Hjulspor, der i et Par Mil fører efter Øens Længdelinje fra Syd til Nord, og faar bestandig flere og flere Boliger og Marker paa højre Haand, jo længer man kommer imod Nord. Til venstre ligger den højt opdyngede, næsten en halv Mil brede Sandørken. Anderledes end ellers i Sønderjylland er der kun en Kro paa Øen. Den ligger højt paa en Sandbakke yderst ved Vandet i Havneby og har en hyggelig, skinnende

ren, lille Gæstestue med hollandske Fliser paa Væggene, rødmalede Borde og Bænke, [illegible] af Skibe, et Skab med mange Slags Flasker og Karafler, nogle store Stole og en Værtinde, der er [illegible] uden at være [illegible].

Underligt nok var, da jeg besøgte Øen, den Mening bleven udbredt her, at Prøjsen havde givet Øens yderste nordlige Tip tilbage til Danmark, efter at en Kommission, bestaaende af Officerer fra begge Lande, havde undersøgt Forholdene og pejlet og maalt. Det blev endog fortalt mig, at Dannebrog vajede fra en høj Vager paa en lille Sandholm der oppe. Med Kommissionen havde det sin Rigtighed, den havde været paa Øen, men Historien om Dannebrog var en Fabel. Ikke en [illegible] af Romøs Jord var falden til Danmark. Det vilde i og for sig ogsaa have været urimeligt, da Grænselinjen mellem dansk og tysk Farvand ligger over en Mil nordligere end Øens Nordspids. Man har her et Eksempel paa, hvorledes Ønsker kan lave Æventyr umiddelbart for Folks Øjne.

Paa Tilbagefarten i Postbaaden talte jeg med en ældre Husmandskone og hendes nylig konfirmerede Søn. De havde været paa Romø for at sige Farvel til nogle Slægtninge; om et Par Dage rejste de til Chikago. Der havde hun sine ældste Børn, som det gik godt. De havde skrevet efter hende og sendt Billetter til Rejsen; det var [illegible] for Børnene at faa hende der ovre paa hendes gamle Dage, og saa var det jo ogsaa bedst at være sammen. Hun var angest for Rejsen, men ellers ved godt Mod. Sønnen, der lige var kommen af Tjeneste som Hyrdedreng og havde faaet sine Læber ødelagte af Luften, sad nu og [illegible] sine Saar omkring Munden med en Linned Klud. Det saa fælt ud, og jeg gav ham nogle Raad med paa Rejsen. Da jeg

ikke kunde komme i Snak med ham for Læbernes Skyld, Stakkelen kunde omtrent ikke sige et Ord, men jeg dog vilde vise ham, at jeg ikke var saa dum, som han maaske trode, siden jeg havde raadet ham til at bruge Lysetalg og Glycerin paa Kluden, trak jeg en Afskrift af en jysk Hyrdevise, jeg bar hos mig, frem og prøvede paa at læse den højt i Dialekt for ham:

De ræn aa de sus
de ser saa graat i Sky;
Guj naai vos arme Hirer,
vi er saa laant fraa By.
Tille op aa sild i Sæng,
Fanden skuld vær en Bysens Hirdreng
et ant Aar igen!
Æ vaar tefrejs de waar Awten
aa maaren Martensdaw,
saa hai æ da min Løn forteen,
saa kund æ da rejs aw!
Saa tæjer æ mi Pikpak,
mi Siksak,
mi Knøppel o æ Nak,
Saa sæjer æ goinat til alle Bysens Pak,
saa rejser æ deraw!

Og nær havde jeg slaaet Drengen ihjel. For han skulde baade le og nikke fornøjet, og kunde ingen af Delene. Visen var rigtig nok; han kendte den, den gamle Kone kendte den, og Baadføreren havde ogsaa hørt den blive sunget. Jeg blev populær i Baaden, og det takker jeg Pastor Feilberg for, som for over tredive Aar siden har trykket Visen af i den Afhandling om Forholdene paa „Heden“, jeg før har citeret. I Ballum skiltes vi altsaa fra hinanden i god Forstaaelse. Husmandskonen og Sønnen gik til Amerika, for der var de andre Børn gaaet hen, „da vi sku te aa vær Prøjsere“.

Vestkysten.

Midtvejs mellem Ballum og Grænsen, i Højde med Romøs Nordspids ligger Landsbyen Brøns med sin store, af rhinske Tufsten byggede Kirke. Det var her, at Bønderne i 1849 leverede et lille Slag mod de slesvigholstenske Freischärler. Først havde de været heldige nok og faaet vist en mindre, brandskattende Afdeling bort, men da de gentog Forsøget, kom Fjenden over dem med Jægere og Dragoner, huggede en halvhundrede Mand ned og slæbte andre bort som Fanger. En Bonde fra en By lidt nord for Brøns fortalte mig om sin Fader, at da der blev sendt Bud til ham, om han vilde være med ogsaa anden Gang, og der derom blev holdt Raad hjemme hos ham, sagde han, at denne Gang havde han ikke Mod, men de andre kunde jo gaa, om de vilde, og hans to Karle mødte da paa det aftalte Sted. Efter Nederlaget fik han Indkvartering af nogle slesvigholstenske Jægere. De havde ikke været længe i Gaarden, før de forlangte Penge, saa og saa meget vilde hver Mand have. Han nægtede at betale. De omringede ham da, satte ham Bajonnetterne for Brystet og gav ham et Minuts Betænkningstid. Han nægtede fremdeles at betale. Saa tog de Bajonnetterne til sig og blev mere fremkommelige. Denne Mands Fader, altsaa min Meddelers Bedstefader, havde været med i Kampen, og da han under Nedsablingen vilde redde sig derfra, blev han forfulgt ind over Marken af en Dragon. Pludselig vendte han sig og sigtede paa Dragonen med sin Bøsse. Dragonen blev bange, kastede Hesten omkring og sprængte bort. „Men skød du ham ikke?“ — „Nej, jeg syntes det var Synd“.

Det er her i Nord og Syd, at de ægte sønderjyske Vestlandsbønder bor. Elskværdige Folk, livlige Mennesker, velhavende og for en stor Del frisindede paa samme Maade som Bønderne inde i Kongeriget er det. De søger til Ribe ved de politiske Sammenkomster der, ved Dyrskuer og naar som helst ellers der er Anledning dertil, og netop det talrige Besøg af Sønderjyder giver Møderne i Ribe en Betydning nu for Tiden, som de aldrig før har haft. Her langs ned ad Vestkysten løber der en aandelig Færselsvej, som er en af de stærkest benyttede, siden Afstaaelsen af Sønderjylland er bleven en Kendsgerning, der ikke rokkes ved i Dag eller i Morgen.

Øst paa i alle Sognene her begynder den store Hedestrækning, der netop i dette Bælte af Sønderjylland har sin største Mægtighed i Bredden. Den kan med store Afbrydelser ved de frugtbare Oaser særlig omkring Vandløbene forfølges syd for Gram Aa tværs over hele Haderslev Amt indtil forbi Jærnbanelinjen, der i Nord og Syd omtrent følger Skellet mellem det bakkede og frugtbare Østland og de fladere Egne i Midten. Det sydligere Aabenraa Amt har ganske vist ogsaa mange Hedestrækninger, men de optræder ikke med saa store, samlede Masser som her, og imellem Gram Aa og Grænsen er Heden indskrænket til den yderste, vestlige Del af Landet. Paa de sønderjyske Heder har jeg kun færdedes meget lidt, og mine Indtryk derfra er usikre. Kun har det undret mig, at jeg paa aabenbart elendige Egne, men hvor der dog var en Smule Landevej, har kørt forbi Kro paa Kro. De laa med næppe halve Mils Mellemrum. Oprindelsen til disse mange Bedesteder maa vistnok henføres til Studedrifternes Dage, da de Vejlængder, der tilbagelagdes i hvert Stød, var overmaade smaa. Saa vidt

jeg har hørt er Hedebønderne her i Syd ikke synderlig forskellige fra dem i Nørrejylland, og om dem vil der vanskelig kunne gives bedre Besked end den, Pragtværket „Danmark“ har ydet i Hr. Evald Tang Kristensens Skildring.

Den nordlige Del.

Det maa vel betragtes som en fastslaaet Kendsgerning, at det er Udryddelsen af Skovene paa den jyske Halvø, der først af alt har skaffet Landet de øde Lyngheder. Jærnalderens Folk begyndte saa smaat paa Ødelæggelsesværket, efter at Broncekulturens Agerdyrkere havde ryddet i Skovene til Beboelse og Dyrkning af Jorden, men det var langt senere Tiders Hensynsløshed og Uforstand, som førte det egentlige Onde med sig. I den nordlige Del af Sønderjylland synes det dog, som om Træbestanden har været Rydningsmændene for stærk. Et frodigt Skovland strækker sig i alt Fald her over tre Mil længere mod Vest, end Regelen ellers er paa Halvøen. Landets Bredde er her omtrent 9 Mil, og Skovene ligger i henved to Mils Vidde 6 Mil ind i Landet. Beretningerne gaar ud paa, at der langt ned i Tiden var en mægtig fra Vesterhavet til Østersøen sammenhængende Skov her, den saakaldte „Farris Skov“, og nogle har villet mene, at det fuldt saa meget kan have været dette Skovbælte som Aaløb og sligt, der oprindelig har delt Halvøen i et Nørre- og et Sønderjylland. Man antager endnu at kunne paavise Lev-

ninger af Farris Skov med dens sydlig udløbende Spids helt ude fra Stenderup Hage ved Kolding Fjord og ind til Gram, $2^1/_4$ Mil øst for Ribe. Hvorom alting er, bestandig støder man paa Skov i denne frugtbare, nordlige Del af Sønderjylland, og det er ikke mindst dette, der gør Landet saa smukt, som det er. I en Beretning fra 1775 klages der for øvrigt over, at Skovene ødelægges, „endskønt Skove burde her altid tiltage, saasom ingen Præst maa vie et Mandfolk til en Brud, førend han beviser at have plantet nogle Eger og et vist Antal Bøgetræer; men de stille allene Amtmanden Caution, at det skal ske ved Leylighed, og naar har man Leylighed til det, som skal interessere det Almindelige? mine Læsere! ja de fleste plante aldrig". Den Bestemmelse, der her sigtes til, findes i en Forordning af 1737, der paabyder den vedkommende at plante 10 Ege og 15 Bøgetræer, og hvor utilstrækkelig Bestemmelsen end er, viser den dog, at man her før end i Kongeriget har været opmærksom paa Sagen.

Den samme Forfatter, der klager over Skovenes Ødelæggelse, Sognepræsten P. Rhode, giver ellers Befolkningen et godt Lov. „Folket er flittigt og økonomisk", siger han, og ikke bunden ved Vanen, „saafremt de i deres Indkomme forudse nogen Fordel, skulde de end hente den i andre Lande og Riger". Drukkenskab betegner han som sjælden forekommende, i det her ikke drikkes Brændevin; men „et godt Glas Viin" holder Beboerne nok af. Det stemmer nogenlunde med en Beretning fra samme Egn, der er halvhundrede Aar yngre: „Her søles ikke i dansk Brændevin", „men en anden Slags fornem Drukkenskab, nemlig Kaffe og Punsch, har mere taget overhaand". Begge Skildringer fremhæver, at Bønderne her i Haderslev Amt

er forholdsvis vel stillede og ærlige — „Bedragerie ansees skammelig; lumsk at behandle en Kiøbere, gør Handelsmanden ikke; hvo der under ham Næring, den tager han imod med al Høfligheds Beværtning“ —, fremdeles, at Befolkningen er kysk og „mere sagtmodig end hidsig“, men „saa lydig man underkaster sig Øvrighedens Befaling, saa lidet tror man sig forpligtet til at ydmyge sig for andre“, eller, som Rhode siger, „de taale ikke vel at sættes i Rette og lastes“. Den gamle Bedømmelse af den nordslesvigske Bonde paa denne Egn gaar da ud paa det samme, som en Iagttagelse nu om Stunder maa føre til, at her lever en Stamme, der hører til de anseligste Folk blandt de Danske.

„Man drager mere Omsorg for sine Klæders Dannelse end for sin egen Dannelse“, siges der i Beretningen fra Begyndelsen af dette Aarhundrede, og for saa vidt denne Bemærkning skal have nogen Betydning — hvilke Dele af Befolkningen, naar undtages netop fattige Studenter og Seminarister, vil ikke købe sig Klæder, Sko og Hovedtøj, før de anskaffer sig Bøger eller gaar paa Forelæsning? —, maa derved vel menes, at Bønderne i Sønderjylland har været særlig pyntelige. Det er de til en vis Grad endnu. Tøjet sidder jævnlig godt paa dem, og ved festlige Lejligheder er de klædte efter deres Evne. Men skulde der i Ordene ligge en Sigtelse for, at de nordlige Slesvigere levede i aandelig Vankundighed, saa passer Bemærkningen ikke mere. Næppe noget Sted i Danmark vil man under lige Vilkaar finde mere Dannelse.

Det er i det hele et Forhold, som Folk fra Byerne trænger til at faa indpræntet, at den Tid er forbi, da „Dannelse“ og Bondeliv gaar daarlig i Spænd sammen.

Man kan træffe de snurrigste Eksempler paa Købstadsfolks Indbildninger i saa Henseende, og intet er almindeligere endnu fremdeles, end at se Spyttegøge fra Hovedstaden skabe sig „folkelig“ til, naar de skal tale med en Bonde. De ved ikke, at hyppig er dennes Dom om, hvad der ligger imellem Himmel og Jord, formet med større Aandsmodenhed, end de fleste Byfolk nogen Sinde naar til. Er en Bonde intelligent, hører han i Regelen senere op med at tænke selvstændig end Aandsfællen i Købstaden, der forholdsvis tidlig indskrænker sig til at mene det, hans Gade mener. Bonden er friere stillet; hans Meninger er ikke sammensat af de mange Smaaterier, som en Gang for alle er blevet stemplede med gangbart Præg, og som Byboen er indbildsk af at have i Panden.

Jeg har i og uden for Haderslev Amt mødt en Mangfoldighed af vel udviklede Bønder, men her i den nordlige og vestlige Del af Landet synes de at bo tættere sammen og at have taget hele Landsbyer i Besiddelse. Det er utvivlsomt, at Rødding Folkehøjskole har haft betydelig Del i dette. Den er ganske vist siden 1864 bleven nedlagt som Karleskole — Tyskerne vilde ikke finde sig i dens Virksomhed —, men Pigeskolen vedvarer, og der knytter sig til Skolen en af de Frimenigheder, som holder Forbindelsen vedlige med Røddings umiddelbare Aflægger tæt paa den anden Side Grænsen, Askov Højskole, der vel maa betegnes som Grundtvigianismens Overhøjskole i Norden. Rødding var en Kundskabsskole, og Askov er det i højere Grad, det er derfor saa langt fra, at den Virkning, man kan spore af disse Anstalter, gaar udelukkende i religiøs eller i den saakaldte folkelig-vakte Retning, at man tvært imod kan paapege Virkningerne fuldt saa vel i Fæ-

huset og Mælkekammeret som inde i Stuerne. Det er en gennemgaaende Dygtiggørelse af Befolkningen, ledsaget af et Frisind, som har skabt større Fordragelighed end den blot politiske Opdragelse har kunnet. Det vil, for at nævne et, i denne Kreds af Mennesker ikke vække Skandale, at en Gaardmandsdatter gifter sig med en Husmandssøn, naar de ellers staar paa lige Trin i Dannelse og aandelig Stræben. Naturligvis vil Forældrene ikke synes om, at Datteren skal leve under ringere Kaar, end hun kunde have opnaaet, men af Standshensyn vil man ikke modsætte sig Partiet. Spørgsmaalet vil for øvrigt ikke ofte komme for af den simple Grund, at heller ikke de unge Piger holder af daarlige Kaar. Man kan bebrejde Bøndernes Børn forskellige Svagheder, Romantik i Forsørgelsesspørgsmaal lider de ikke under. Det maa jo ogsaa huskes, at Husmandskaar ikke sjælden betyder utilstrækkelig Næring, daarlige Klæder og elendig Bolig.

Rødding By ligger en Mil syd for Kongeaaen, lidt nærmere Vesterhavet end Østersøen, og Navnet hidleder man fra Farris Skovens Rydning. Her er Herredsfogedbolig og Arresthus, en Del Udsalgssteder, et Par Kroer, 30 Gaarde og lige saa mange Huse; Landsbyen er altsaa stor og tager sig godt ud i Lavningen, hvor den har bunket sig sammen. I den vestlige Del af Byen findes Højskolen, omgiven af en anselig Have. Det var den i Trediverne begyndte Bevægelse for Bevarelsen af Modersmaalet, som fik Grundtvigs Tanke om Oprettelsen af en folkelig Højskole (i Sorø) til at sætte sin første Frugt her syd for Kongeaaen. I December 1841 udstedte 10 Gaardmænd og 3 Præster fra Vestkanten en Opfordring til Oprettelse af en Folkehøjskole i Sønderjylland, men da 25

Gaardmænd fra Østlandet den 12. Juni 1843 til Dels i samme Øjemed stiftede „den slesvigske Forening", gik man sammen med dem. Man fik en Plan udarbejdet af Professor C. Flor i Kiel, og da en „Komite" i København til „Understøttelse af Danskheden i Slesvig" gav et rentefrit Laan paa 10000 Kroner og Bestyrerens Lønning i 5 Aar, købte Foreningens Ledere, Gaardmændene Hans Nissen, Nis Steffensen og Laurids Skau, en Bondegaard i Rødding, der i gejstlig Henseende laa under Ribe Stift — man frygtede betegnende nok for at komme under de slesvigske Myndigheders Tilsyn —, og hvortil en tidligere Herredsfoged havde bygget et rummeligt Beboelseshus, og Skolen aabnedes saa den 7. November 1844 med 20 Elever. Næste Aar blev en Elevbygning opført, og senere føjedes det store Forsamlingshus til, saa at Højskolen med Avlsfløjen dannede en vid Firkant omkring den grønt bevoksede Gaard. Man vil finde den i samme Skikkelse endnu, og mulig kan man, naar man en Sommeraften kører ind foran Hovedbygningen, være saa heldig at overraske 20-30 unge Piger i syngende Leg paa Gaardspladsens Grønning. Det var netop saadant et fredelig muntert Skoleliv de gamle Gaardmænd tænkte paa, da de traadte sammen for at faa Højskolen oprettet, og at det nu er unge Piger, der udelukkende nyder godt af det i Stedet for „slesvigske Bondesønner", er ganske vist en Afvigelse fra Planen, som Forholdene har gjort nødvendig, men ikke nogen Udartelse af Tanken.

Nord for Rødding tæt oppe under Grænsen ligger Landsbyen København, hvor Frederik den syvendes Ven, Bonden Hans Ditlev Kloppenborg, levede paa sin Gaard ogsaa længe efter Frederik den syvendes Død. Han

ejede nogle Strækninger paa den nordlige Side af Kongeaaen, og der lod han i 1870 under den fransk-tyske Krig et lille Granithus bygge, hvorhen han tyde for ikke, som det var sket med adskillige andre dansksindede Sønderjyder, at blive ført til en tysk Fæstning. Over Husets Dør blev indhugget i Stenen Ordet „Frihed“. Hertil kom en Vinterdag 1870 hen ad Aften en dødelig udmattet ung fransk Officer, som paa sin Fod var flygtet fra Byen Slesvig, hvor han havde været indespærret. Da han læste Ordet over Døren, begreb han, at han var kommen ind i Danmark; han tænkte, at „Frihed“ var „Freiheit“, liberté, og med bankende Hjærte hørte han sig for i Kroen nær ved. Det forholdt sig, som han havde tænkt, han var bleven hilst med det rette Ord, da han slap over Grænsen.

Landet bølger her i magelige Drag, Jorden er frugtbar, og Skovene er ikke langt borte; men vil man se den smukkeste Egn i den indre Del af dette nordlige Bælte, skal man en Mil syd for Rødding til Gram Gaard. Her findes det virkelige Skovland med sin Ensomhed, sin Duft og sine aldrig brudte Skygger. Umiddelbart op til Herregaarden, der med korte tre Fløje af røde Sten ligger omflydt af Gram Aa, støder et Stykke Højskov paa Skraaningen af Aasen imod Syd, og nord for Gaarden stiger Skovene op i 1000 Alens Afstand. De dækker Udsigten mod Nord og Nordvest og tildels mod Øst; i Vest ser man ud til fjærne Sletter, som slutter med en mørk Højderyg. Der er noget ved disse vældige Skove mod Nord, som for Alvor lukker en ude fra Verden, og man slaar sig gærne til Ro her i den ypperlige Kro. — En Ørn kredser over en Flig af den grønne Mark i Skovens Kant, dens Vingespidser er opad bøjede, dens Bryst lysner svagt. Under

den skræpper en Skade. Ørnen drejer Hovedet, men kan ikke faa Øje paa Skraalhalsen, og med et forbitret Slag med Vingen er den i et Øjeblik langt henne over nogle af de højeste Toppe i Skoven. Paa en Plads der inde, omgiven af store Bøge og et tæt Hasselkrat, hvor den ny Vej er brudt igennem, og hvor der er fugtigt og dufter krydret, ligger i det struttende Græs mellem høje Blomsterplanter og Hindbærris tre mægtige Ege, hvis Stammer er afbarkede, kun de yderste Grene bærer endnu deres graa Barkbeklædning. Disse Ege var saa gamle, inden de nu nylig faldt for Øksen, at de magelig fra deres Ungdom maatte kunne huske Ridder Erland Kalf, da

som en mægtig Ko
han hjem ad satte Kaasen
med stærke Kalve to.

Gram var det ene af de to Slotte, han efter sin Forbindelse med Holstenerne bragte tilbage til Valdemar Atterdag ved Forsoningen med denne. Møgeltønder var det andet, det, der nu hedder Skakkenborg, og der er fremdeles den Forbindelse mellem Slottene, at de begge, som de nu staar, er bygget af Hans Schak, og at den danske Greve paa Gram, saa vidt jeg ved, er af samme Slægt som han paa Skakkenborg. Kommer man nord fra, ser man umiddelbart til højre for Slottet, kun adskilt derfra ved nogle gamle Lindetræers vældige Kroner, den store Kro, der aabenbart tidligere har været en Del af Herskabets Udenomslejlighed, til højre for den atter en Vandmølle, foran ligger de lange Avlsbygninger, og bag ved Møllen øjner man langs den overskyggede, jævnt opad skraanende Vej flere Huse; Slotsparken og den sydlige Skov udfylder saa med sine svære Former det brede Billede. Yderst ude til

højre, hvor Aasen er bar og et Par smaa Kæmpehøje bryder Mønningens lige Linje, stikker Spiret af Gram Kirke op; det ligner Spidsen af en Pikkelhue paa en jættestor Tysker, der har lagt sig paa Vagt her for at paase, at Egnen ikke en drømmerig Julinat forlader sit Sted og vandrer dybt ind i Kongeriget, hvorhen Længslerne gaar.

Omkring Skovene ved Gram imellem Humlehaver og Hegn tror man sig langt ude mod Øst. Særlig ligner den smukke Landsby Øster Linned, hvor de kloge og svært beskæggede Bønder driver store Haver op, et lille Stykke Als. Dialekten er dog ikke saa lidt forskellig, og kommer man op paa de højt liggende Marker med de lange Udsyn, skal man nok blive mindet om, at man her er midt paa Indlandssletten. Og kører man fra Gram ad Hovedlandevejen sydost ud for at naa den næsten 3 Mil fjærne Jærnbanelinje, har man bestandig et aabent Sletteland for sig. I Nærheden af Stationen Vojens løber det ud i Hede.

Ved Vojens med de tre Kroer samledes fra den tidlige Morgen den 3. September 1881 største Delen af det umaadelige Ligfølge, der i Bevtofte fulgte Hans Krüger til Graven. Fra et andet Besøg her husker jeg Fortællingen om en fynsk Bondekarls Træskhed, der blev mig meddelt af Kusken, som kørte mig fra Stationen. Vi mødte paa Vejen en Gaardmand, som besørgede Jordemoderen hjem; det var Afslutningen paa Romanen. Den var begyndt for lidt over et Aar siden, da Karlen var kommen i Tjeneste hos Bonden. Han havde været tvær af sig, men flink i Marken, og hen paa Efteraaret var han saa bleven gode Venner med Datteren. Det var gaaet godt Vinteren over, men da Foraarsarbejdet begyndte, mærkede hun, at det var galt fat med hende, og bad Karlen om at fri til hende

hos Faderen. Det turde han ikke, den gamle var ikke saadan at gaa til; men han foreslog hende, at de skulde rejse bort sammen og gifte sig paa et fremmed Sted, saa kunde de bedre bag efter søge Udsoning med Faderen. Det gik hun efter nogen Betænkelighed ind paa, og en Dag hen ad Skiftetid, da Bonden og „vor Mor“ var til Marked, forlod de to Gaarden og kom til Vojens Station. Karlen sørgede for alt, men i sidste Øjeblik, da de sad i Kupeen, og Konduktøren saa Billetterne efter, viste det sig, at den unge Pige ingen havde, Karlen havde kun købt Billet til sig selv. Hun maatte ud, og inden der kunde blive Tale om nogen egentlig Forklaring, førte Toget Karlen bort. Sagen var, at han alt forinden var forsvarlig nok gift paa Fyen. Pigen maatte tilbage, hvor hun kom fra, og som sagt nu kørte Faderen Jordemoderen hjem efter overstaaet Forretning. Min Kusk syntes, at Historien var sært morsom, og jeg har ham mistænkt for, at det interessante for ham bestod i, at en Gaardmandsdatter var bleven holdt for Nar af en slet og ret Tjenestekarl, saadan som han selv var.

Østkysten.

I.

Fra Vojens til Haderslev er der med Jærnbanen mod Øst kun en Springvej; men er man paa Rejse her nede for at besøge de Steder i Landet, som har mest Karakter, gør man dog bedst i at dele Farten i to. Tæt ved

Hammelev Station findes nemlig den over hele Sønderjylland berømte Tørning Mølle. Det er Hovedparcellen efter den i 1776 udstykkede kongelige Avlsgaard, der under Navnet Dorning eller Dornyng og Thyrning Slot har en lang Historie i Kampene mellem Kongen og de holstenske Grever. Valdemar Atterdag har belejret det, da det var i Klaus Limbeks Besiddelse, Erik af Pommern har løbet Panden imod her, og omvendt har ogsaa Holstenerne ligget for Slottet, naar det var i Kongens Eje; men i de sidste Aar af det femtende Aarhundrede fik Omskiftelserne til sidst en Ende, i det Kong Hans da købte det for rede Penge. Der kom Lensmænd paa Slottet, og det senere Haderslev Amt hed oprindelig „Tørning Len“. Lige til 1864 bar den vestlige Del af Amtet, der i gejstlig Henseende hørte under Ribe Stift, dette Navn. Men nu er Navnet lige saa „historisk“ som selve Slottet; der findes af dette kun lidt Murværk paa en stejl, træbevokset Banke i Tørning Mølles Have.

Det er den store Vandrigdom og de pragtfulde Skove paa Højderne omkring de opstemmede Søer og brede Engdrag, der gør Stedet saa smukt. „Egnen er overmaade lystig“, siger den tidligere nævnte Forfatter fra forrige Aarhundrede. „Spadserer man under de høje Banker, ser man dem vrimle med Træer, paa hvis Grene de hoppende Fugle med deres livlige Stemme maa oplive alle dem, som ere traurige. Angenemt ser man Vandet fremskyde af sine bedækkede Kilder, hvoraf Vittigheden og Dueligheden ogsaa veed at benytte sig“. Det vil sige, at der alt fra gammel Tid har ligget en Vandmølle her. De „bedækkede Kilder“ er nu ved Dæmninger bragte til at gøre Gavn ikke alene for den svære Melmølle men ogsaa

for Fabrikanlæget „Kristiansdal“, som et Kvarters Vej fra Møllen er gemt i Skoven under et mægtigt Bakkeheld, hvorfra Vandet med over 200 Hestes Kraft ledes ned til Hjulene. Bygningerne, som man gennem Fabrikdunstens Dis ser oven fra i den blaalige Skov, tager sig betydelige ud; der skal ogsaa være tabt en god Million paa de forskellige Forsøg, der her har været gjorte af en dansk Rigmand først og senere af det tyske Aktieselskab, der nu driver Fabriken, saa vidt jeg ved, udelukkende som Papirmølle. Anlæget er sikkert større end det ved Silkeborg, og det ligger lunere i den store Skov. Saa smukt som henne ved Tørning Mølle er her dog ikke; et saa frejdig prægtigt Landskab som Tørning Mølles finder man heller ikke let igen.

Har man lidt Stedsans kan man over de højtliggende Marker og gennem en Stump Skov ad Vejen nord om Haderslev Dam gennem Landsbyen Fredsted naa den store Kongevej, der i omtrent ret Linje fra Vest til Øst fører ind i Haderslev, og man fortryder ikke Turen. Denne tre Kvartmile lange og femten til atten hundrede Alen brede Dam, der samler det svære Vandafløb fra Søerne og Skovene omkring Tørning Mølle og Kristiansdal og ved sit Udløb i Fjorden driver en stor Mølle i selve Haderslev By, har nogle Højdestrøg om sig med spredte Skoves blaagrønne Masser og bløde Former og Huses og Agres lyse Kanter og aabne Flader, der i Sollys, helst tidlig paa Dagen, naar Skoven mod Sydvest staar som et lavt Fjæld over Engen, formelig overmætter Egnen med østjysk Pragt. Og de anselige Gaarde i Fredsted med Vandspring foran Havedørene skal heller ikke nedstemme Forestillingerne om, hvad Østkanten har at byde paa her

ude i Bondelandet. Det kan hænde, at man støder paa en kalkunsk Bondemand, der i brølende Tilfredshed med sig selv er temmelig utaalelig, men det er en sjælden Undtagelse. Her mod Øst som overalt ellers i Sønderjylland er Befolkningens rolige Dygtighed behagelig at have med at gøre. I et af Sognene syd for Haderslev skal man ellers se sig for; der er saa godt som alle Bønderne tysksindede, og det har de været fra gammel Tid. En begavet Præst har haft Held med den Sæd, han saade.

I Haderslev Dam ligger to smaa Holme, hvor der om Foraaret sendes Faar over. Et Aar skete det tilfældigvis ikke, og straks tog en umaadelig Maagesværm Øerne, særlig den mindste og vestlige af dem, i Besiddelse. De ynglede der, og de er senere blevet ved dermed. I Rugetiden kan man bogstavelig ikke sætte sin Fod paa den vestlige Del af den inderst liggende Holm uden at træde paa Maageæg, og om en flagrer som en Hær af onde Aander de skrigende Forældre. De hugger endog rasende ned i Hovedet paa Folk, og endnu i Julimaaned, da jeg var paa Holmene, var der stor Tilbøjelighed hos adskillige af dem til at bore min Hattepul igennem. Højt fra Luften slog de med et hæst Vræl pilsnart ned indtil et Par Tommer fra Hovedet, man følte Vingeslagets Pust, saa drejede de af, for et Øjeblik efter at gentage samme Skinangreb, og imidlertid fløj de andre med vilde Skrig som en Sky over ens Hoved. Paa Øen lugtede der ramt og surt som i et Hønsehus. Man fortalte mig, at denne Besættelse af Maager paa Holmene stod i Forbindelse med, at man havde begyndt at frede „Maageøen“ i Slien, hvorved den var bleven overbefolket. Paa ens Tid skulde en Ø i Marsken og disse Holme i Haderslev Dam have faaet

deres Beboere. — Ved Haderslev Dam er der fremdeles at bemærke, at den huser en stor Aborre-Art, „Sandart“ kaldet, der er særdeles lækker, og som skal være indført af Peder Okse fra Ungarn. Det var hans Hensigt at føre nogle levende Eksemplarer til København, men af Frygt for, at de skulde dø paa Vejen, slap han dem her i Dammen. Saaledes fortælles det. —

Haderslev er en tomladen, bredgadet By, som det er gaaet tilbage for, efter at Halvdelen af dens nordlige Opland ved Fredslutningen i 1864 faldt til Danmark. Smukt er der nede ved Sønderbro, hvor Aaen fra Haderslev Dam løber ud og driver den store Slotsmølle. Mod Aaen vender en Række Haver bag store Bygningers Bagsider, her er tætte Lysthuse under Træerne og fornøjelige smaa Skure i det grønne, og ved hver Have en lille Anlægsbro med Baad ved. Var Livet i en stille Købstad ikke netop saa tamt, skulde man tro, at der i denne Række Smaahaver ved Aaen med Baadene maatte være et Himmerig for unge Mennesker. Der kunde de gemme sig og rode og sejle og fiske og forelske sig ind over Naboens Stakit saa galt de vilde, uden at nogen Moders Sjæl skulde mærke det; paa den anden Side af Aaen er der kun Mark. Men skønt jeg fra mit Vindue i Hotellet ved Sønderbro til de forskelligste Tider og ved Besøg med Aars Mellemrum har haft disse Haver for Øje, har jeg aldrig opdaget, at der var andre end jeg selv og en gammel Mand i Morgensko, der nød Stedets Mærkværdigheder.

Der er Latinskole i Haderslev, og den er naturligvis nu tysk. Siden Afstaaelsen har den hidtil kun været besøgt af faa danske Drenge. Det er Embedsmændenes og andre indvandredes Børn, der har fyldt Klasserne; de

danske Borgeres Sønner sendtes til Kongeriget. Men heri er der nu indtraadt Forandring, i de yngste Klasser begynder de danske Drenge at blive talrige. Man har overalt i Synderjylland vendt sig bort fra Udvandringssystemet. Det gælder om at forberede sig til den lange Kamp, og da maa Børnene holdes ved Stavnen, ellers sætter en Tysker sig paa enhver Plads, der bliver ledig ved, at en Dansk forsvinder. Men det er ikke Spøg for en nidkær dansk Dreng at gaa i tysk Latinskole. Han skal ved deres mange Fester for Kejseren og Sejervindingerne staa i Geled, bære tyske Farver og synge „Ich bin ein Preusse“ o. s. v., og han skal i Historietimen og naar som helst ellers høre og gentage forsætlig tilrettelagte Forsmædelser mod hans Hjærtes Fædreland. En Moder, hvis Søn gik Turen igennem, sagde ved Omtalen af disse Ting med dyb Bekymring til mig: „Jeg tror ikke, at nogen Dreng har grædt saa meget som min. Han er syg næsten hver Dag, naar han kommer fra Skole“.

Forholdet i de sønderjyske Byer maa imidlertid ikke opfattes, som om de Danske følte sig selskabelig underkuede. Tvært imod, de hævder deres Plads med megen Sindsligevægt og jævnlig med afgjort Held over for Tyskerne. Foreningslivet er godt udviklet — det selskabelige, andet taaler Magthaverne ikke —, man har om Sommeren sit Dampskib en fast Dag om Ugen, om Vinteren Sangforeningsfester, Dilettantforestillinger, Baller og, naar man er heldig, virkelig dansk Komedie af et Selskab, der skal høre til Provinsernes gode. Der har været gjort Forsøg af tyske Skuespiltrupper i de sønderjyske Byer, men de er aldrig kommet godt fra det, hvorimod de danske har gjort gode Forretninger. Til disses Forestillinger indfinder ogsaa

mange af det tyske Parti sig, ellers holder man sig fjærnt fra hinanden. En Optræden i Fællesskab hører til de Ting ingen drømmer om at sætte blot under Forhandling. En glad, ung, indvandret Dansker klagede til mig over, at det var umuligt at faa en ordentlig Skøjtebane indrettet paa den dertil ypperlig egnede Haderslev Dam, fordi de Danske ikke vilde være med, hvis en Tysk foreslog noget i saa Henseende, og omvendt Tyskerne ikke kunde deltage, naar Planen udgik fra dansk Side, og til Oprettelsen af særskilte Baner syntes der ikke at være Kræfter nok, i alt Fald ikke den Gang.

Haderslev har som mangfoldige af vore Købstæder haft sit Slot. Det laa først vest for Byen paa den store som en regelmæssig Halvkugle formede, tæt skovbegrote Høj „Bøghoved“, senere flyttedes det til den østlige Udkant af Byen ved Havnen og fik efter den byggende Hertug Hans den ældre Navn af „Hansborg“. Det stod dog kun i henved hundrede Aar, i det Wrangel paa sit Tog op i Danmark indtog og brændte det 1644. Byens svære, spidsbuebyggede Kirke har ved Ildebrand mistet sit Taarn, og har nu kun et lille Spir, der rider paa dens steile Ryg. Samme Kirke tager sig for øvrigt udmærket ud, hvor som helst man ser den over de omliggende Huse, men mest Virkning gør den ved Indsejlingen til Haderslev. Man faar da Kirken midt foran og under Bøghoveds vældige Kuppel, og ud til Siderne og i Forgrunden breder de lave, røde Tage sig. Det er et Skuespil af en helt egen Art, der paa en Gang ser ud, som om der havde været Beregning med i Spillet og som den lykkelige Tilfældighed det er. Man glemmer det ikke.

Stedets fineste Pryd er den over to Mile lange Fjord ind til Haderslev. Det er en uafbrudt Nydelse at sejle paa den. Den er smal som en Flod og frisk som det salte Vand. Kønnest er Udfarten, som man bekvemt kan foretage med den tidlige Morgendamper, der fører Badegæster ud til Aarøsund ved Lillebælt. Forbi Havnepladsen med et Par Jagter og en Række tarvelige Badehuse, hvor nogle morgenduelige, lange Pigebørn i snehvide Særke staar i Dørene og hilser til os paa kort Afstand, glider man i det bugtede Løb frem mellem grønne, langsomt hævede og svagt hvælvede Bredder, og faar hurtig paa højre Haand en lille, tæt bygget, hvid Kirke nede ved Vandet. I det friske Morgenlys tager den sig trodsig, næsten hedensk ud. Uden for den i en Vig med Siv plaffer en Jæger efter Maager. Han staar opret bag i Baaden, som en gammel Mand forsigtig ror. Og videre i bestandig Drejning mod Sydost og Nordost damper vi forbi Enge med Overflødighed af Hø og smaa Skovpartier, indtil vi ved et pludseligt Sving lige som skærer os ind i Siden paa en stor Bøgeskov mod Nord. Den aabner os et Indkig under Træernes Kroner, og snart efter lægger der sig ogsaa Skov paa den sydlige Bred. Vi er da ude mellem Landsbyerne Vonsbæk og Sverdrup. Her er smalt og tyst, og langs Kysterne bøjer mægtige Træer de bladhængte Grene mod Vandet. Ved Indløbet til Fjorden ser man dybt ind over det grønne Land med Marker, Hegn og Smaaskove, Huse hist og her og en pyntelig, lille, graa Vejrmølle; rundt omkring kigger Tagene af større Gaarde frem mellem Træer. Jeg foretrækker Haderslev Fjord for de aabne Vande ved Aabenraa, Kolding og Vejle, der dog har større Ry paa sig for Skønhed.

Fem Fjerdingvej nord for Haderslev ligger i det frodige Land Herrnhutterbyen Kristiansfeldt. Den ligner et stort Jægersborg med sine faa, til Dels beplantede, lige Gader, der bestaar af ensbyggede, graa Huse. Tidligere taltes der udelukkende Tysk i Byen blandt Efterkommerne af de i Slutningen af forrige Aarhundrede indvandrede mähriske Brødre, nu hører man maaske nok saa meget Dansk. Menigheden ejer en Opdragelsesanstalt for Drenge og Piger, som efter en Tid at være gaaet betydelig tilbage i Elevantal nu atter er kommen nogenlunde til Kræfter. Nu som før har Anstalten et godt Lov paa sig i Norge. Jeg var der i Ferietiden og saa nogle efterladte norske Drenge, der, i alt Fald saa længe jeg forsøgte at tale med dem, gjorde et temmelig døvstumt Indtryk. Om „Institutet“ er værre eller bedre end andre af denne Slags, skal jeg ikke kunde sige. En af Reglerne er, „at Eleverne aldrig overlades til sig selv“, og at deres Breve til andre end Forældre eller Formyndere „underkastes nøjagtigt Gennemsyn“, og lærer Eleverne derfor ikke andet af den Kristendom, som det er Skolens Formaal at indprente dem, kan man i alt Fald være sikker paa, at har de Evne dertil vorder de snedige som Slanger. Og det kan jo maaske være nok saa formaalstjenligt for den „fremtidige Stilling i Livet“, som de ogsaa forberedes til. Forældres Kærlighed til deres Børn skaffer sig stundum ejendommelige Udtryk; at den kan slaa ud i den Form, at Børnene uden egen Skyld sendes til Kolonier som Kristiansfeldt, har altid undret mig.

Der er et godt „Fremmedhus“ i Byen med Billard og Vinkort og en Opvartning, der ikke forsmaar Drikkeskillinger, men det er en Fejl ved Byen, at den ikke har en Jærn-

bane, som hurtig kan besørge en bort fra den, naar man har været saa ubetænksom at begive sig derhen.

II.

Det fyldigste Indtryk af Østlandets store Natur faar man ved en Vandring eller Køretur ad Landevejen fra Haderslev til Aabenraa. Det er et over tre Mile langt Bakkeland med svære Former i blødt rundede Overgange fra højt til lavt og med en kun et Sted afbrudt Frodighed i Mark og Skov. Ved Hoptrup vider Højdedragene og Sænkningerne sig ud til mægtige Forhold, og Skovene paa Skraaningerne er ved deres Mangfoldighed af forskellige Træarter de smukkeste, jeg har set i Sønderjylland. De tykke Gærdeplantninger oppe langs Agre og nede paa Engbunden forøger end yderligere de talrige Farvespring fra det dybeste grønne til Toner af graat og gult, fra læderagtig Blankhed i Bladene til skyggefuld Silkeblødhed. Jeg saa det store Landskab umiddelbart efter Regn, og der var et Liv i Farverne op imod en bortglidende blaasort Skyvæg, der var henrivende. Her i disse skønne Omgivelser lod en Juninat 1848 et Kompagni Kastelsjægere og en Afdeling Husarer sig overraske og sprænge af 500 Friskaremænd under Oberst von der Tann. Lidt længere syd paa kommer man til det 300 Fod høje „Knivsbjærg“, der er en bar Bakke uden særlig Skønhed, men med glimrende Udsigt, og syd for det atter til den dybe Slugt ved Genner Bugt eller Fjord med Rundemølle. Kløften, hvis Bund man oven fra ikke kan øjne, er tæt bevokset med Egeskov, og her laa i gamle Dage Sørøveren Bar fra Barsø

uden for Fjorden og tingede Skat af de vejfarende. Naar man ser Stedet, kunde man fristes til at drive Bestillingen efter Hr. Bar. Der følger saa en lille Strækning Hede og Mose, men kommer man forbi Bodum, har man atter frugtbar Land med store Grupper af Træer og levende Hegn, og den lange Nedkørsel til Aabenraa er det bedste af det hele. Der er en Overflod paa Skov og skraanende Sletter, vigende Indkig i træfyldte Lavninger, mørke Aase i det fjærne med fint savtakkede Rande, hvor Graner gror, og store Marker ind imellem Bøgenes Sammenpakning. Her gaar lange Rækker rødt Kvæg i Tøjer og suger Næring af den fede Jord til Gunst for Menneskene i de mange spredt liggende Bygninger, og nederst nede ved det brede Vand, hvorfra bag Tage nogle Mastetoppe rager op, ligger Byen med sine røde Farver og sin ene uanselige Kirke.

Jeg antager, at man ubetinget maa kalde Landskabet ved Aabenraa for det smukkeste af alle paa den danske Del af Jyllands Østkyst — fra Skagen altsaa til Borreshoved ved Flensborg Fjord.

Selve Byen er indtagende med sine smalle Gader, sine artige Huse og sin ret betydelige Havneplads, hvor en Mængde Tømmer udlosses. Store Skibe kan gaa ind paa Fjorden, og i gamle Dage var Aabenraa bekendt for de udmærkede Fartøjer, her blev bygget, fuldriggede saa vel som Skonnerter og Brigger. Jeg har været i Aabenraa en Dag, da der var Hestemarked. Det var næsten ikke muligt at trænge sig frem ad Hovedgaden. Hest stod ved Hest i to Rækker og opfyldte Kørebanen, medens Hovederne ragede ind over Fortovet, hvor unge og gamle Mænd holdt ved Grimerne. Købere og Sælgere stod i støjende Forsamlinger ved hver anden Hest, lange Kørepiske pegede op

overalt, der var ikke en Alens Plads langs Husene. Paa det ubegribelig lille Torv, der blot er en trekantet Udvidelse af en Sidegade, vandrede lange Kobler af sammenbundne Heste, førte af Folk med rundpullede Kasketter, rundt og rundt i evig klaprende Skridtgang, og umiddelbart op til Husvæggene med Mulerne i Vindueskarmene stod en tæt Forsamling af taalmodige Dyr, hvis Vogtere syntes at have opgivet Ævret og i den Anledning havde sat sig foran Forbenene af deres Øg for at spise Ostemad og drikke Brændevin.

Paa dette lille Torv var det, at Prins Friederich Carl i 1864 mønstrede en Afdeling af de Tropper, der havde deltaget i Erobringen af Als. Han skældte dem ud, fordi de ikke havde taget hele den danske Besætning til Fange. Vi gjorde Generalen, der havde mistet Øen, til øverstkommanderende over hele Armeen.

I Aabenraa bode og her døde J. P. Junggreen, den anden i Rækken af de sønderjyske Rigsdagsmænd i Berlin. Det var i Sommeren 1886, og jeg var med til hans Begravelse, ligesom jeg fem Aar tidligere havde fulgt Hans Krüger til Jorden. Der var ikke saa mange i Junggreens Følge, som der havde været i hans Forgængers, og det kom bl. a. af, at der kun var mødt enkelte Folk fra Kongeriget, Junggreen var ikke personlig kendt uden for sin Landsdel, og hans offentlige Færd var ikke gammel. Men der var vel det meste af 2000 alligevel. Her saa man paa en lille Plet samlet største Delen af de Folk, der i Sønderjylland er virksomme for den danske Sag. De maatte i Aabenraas lave Kirke høre paa en Tale, som ikke med et Ord berørte det, der havde ført dem sammen ved denne Ligfærd. Men da de kom uden for Kirken rettede

de sig op, og paa den store Kirkegaard nord for Byen talte de om, hvem der skulde være Junggreens Efterfølger. Der var ikke en af disse Mænd, som syntes, at Kampen mellem deres Vilje og det tyske Riges var for strid.

I Sundeved har jeg en Aften i en Have siddet sammen med tre Slægtled af en Bondefamilje, begge Bedsteforældrene, gifte og ugifte Børn og Børnebørn. Bedstefaderen havde sin Dattersøn staaende foran sig mellem Benene, Drengen brugte dem som Armlæn; Datteren vuggede sagte sin lille Pige paa Skødet. Den gamle foreslog, at de skulde synge, og med kraftige Stemmer tog de fat. Den ene Fædrelandssang blev sunget efter den anden. Aftenen var stille, det blev svalt, Solen var for længst gaaet ned, Stemmerne lød haardt i den klare Luft. Drengen stod og lyttede til.

Det var Sønderjyllands Historie i de kommende lange Aar, jeg saa: Barnebarnet, der nemmer, hvad der bliver sunget og talt i dets Fødestavns Luft.

